БУТУН ДУНЁ ПРОЛЕТАРЛАРИ, БИРЛАШИНГИЗ!

ЎЗБЕКИСТОН АДАБИЁТИ ВА САНЪАТИ

ЎЗБЕКИСТОН ССР ЁЗУВЧИЛАР СОЮЗИ ВА ЎЗБЕКИСТОН ССР МАДАНИЯТ МИНИСТРЛИГИНИНГ ОРГАНИ

ГАЗЕТА 1956 ЙИЛ 4 ЯНВАРДАН ЧИҚА БОШЛАГАН

1987 ЙИЛ

2 ОКТЯБРЬ
№ 40 (2936)
ЖУМА

М. С. ГОРБАЧЕВнинг Мурманскда бўлиши

КПСС Марказий Комитетининг Бош секретари М. С. Горбачев 30 сентябрь куни Мурманскка келди. Шаҳар аэродромида М. С. Горбачевни КПСС Мурманск область комитетининг биринчи секретари В. Н. Птицин, область ижроия комитетининг раиси Ю. З. Балакшин, область партия комитети бюросининг аъзолари, жамоатчилик вакиллари кутиб олдилар.

Мурманск ҳақли равишда матрослар, балиқчилар, кончилар, геологлар, металлурглар диёри ҳисобланади. Совет ҳокимияти йилларида бу ўлкада янги шаҳарлар пайдо бўлди, йирик саноат корхоналари вужудга келди. «Североникель» комбинати ана шундай йирик корхоналардан биридир. Ўртоқ М. С. Горбачев Мурманскка ташриф буюрган биринчи куниёқ ана шу комбинатга келди. Дарвоқе, КПСС Марказий Комитети Бош секретарининг Мурманск меҳнаткашлари билан суҳбатлари шаҳар аэропортидаёқ бошланган эди. Корхона цехларида эса янада жонли, амалий суҳбатлар, учрашувлар бўлди. Металлурглар партиямиз Бош секретарига комбинат ҳақида, ўзларининг ишлари, ташвишлари, планларни қандай уддалаётганликлари ҳақида гапириб бердилар.

— Яқинда шаҳримиз ташкил топганига ярим аср бўлди, — деди шаҳар ижрокомининг раиси В. Хайдов. — Юбилейни чинакам ишчиларча, ҳеч қандай тантаналарсиз қаршиладик. Уни меҳнат билан, яъни тўққиз ойлик планни бажариш билан кутиб олдик.

М. С. Горбачев ишлаб чиқариш жараёнлари, комбинатда фан-техника тараққиётини амалга ошириш масалалари билан қизиқди.

КПСС Марказий Комитетининг Бош секретари билан бўлган суҳбатларда ишчилар коллективда демократия мустаҳкамланиб бораётганлигини мамнуният билан таъкидладилар. Ошкоралик кенг қулоч ёймоқда. Корхона раҳбарларининг ишчилар олдида ҳисоб бериб туриши анъанага айланиб қолди. Партия Устави ва Программасини қандай бажараётганлиги ҳақида коммунистларнинг ҳисобот бериши одат тусига кирди. Сўнгги бир ярим йил ичида 660 коммунистнинг ҳисоботи тингланди. Улар орасида комбинат директори Г. Ермаков, цех бошлиқлари — А. Герасимов, Е. Шчетинин, В. Шчоголь ва бошқалар бор.

Қайта қуриш халқ манфаатлари учун хизмат қилади. Шунинг учун у барча соҳада ўзининг реал ифодасини топиши керак. Ишчилар ана шу хусусда гапирдилар.

М. С. Горбачев савдо марказида бўлди, харидорлар билан суҳбатлашди. Меҳнаткашларни озиқ-овқат, саноат моллари билан таъминлаш ҳамда уларга хизмат кўрсатиш савияси борасида атрофлича суҳбат бўлди.

СУРАТДА: М. С. Горбачев В. И. Ленин номидаги «Североникель» комбинати (Мончегорск шаҳри) ишчилари билан суҳбатлашмоқда.

ТАСС телефотоси

Техника уйида М. С. Горбачев кон-саноат комплекси муассасасининг ҳамда план органлари ва илмий муассасаларнинг раҳбарлари билан учрашди. Ишлаб чиқариш ресурсларидан комплекс равишда фойдаланиш борасида фикр юритилди.

Ёзувчининг юксак бурчи

Ўзбекистон Компартияси Марказий Комитетининг биринчи секретари И. Б. Усмонхўжаев 30 сентябрь куни республика адиблари билан учрашди. У КПСС XXVII съездининг, партия Марказий Комитети 1987 йил январь ва июнь Пленумларининг қарорлари қандай бажарилаётганлиги тўғрисида йиғилганларга ахборот берди.

Жадаллаштириш, социал-иқтисодий тараққиётнинг барча соҳаларини қайта қуриш шароитида республикада амалга оширилаётган умумий катта ишда ёзувчининг роли ҳақида, ижодкор зиёлиларнинг ҳозир Ўзбекистон меҳнаткашлари олдида турган конкрет вазифаларни ҳал этишга қўшадиган ҳиссасини кўпайтириш зарурлиги тўғрисида рўй-рост суҳбатлашиб олинди. Пахта йиғим-теримининг долзарб кунларида сўз усталарининг ўрни мўл ҳосил миришкорларининг ёнида, дала шийпонларида, пахта учун жангнинг олдинги маррасида эканлиги таъкидланди.

Ўзбекистон Компартияси Марказий Комитетидаги учрашув қатнашчилари ёзувчилар союзининг ишида адабиёт ва санъат ходимларини катта ватанпарварлик ишлари теварагида принципиал асосда қаттиқ жипслаштириб, сафларини бирлаштириш, уларнинг санъаткорлик изланишларини социал жиҳатдан аҳамиятли мавзуларга йўналтириш, ёш истеъдодли ўринбосарлар тайёрлаш тўғрисида ғамхўрлик қилиш, мунозаралар маданиятини ошириш муҳим эканлигини айтдилар.

Улуғ Октябрнинг бўлажак 70 йиллиги — адабиёт воситалари билан кўп миллатли совет маданиятимиз эришган ютуқларни, социализм тарихидаги қаҳрамонона саҳифаларни, партия ва халқ анъаналарини пропаганда қилишни кучайтириш учун яхши имконият яратади.

Учрашувда Ўзбекистон Компартияси Марказий Комитетининг секретари М. Ҳ. Холмуҳамедов иштирок этди.

ЎзТАГ

ЎЗБЕКИСТОН ЁЗУВЧИЛАР СОЮЗИ ПРАВЛЕНИЕСИНИНГ ПЛЕНУМИ

1 октябрь куни Тошкентда Ўзбекистон ССР Ёзувчилар союзи правлениесининг пленуми бўлди, пленум ташкилий масалани кўриб чиқди. Ў. Р. Умарбеков Ўзбекистон ССР маданият министри этиб сайланганлиги муносабати билан пленум уни республика Ёзувчилар союзи правлениесининг раиси вазифасидан озод қилди.

Ўзбекистон ССР халқ ёзувчиси, Ҳамза номидаги Ўзбекистон ССР Давлат мукофотининг лауреати Одил Ёқубов Ўзбекистон ССР Ёзувчилар союзи правлениесининг раиси этиб сайланди.

Пленум республика Ёзувчилар союзи правлениесининг ҳамда ревизия комиссиясининг составини кенгайтириш тўғрисидаги масалани ҳам кўриб чиқди.

ЎзТАГ

МАРҲАБО, УКРАИНА!

БУГУН РЕСПУБЛИКАМИЗДА УКРАИНА ССР АДАБИЁТИ ВА САНЪАТИ КУНЛАРИ БОШЛАНАДИ

ЎЗБЕКИСТОН ССРда УКРАИНА ССР АДАБИЁТИ ВА САНЪАТИ КУНЛАРИ · ОКТЯБРЬ-1987 ·

Украин, рус, ўзбек тилларида «Ўзбекистонда Украина адабиёти ва санъати кунларининг қатнашчиларига қардошлик саломи!» сўзлари ёзилган транспарант «Тошкент — 2» аэровокзали биносида кўзга яққол ташланади. 1 октябрь куни республика пойтахтининг осмон дарвозаси тезучар ҳаво кемалари олдида меҳмондўстлик билан очилди. Улар минглаб километр наридаги қудратли Днепр соҳиллари ва Закарпатьенинг кўм-кўк адирларидан, Полтава области ва Қора денгиз бўйи чўлларидан азиз меҳмонларни бу ерга олиб келди.

Дўстлар учрашувидан яхшироқ шодиёна бўлиши мумкинми? Оқшомда аэропорт узра карнай-сурнайлар наволари, ноғора-чилдирмалар садоси янграмоқда... Шаҳар меҳнат коллективлари, партия, совет ва жамоат ташкилотларининг вакиллари, Ўзбекистон пойтахтининг фан ва маданият арбоблари қардош республика вакилларини кутиб олгани аэропортга келдилар.

Кутиб олувчилар орасида Ўзбекистон Компартияси Марказий Комитетининг секретари М. Ҳ. Холмуҳамедов, Ўзбекистон ССР Министрлар Совети Раисининг биринчи ўринбосари В. И. Огарок, адабиёт ва санъат кунларига тайёргарлик кўриш ва уни ўтказиш республика ташкилот комитетининг раиси, Ўзбекистон ССР Министрлар Совети Раисининг ўринбосари С. У. Султонова, республика ижодий союзлари ва маданият муассасаларининг раҳбарлари бор.

Анъанага кўра, азиз меҳмонларга нон, туз тутилади. Миллий либосдаги қизлар, ораста пионерлар меҳмонларга гулдасталар тақдим қиладилар.

Украина Компартияси Марказий Комитетининг секретари С. И. Гуренко бошчилигидаги делегация составида бу тадбирга тайёргарлик кўриш ва уни ўтказиш республика ташкилот комитетининг раиси, Украина ССР Министрлар Совети Раисининг ўринбосари М. А. Орлик, Украина ССР Олий Совети Президиуми Раисининг ўринбосари В. П. Шчербина, Украина ССР маданият министри Ю. А. Олененко, Украина ижодий союзлари ва жамоат ташкилотларининг раҳбарлари, донгдор меҳнаткашлари бор. Украина ССР адабиёти ва санъати арбобларининг катта бир группаси, қардош республиканинг бадиий коллективлари ҳам Тошкентга келишди.

Шу ерда, аэропортда митинг бўлди. Тошкент шаҳар ижроия комитетининг раиси Ш. Р. Мирсаидов митингни очди.

СССР, Украина ва Ўзбекистон Совет Социалистик Республикаларининг Давлат гимнлари янграйди.

Ўзбекистон Компартияси Марказий Комитетининг секретари М. Ҳ. Холмуҳамедов меҳмонларни самимий табриклади.

Бугун азиз биродарларимиз ва опа-сингилларимиз — Украина ССР вакилларини чуқур ҳаяжонли ҳис-туйғулар ва катта шодиёна билан кутиб оляпмиз, деди у. Биз бундан уч ой аввал — Украинада Ўзбекистон адабиёти ва санъати кунлари бўлган чоғда ҳам шундай ҳаяжонли ҳис-туйғуларга берилгандик. У ерда республикамиз маданият арбоблари билан ўтказилган унутилмас учрашувлар, сидқидиллик ва меҳру муҳаббат туйғулари ўчмас из қолдирди.

Азиз меҳмонларга Совет ҳокимияти йилларида халқларнинг ягона оиласида Ўзбекистон ССР эришган ютуқлар билан танишиб чиқиш учун жуда катта имкониятлар берилади. Шу кунларда барча совет кишилари сингари ўзбекистонликлар ҳам қизғин бунёдкорлик меҳнати билан банддирлар. Украина вакиллари бугунги кунда ҳосил учун курашнинг олдинги маррасида бораётган пахтакорлар билан учрашадилар, саноат корхоналарида бўладилар. Бу корхоналарнинг ишчилар синфи юбилей йилининг вазифаларини сиёсий активлиги ошган ва меҳнат ғайрати жўш урган бир вазиятда ҳал қилмоқдалар. Зиёлилар вакилларининг мулоқотлари зўр қизиқиш уйғотади, албатта. Улар бугунги кунда республика ҳаётининг ҳамма соҳаларини янгилашга фаол таъсир ўтказмоқдалар.

Ўзбекистон меҳнаткашлари Улуғ Октябрнинг 70 йиллигига бағишлаб ўтказиладиган кунлар Ўзбекистон билан Украина алоқаларини янада ривожлантиришга кучли омил бўлиб хизмат қилишига ишонадилар. Украина ССРнинг бу ерга келган ҳамма коллективларига, адабиёти ва санъати арбобларига сидқидилдан «Хуш келибсиз!» деймиз.

Украина Компартияси Марказий Комитетининг секретари С. И. Гуренко республика меҳнаткашлари номидан ўзбекистонликларга муваффақият, бахт-саодат ва равнақ тилаб, энг самимий қардошлик истакларини топширди.

Республикаларимиз адабиёти ва санъати кунлари Улуғ Октябрь социалистик революциясининг 70 йиллигига бағишланиб ўтаётганлигининг чуқур рамзий ифодаси бор, деди у. Октябрь бунёд этган ленинча халқлар дўстлигининг ҳаётбахш қуёши остида мамлакатимизнинг барча миллат ва элатлари муттасил равнақ топмоқда, умумий, кўпмиллатли ватанимизнинг куч-қудрат манбаи, партиянинг иқтисодий ва социал ҳаётимизнинг ҳамма соҳаларида қайта қуриш ва жадаллаштириш йўли муваффақиятли амалга оширишнинг гарови мана шу халқларнинг қардошлигида, уларнинг ҳар томонлама ҳамкорлигида, ягона оила ҳис-туйғусида мужассамлашгандир.

Улуғ Октябрь ғояларининг ғалабаси учун биргаликдаги кураш Украина билан Ўзбекистон халқларини бирлаштиради ва биродарлаштиради. Уларнинг меҳнатдаги қардошлиги беш йилликлар қурилишларида, Улуғ Ватан урушининг суронли йилларида, урушдан кейинги бунёдкорлик ишларида ишончли синовдан ўтди. Бугунги кунда бу қардошлик жамиятимизни социалистик заминда янгилаш йўлида биргалашиб олиб борилаётган иш жараёнида чиниқиб, мустаҳкамланмоқда. Ўзбекистонда Украина ССР адабиёти ва санъати кунлари қардош республикалар халқларининг бир-бирлари билан учрашуви сари қўйилган яна бир қадам, уларнинг бир-бирларига маҳкам боғлиқлиги ва ўзаро ҳурмат-эҳтиромларининг, бундан буён бир-бирларини маънавий жиҳатдан бойитишлари йўлидаги мустаҳкам ҳамкорликларининг яна бир ёрқин далилидир. Дўстлик байрами Совет Ўзбекистони диёри бўйлаб кеза бошлади.

ЎзТАГ

— Салом, Ўзбекистон!

Т. КАРИМОВ фотоси

ЭРТАГА САМАРҚАНДДА МУЗИКАШУНОСЛАРНИНГ III ХАЛҚАРО СИМПОЗИУМИ ОЧИЛАДИ

ХАЛҚАРО АНЖУМАН

Музикашуносларнинг Самарқанд анжумани доимо ўтказиладиган халқларимиз ўртасидаги яхши анъаналардан бирига айланди. Симпозиумнинг ҳар беш йилда Ўрта Осиёнинг қадим маданият марказларидан бири қўҳна Самарқандда ўтказилиши ҳам бежиз эмас. Бу галги анжуман ўтган симпозиумлардан кескин фарқ қилади. «Ҳозирги музика маданиятида Яқин ва Ўрта Шарқ халқлари анъаналарининг ҳаёти» деб номланган симпозиумда ЮНЕСКО халқаро музика кенгашининг раҳбарлари, 30-дан ортиқ мамлакатларнинг нуфузли санъаткорлари ва музикашунослари қатнашадилар. Симпозиум СССР Композиторлар союзи билан СССР Маданият министрлиги ҳамкорлигида ўтказиляпти.

Ташкилий комитет раиси, СССР Композиторлар союзи правлениеси секретари Римма Касачова раҳбарлигидаги совет музикашунослари ва композиторлари ҳам симпозиумда иштирок этадилар. Симпозиумда бўладиган асосий докладларни республикамизнинг таниқли музикашунослари — Тўхтасин Ғафурбеков, Отаназар Матёқубов, Александр Жумаев ва Наталья Янов-Яновская ўқийдилар.

Симпозиум кунлари меҳмонлар самарқандлик ишчилар, меҳнаткашлар ва ўқувчи-ёшлар билан учрашадилар.

Симпозиум концертлари одатдагидек Шердор мадрасасида янграйди.

6-бет

Темур ПЎЛАТОВ, Ҳамза мукофоти лауреати

СУҲБАТЛАРИМИЗ ДАВОМИ

Вақт — оқар дарё, дейди халқимиз. Бироқ энг қадрдон, энг яқин дўстлар учрашганда вақтнинг тезкор оқими ҳам эсдан чиқар экан. Биз ҳам ҳозир худди шундай алфозда турибмиз.

Эсимда, Украина ССР Ёзувчилар союзидаги суҳбат ғоят қизиқарли кечганди. Ижодкорлар бугунги кунда олдимизда турган энг актуал, муҳим проблемаларни — Оролни сақлаб қолиш, Днепр ва Днестр, Амударё ва Сирдарё сувларининг мусаффолиги тўғрисида қайғуриши, мамлакатимизнинг йирик шаҳарларида ўзбек ҳамда украин адабиётларини пропаганда қиладиган маданият марказлари очиш, ижодий союзлар ўртасида ҳамкорликларни ҳар тарафлама кучайтириш каби масалаларни ўртага ташлаган эдилар. Айниқса, украин адибларининг «Орол денгизи бизнинг ҳам маънавий мулкимиз, чунки у ерларда улуғ шоиримиз Тарас Шевченко излари бор, демак, уни сақлаш бурчимиздир», деган сўзлари бизларни ниҳоятда ҳаяжонлантирган эди: Албатта, Украинада биз ҳамма гапларимизни, дардларимизни бир-биримизга тўла айта олганмиз йўқ. Шунинг учун ҳам дўстларимиз билан хайрлашмасдан, уларни республикамизга таклиф этдик. Мана энди дўстларимиз Украинада чала қолган суҳбатларни давом эттириш учун бизга меҳмон бўлиб келмоқда. Улуғ Октябрга бағишланган адабиёт ва санъат байрами давом этади. Энди улар билан республикамиз шаҳар ва қишлоқларини айланамиз, адабий давралар ташкил этамиз, дўстларимиз санъати билан танишамиз. Ижодий союзларда учрашувлар, суҳбатлар давом этади.

Шунинг учун уларга чин қалбдан «Хуш келибсиз, азиз дўстлар, Ўзбекистонга!», деймиз.

ҲАМКОРЛИК

Евгений ПОНОМАРЕНКО,

СССР халқ артисти, Т. Шевченко номидаги Украина ССР Давлат мукофоти лауреати

Украина заминида ўзбекистонлик санъаткор дўстларим ҳамда бошқа маданият арбоблари билан учрашганимдан ғоят бахтиёрман. Азалий дўстларимизни кўриб беихтиёр мусибатли уруш йиллари хотираларини эсга олдим.

Улуғ Ватан уруши бошланганда бизнинг Иван Франко номидаги театримиз Москвада гастролда эди. Вазият тақозосига кўра у ердан Тамбовга, Тамбовдан Семипалатинскка эвакуация қилиндик. Кейинчалик — 1943 йилнинг июль ойида Тошкентга кўчдик. Ўзбек биродарларимиз бизни қучоқ очиб кутиб олишди. Биз бу қадимий ва ҳамиша навқирон шаҳарда бир йил ишладик. М. Горький номидаги театр биносида навбат-ма-навбат спектакллар намойиш қилдик. Шу аснода ўзбек санъаткорлари билан жуда яқин, қадрдон бўлиб кетдик.

Ёдимда, драматург И. Котляревскийнинг «Наталка-полтавка» асарини талантли шоир Миртемир ўзбек тилига ағдарганди. Асарни юртдошларимиздан Ю. Гнатюк ва А. Бичма ўзбек режиссёрлари билан ҳамкорликда саҳналаштирдилар. Спектакль Муқимий номидаги театр саҳнасида намойиш қилинди. Шуниси характерлики, ундаги ролларни ҳам ўзбек ва украин актёрлари ижро этардилар.

Коллективимиз ҳаётида Ғафур Ғулом, Ойбек, Уйғун, Ҳамид Олимжон, Зулфия, Комил Яшин каби забардаст ўзбек адиблари, Аброр Ҳидоятов, Сора Эшонтўраева, Тамарахоним, Обид Жалилов сингари саҳна усталари билан бўлган учрашувлар, ижодий мулоқотлар ҳам ўчмас хотирага айланган. Ўшанда театримиз Ўзбекистон ССР Олий Совети Президиумининг Фахрий ёрлиғи билан тақдирланган эди. Бир гуруҳ ҳамкасбларимиз қатори менга ҳам Ўзбекистон ССР халқ артисти унвони берилганди.

Ўзбекистонлик биродарларимиз билан иккинчи учрашувимиз 1965 йилда, Ўзбекистонда Украина адабиёти ва санъати декадаси ўтказилган кезларда бўлиб ўтди. Ҳозир ҳам уйим тўрида сақланаётган ноёб совға — Алишер Навоий ва Тарас Шевченко сиймолари акс эттирилган чинни идиш ўша кунларнинг ёрқин хотирасидан намунадир.

Ўзбек адабиёти ва санъати бугунги кунда ҳар томонлама ривожланибди. Ўзбек халқининг адабиёт ва санъат соҳасидаги ўзига хос энг яхши анъаналари изчил давом эттирилмоқда. Бунга мисол қилиб биргина «Баҳор» ва «Ялла» ансамблларининг чиқишлари украиналик санъат ихлосмандлари томонидан зўр қувонч билан кутиб олинганини келтириш мумкин.

Иккала халққа мансуб кекса авлодлар бошлаб берган ўзаро дўстлик ва қардошларча ҳамкорлик анъаналарини бугунги ёшларимиз ҳам изчил давом эттиришларини жуда-жуда истардим. Шу мақсадда улар тез-тез учрашиб, бир-бирларининг турли соҳаларидаги ютуқларидан бохабар бўлиб туришлари лозим.

4-БЕТ

8-БЕТ

Ўткир ҲОШИМОВ, Ҳамза мукофоти лауреати

ПАХТАКОРНИНГ ҲАЛОЛ НОНИ

КУЗ ҲАВОСИ — ИНЖИҚ. Гоҳ қарасанг, осмонда офтоб чарақлаб туради. Гоҳ қарасанг, изғирин этни жунжиктиради, юракни сиқадиган эзма ёмғир висир-висир қилади.

Бунақа паллада одамлар аз-баройи ёмғирнинг ўзидан эмас, йил — ўн икки ой тер тўкиб, не машаққатлар билан етиштирган ҳосили ерда қолиб кетишидан эзилиб, изтиробга тушади. Пахтани етиштириш осон бўлса экан! Мана шу ҳосил деб одамлар қаҳратон қишда тиззасидан сув кечиб, яхоб берган. Ҳали баҳор уйқудан кўз очмасидан туриб дала кезган, ер текислаган. Мана шу ҳосил деб чигит эккан, ҳар битта ғўзанинг қулоғидан тортиб чиқаргудек бошида парвона бўлган. Сел бузган, дўл урган пайкал тепасига бориб, қайтадан ариқ тортган. Мана шу ҳосил деб олтмиш даражали саратон офтобида қоврилиб, чопиқ қилган, ўтоқ қилган... Бемаврид ҳаво бузилса, вужуди қақшаган...

Бу гал ҳаво паст келиб, пахта ҳар сафаргидан бир ой кечикди. Устига устак куз инжиқлик қилмоқда. Пахтакорнинг дилида умид билан ташвиш қўшилиб кетди. Аҳвол мушкул бўлиши кўриниб турибди. Аммо ҳаётимизда рўй бераётган ўзгаришлар ҳам аниқ-тиниқ кўзга ташланяпти. Яқинда Фарғона водийсига борганимда бир нарсани чуқур ҳис этдим. Авваллари худди шу паллада бу ёғи Янгийўлдан, у ёғи Роҳат кўлидан ўтишингиз билан димоғингизга қўланса заҳар иси — бутифос ҳиди урилар эди. Бу йил халқимиз шу балодан қутулди. Бу — ҳазилакам гап эмас. Пахтанинг харид баҳосини кўтариш ҳақида жиддий, адолатли тадбирлар ўйланяпти. Бу ҳам жуда катта иш.

Лекин табиат тағин нотантилик қиляпти. Эртага шир этиб ёмғир ёғса, совуқ тушса... Миллионлаб тонна пахта ҳозирча ерда, далаларда ётибди. Бутун мамлакат, қолаверса, жаҳондаги аллақанча давлатлар шу ҳосилга кўз тикиб турибди.

Ўйлаб қоласан киши. Пахта нима ўзи? Пахтакорлик касбичи? Нима учун биз пахта устида бунчалик парвона бўламиз?

1908 йил 30 июнь тонг палласида Сибирдаги Тунгуска дарёси яқинида кўз кўриб, қулоқ эшитмаган синоат рўй берди. Осмондан аллақандай улкан бир нарса тушди. Мислсиз зилзила заминни титратди. Юз чақиримлаб атрофдаги ўрмонларни ўт олди. Шундай катта аланга кўтарилдики, тарихчиларнинг шоҳидлик беришича гулхан шафағи кечалари Петербургдан ҳам кўриниб турди.

У пайтларда Сибирнинг олис бурчагига бориб, самодан тушган нарса нималигини текширишнинг иложи бўлмади. Ҳарқалай самодан жуда катта метеорит ёки космик кема ерга тушиб парчаланиб кетган бўлса керак, деган тахминлар айтилди. Бу ҳақда катта-кичик китоблар ёзилди. Орадан кўп ўтмай Улуғ Октябрь революцияси бўлди, гражданлар уруши бошланди, очарчилик... Хуллас, эътиборли олимлар группаси салкам ўттиз йилдан кейингина Тунгускага етиб борди. Қизиқ, «самовий меҳмон» урилган жойда кратер

Давоми иккинчи бетда

Бугун Хоразмда етиштирилган пахта ҳосилини нест-нобуд қилмай йиғиштириб олиш учун йиғим-терим кураши бормоқда. СУРАТЛАРДА: Хонқа районидаги «Хоразм» колхозининг механик-ҳайдовчиси Бекмамат Абдураҳмонов ҳар куни 7-8 тоннадан пахта термоқда; Шовот районидаги Чкалов номли колхоз раиси, Социалистик Меҳнат Қаҳрамони Зариф Раҳматов механик-ҳайдовчилар билан маслаҳатлашмоқда.

Т. ҲАМРОҚУЛОВ фотолари

Саидмаҳмуд УСМОНОВ, Ўрта Осиё қишлоқ хўжалиги экономикаси институти директори

ТЕРИМЧИНИНГ ИШ ҲАҚИ

Бугун пахта йиғим-терими айни авжига чиқаётган пайт. Қандай қилсак ҳосилни тез, соз, исрофсиз йиғиштириш мумкин? Бу масала устида бош қотирмаган одам йўқ. Нафақат теримчию механизатор, олиму ёзувчи, пахта ташвиши елкасида бўлган бутун халқ шу ҳақда ўйлайди. Сабаби, деҳқон умидини тикан ҳосил ерда қолмаслиги керак. Ерда қолганда ҳар толаси учун етти букилмаслик, даромадни харажатга бой бермаслик керак.

Тўрт-беш йил муқаддам манзара бундай эди: ўқувчию студентга қаноат қилинмас, «етти яшардан етмиш яшаргача» деган принцип амалда эди. ГАИ йўлда машиналарни таъқиб этар, бензин берилмас, милициянинг эса теримчининг нонини туя қилиб, ҳам тарозидан, ҳам иш ҳақидан ураётган, нарядларни сохталаштираётган қаллоблар билан иши бўлмас, йўлларда қоровуллик қилиб, ўтган-кетганнинг қўлига фартук тутқазарди... Бу усул, барибир, самара берган эмас. Бугун партиямиз ўз умрини яшаб бўлган маъмурий тазйиқ усулидан тезроқ воз кечишни, моддий манфаатдорликка асосланган иқтисодий принципларни жорий этишни илгари сурмоқда.

Бу усул пахта йиғим-теримида қандай самара беради? Уни қандай ташкил этиш керак? Шу ҳақда фикр юритмоқчимиз.

Пахтага сарф қилинадиган меҳнатнинг 45-50 фоизини йиғим-терим ташкил қилиши ҳаммага маълум. Шу сабабли бу жараённи техникасиз тасаввур этиш қийин. Аммо ўтган йили ҳар бир машина билан ўртача 50 тоннадан пахта терилди. Бу ҳолда машина иқтисодий жиҳатдан ўзини оқламайди. Бордию 70-80 тоннадан теришга эришилганда эди, у ҳолда машина йиғим-теримини ташкил этишга кетган маблағлар (дефолиация, ёнилғи, машина ремонти ва бошқа харажатлар) қопланиб, ҳар тонна пахтанинг харажати қўл терими билан тенглашган бўлур эди. Аммо биз бу билан ҳам қаноатлана олмаймиз. Машинада терилган пахта қўлда терилганидан арзон тушиши, бинобарин, бундан деҳқон иқтисодий фойда кўриши керак. Шубҳасиз, айрим жойлардаги антимеханизаторлик кайфияти ҳам шу билан барҳам топади. Бунинг учун **ҳар бир** машинада камида 100 тоннадан пахта теришга эришмоқ керак.

Бундай хўжаликлар кўп. Зарур агротехника қоидаларига риоя қилиниб, машиналар бекаму-кўст ишлатилганда икки теримда ҳосилнинг 91-92 проценти йиғиб олинмоқда. Машина ҳосилни ерга тўкади-ку, деган гапларни ҳам эшитасиз. Тўғри, машина теримига таваккалчилик билан қаралаётган жойларда исрофгарчилик 15-20 процентга ҳам бормоқда. Илғор хўжаликларда эса пахтанинг ерга тўкилиши ҳозирги номукаммал деб ҳисобланаётган машиналарда ҳам 8-9 процентдан ошмаётир, яъни машинани яхши ишлатаётган хўжаликларда унинг иш самараси бошқа хўжаликлардагига қараганда 20-25 процент юқори, ҳосил таннархи эса 13 — 15 процент арзон.

Бундан шундай хулоса келиб чиқади: бугун биз машинада **ҳам кўп, ҳам сифатли** пахта терилишини ҳар жиҳатдан моддий рағбатлантиришимиз керак. Ҳосилни **тоза ва кўп териш** билан механизатор оладиган **иш ҳақи** ўртасида узвий боғлиқлик бўлиши зарур.

Ўрта Осиё қишлоқ хўжалиги экономикаси институти бугунги қайта қуриш талабларига асосланиб, механизаторлар меҳнатини рағбатлантиришнинг янги усулларини ишлаб чиқди. Аввало, терим машиналарининг маркаларига қараб, уларнинг ҳар бирига қатъий мавсумий норма белгилаш керак.

Бу нормалардан кўп терилган ҳар бир процент пахта учун механизаторга қўшимча иш ҳақи белгилаш зарур. Иккинчидан, машинанинг иш унуми ошиб боргани сайин (яъни, нормадан кўп пахта терилгани сайин) унга сарф этиладиган моддий харажатлар камаяди. Шу сабабли нормадан ташқари терилган ҳар тонна пахта учун механизаторга тежалган маблағнинг 70 проценти берилиши лозим.

Энди сифат масаласига алоҳида тўхталамиз. Шуни эсдан чиқармаслик керакки, ҳозир биз машина теримининг бутун самарасини яхши созланмаган агрегат ёки ношуд механизатор ерга тўккан пахтани қўлда териб олишда йўқотмоқдамиз. Одатда 50-60 килограмм пахта териши мумкин бўлган теримчи 20 килограммдан ортиқ подбор теролмайди. Демак, тўкилган пахтани йиғиштиришда теримчининг иш унуми пасаяди. Шу сабабли подбор териш учун сарфланадиган ортиқча харажат ҳосилни ерга тўкишда айбдор бўлган механизаторлар, агроном, бригадир, участка бошлиғи, механиклар маошидан тутиб қолиниши ёки механизаторнинг сифатсиз иши бракка чиқарилиши керак.

Сифатли териш, кўп жиҳатдан, ҳайдовчига боғлиқ. Демак, пахта ерга қанча кам тўкилса, подбор териш учун кетадиган харажат шунча камаяди. Шунга кўра, пахтани сифатли териб, подбор харажатларини камайтирган механизаторга тежалган маблағнинг 70 проценти мукофот тариқасида берилиши лозим.

Бугун вазиятнинг мураккаблиги ҳаммага аён. Машиналар билан мўлжалдаги ҳосил териб олинганда ҳам салкам 3 миллион тонна пахтани қўлда теришга тўғри келади. Бу осон эмас. Ўтган йилларнинг тажрибаси шуни кўрсатмоқдаки, қўл теримига ҳақ тўлашнинг мавжуд системаси теримчиларнинг юксак самарали меҳнатини, айниқса мавсумнинг иккинчи ярмидаги ишларни зарур даражада моддий рағбатлантиришга қодир эмас. Йиғим-теримнинг чўзилиб кетишига, ҳосилнинг анчагина қисми бой берилишига олиб келаётган сабаблардан бири ҳам шу.

«Пахта йиғим-теримида меҳнатга ҳақ тўлаш тартиблари тўғрисида»ги низомга мувофиқ теримчига 3-разряд билан (бир нормага 3 сўму 37 тийиндан) ҳақ тўланади. Теримчи бир ой бадалида зўр бериб ишлаб, 25 норма бажарса сентябрь ойида 60-80 сўм, октябрь ойида эса 30-50 сўм олиши мумкин. Ҳолбуки, республика хўжаликларидаги йиллик ўртача иш ҳақи ойма-ой ҳисоблаганда 120—180 сўмни ташкил этади. Ишнинг энг қийин даври терим мавсуми эканлигини ҳисобга олиб, пахтакор меҳнатига моддий манфаатдорликка асосланган ҳолда ҳақ тўлаш, бинобарин, иш ҳақини ошириш лозим. Чунки пахта яхши очилиб, қуёшли кунлар қисқарган пайтда моддий манфаатдорликнинг ниҳоятда пастлиги терим ишлари суръатининг ҳаддан ташқари тушиб кетишига олиб келади. Бундай қийин пайтларда колхозчилар даромад камлиги учун бошқа ишларни афзал кўра бошлайдилар. Шу сабабли хўжаликлар ўқувчиларни, шаҳарликларни оммавий ҳашарларга жалб этишга мажбур бўлишади. Уларнинг меҳнатига, транспорт ва бошқа хизматларга кетадиган йиллик харажат эса 200-220 миллион сўмни ташкил этмоқда. Ҳатто шу маблағнинг ўзи билан ҳам пахта йиғим-теримида банд бўлган колхозчи ва совхоз ишчиларининг меҳнатига ҳозиргидан икки баробар зиёд ҳақ тўлаш мумкин.

Баъзи хўжаликлар ҳосил тақдирини ҳал қиладиган айни кунларда теримчига кам ҳақ тўлайдилару аҳвол мураккаблашганда иш ҳақини оширадилар. Аммо бу кутилган натижани бермайди. Чунки ҳосил сифати тушиб, иш унуми камайган пайтда теримчи 10-15 килограммдан ортиқ пахта теролмайди.

Эндиликда кўп йиллардан буён давом этиб келаётган бу номақбул иш услубидан воз кечиш пайти келди. Биз бугун тезроқ, кўпроқ ҳосил териб олинишини таъминлаш учун, аввало, иқтисодий омиллардан тўғри фойдаланишимиз керак. Ҳозир хўжаликлар ўз шароитидан келиб чиқиб, 3 сўму 37 тийин ҳақ тўланадиган бир иш нормасини 60 ёки 50 килограмм эмас, 40 килограмдан белгилаши мумкин. Шунда теримчига ҳар килограмм пахта учун 8,4 тийиндан ҳақ тўланади.

Хўжаликлар йиғим-терим мавсумининг исталган 45 куни мобайнида ҳақ тўлашни мустақил ҳал этиш ҳуқуқига эга. Шундан фойдаланиб бир ойда 35 норма бажарган теримчига асосий иш ҳақининг 10 проценти, 40 норма бажарганга 20 процент, ундан ҳам оширганга 30 процент миқдорида қўшимча ҳақ тўлаб, рағбатлантириб бориш лозим. Теримчиларга тўланадиган ҳақни яна 15-20 процент ошириш ҳам мумкин. Айни кунларда оқ пахтанинг ҳар килограммига бемалол 10 тийиндан, ипак пахтага эса 15 тийиндан ҳақ тўлаш мумкин.

Мен яқинда Жарқўрғон районидаги «Коммунизм» колхозида бўлдим. Хўжалик ўтган йили йиллик иш ҳақи фондининг 10-15 процентинигина йиғим-теримга ажратган экан. Колхоз мутахассислари моддий манфаатдорлик механизмларидан оқилона фойдаланишмаганига иқрор бўлишиб, бу йил теримда иш ҳақини икки баробар кўпайтириш имкони мавжуд деган фикрга келишди. Хўжалик 25 сентябрдан бошлаб мана шундай янгича усулда ҳақ тўлашга ўтди. Бу ерда эътиборни қаратадиган нозик масала ҳам бор. У ҳам бўлса жорий этилаётган янги усулни аввалдан ҳар бир меҳнатчининг онгига етказишдан иборат.

Хўжаликлар ўз шароитини ҳисобга олиб, ҳақ тўлаш масаласини қайта-қайта кўриб чиқишлари, янги-янги нархлар белгилаши мумкин. Сурхондарё область агросаноат комитетининг раиси Ҳумоюддин Шарафиддиновнинг гувоҳлик беришича, «Коммунизм» колхозида қўллана бошлаган бу тадбир барча районларда оммалашмоқда.

Институтимиз республика хўжаликларининг ишчи кучлари билан таъминланиш даражасини чуқур таҳлил қилиб чиқди. Теримни ўз кучлари билан уддалаши мумкин бўлган хўжаликлар 60-70 процентни ташкил этади.

Ушбу тавсиялардан оқилона фойдаланилганда ҳар килограмм пахта учун ўртача 12 тийиндан ҳақ тўлаш мумкин. 2-2,5 миллион тонна пахтани қўлда териб олиш учун 240—300 миллион сўм кифоя. Механик ҳайдовчиларнинг иш ҳақи эса 40-45 миллион сўмни ташкил этади. Шунда ҳам 1984 ва 1986 йилларда йиғим-теримда сарфлаганига нисбатан 280 миллион сўм маблағни тежаб қолиш ва уни йил охирида деҳқонларга мукофот тариқасида бериш мумкин.

Бугун пахта яхши очилиб бўлди. Айни суръатга суръат қўшадиган, ҳосил тақдирини ҳал қиладиган пайт. Демак, моддий рағбатлантириш, теримчи меҳнатига ҳақ тўлашнинг зарур усулларидан шундай фойдаланиш керакки, натижада суръатнинг ошишига йўл очсин. Пахтакорнинг фидойи меҳнати ҳам ўз қадрини топсин.

ПАХТАКОРНИНГ ҲАЛОЛ НОНИ

Боши биринчи бетда

пайдо бўлмаган эди. Бу эса осмондан тушган нарса космик кема ёки метеорит эмаслигидан дарак берар эди. Узоқ тортишувлардан кейин мутахассислар «самовий меҳмон» жуда катта қор ва муз бўлаги бўлиши керак, деган қарорга келишди. Бироқ олимларни бошқа нарса ҳам ҳайратга солди. Нима учундир ўша фожеавий паллада ўт тушган ўрмонлар нисбатан қисқа муддат ичида катта шиддат билан ўсиб кетибди. Арчалар, қарағайлар бошқа жойлардагига нисбатан баландроқ, бўлиқроқ ривожланибди. Ниҳоят, узоқ изланишлардан кейин «самовий меҳмон» тушган жойдан ерда учрамайдиган микроэлементлар топилди. Мутахассислар ўша моддани лаборатория усулида синтез қилиб ажратиб олдилар. Маълум бўлишича, бундай ўғит ҳарқанақа ўсимликнинг ҳосилдорлигини икки-уч ҳисса ошириб юборар экан.

«Вокруг света» журналининг мухбири ўша олимларга шундай савол беради:

— Бу ўғит шунчалик кучли экан, уни саноат усулида ишлаб чиқариб, қишлоқ хўжалигида фойдаланса бўлмайдими?

— Бўлади, — деб жавоб беришади олимлар. — Аммо бунақа ўғит жуда қимматга тушади. Ўзини оқлолмайди.

— Наҳотки, ер юзидаги биронта ўсимлик ўзини оқлолмаса?

— Битта экин оқлаши мумкин: ингичка толали пахта!

...**ШУ ЙИЛ КАВКАЗГА ДАМ ОЛГАНИ БОРГАНИМДА** ёмғир кўп ёғди. Шамоллаб қолдим. Ҳар куни иссиқ кофта кийиб овқатлангани тушаман. Мен билан бир столда ўтирадиган малласоч, хушчақчақ йигит эса исиб кетаётганидан шикоят қилади, кўйлакчан юради.

— Шуни совуқ деяпсизми? Биз томонларда қишлари 50 даражадан ортиқ совуқ бўлади.

Маълум бўлишича, столдош ҳамроҳим Тайшетда йўл қурувчи бўлиб ишларкан.

— Асосан қишда ишлашга тўғри келади. Ёз, куз пайтлари ботқоқликдан юриб бўлмайди. Ер музлагандан кейин ишлаш осонроқ. Аммо баъзан шунақанги совуқ бўладики, машиналарнинг деталлари ҳам тарсиллаб ёрилиб кетади.

Шу йигит бир куни Ўзбекистонни орзу қилиб қолди.

— Сизларга мазза! Шириншакар мевалар, қовун-тарвузлар... Пахта териш ҳам гул теришга ўхшаган гап бўлса керак. Телевизорда кўрсатиб қолишади. Атлас кўйлак кийган чиройли қизлар ашула айтиб пахта териб юришади. Машиналарда пахта тераётганини кўриб, одамнинг ҳаваси келади.

— Сиз қанча ойлик оласиз? — деб сўрадим.

— Шароитга қараб. Баъзан 400 сўм, баъзан 700 сўм.

...Бундан беш-олти йил илгари РСФСР санъаткорлари республикамизда меҳмон бўлишди. Ўшанда машҳур қўшиқчи Эдита Пьеха Ўзбекистон телевидениеси орқали сўзга чиқиб бир гапни айтди:

— Кўчадан ўтиб кетаётиб, бир бино тепасидаги «6 миллион тонна» деган сўзга кўзим тушди. Ахир бу даҳшат-ку! 4 граммлик чаноқдан олти миллион тонна тўплаш... ҳайронман...

...Эҳтимол, бир-бирига қовушмаган бу суҳбатлар, бу воқеалар ўртасида мантиқий боғлиқлик йўқдир. Лекин шошилманг.

Бундан кўп йиллар илгари археологлар Наманган яқинида қазишма ишлари олиб боришаётганида ипдан тўқилган арқон топишган. Мутахассислар арқон бундан икки минг йил илгари тўқилганини аниқлашган. Демак, бу ўлкада 2 минг йил илгари пахта экилган. Колумб Американи кашф этмасидан илгари Европада пахта нималигини, табиийки, билишмаган. Тарихий китобларда пахта дарахтининг тахминий расми чизилган. Расмда дарахт шохига осилиб турган қўйлар тасвирланган. Пахтани дарахтда ўсадиган ана шундай ғайритабиий жониворнинг жунидан олинади, деб ўйлашган.

Ҳозирги одамлар учун икки дунё бир қадам. Эрталаб Тошкентдан самолётга ўтирган киши кечқурун дунёнинг нариги чеккасида — Калифорнияда бўлиши мумкин. Шунга қарамай пахтанинг ўзи қанчалик юмшоқ бўлса, заҳмати шунчалик қаттиқ эканини, ўзи қанчалик енгил бўлса, меҳнати шунчалик оғир эканини, афсуски, ҳамма ҳам билавермайди. Албатта, Тайшетнинг машина деталларини тасирлатиб ёриб юборадиган 50 даражали совуқларида йўл қурадиган ўша столдош йигитнинг ишини осон демайман. 300-400 метр чуқурликда кўмир қазийдиган кончига осон тутмайман. Ҳаво кемасига 350 тирик жонни ўтказиб Тошкентдан Москвага парвоз қиладиган учувчига қойил қоламан. Бироқ пахтакорнинг меҳнати уларникидан осонроқ дейиш барибир гумроҳлик бўлади. Негаки, тайшетлик ўша хушчақчақ йигит олти соат ишлаганидан кейин иссиқ уйига кириб дам олади. Кончи беш соат ишлаганидан кейин бола-чақаси билан телевизор рўпарасига ўтириб концерт кўради. Учувчи Москвага бир бориб келганидан кейин уч кеча-кундуз ҳордиқ чиқаради. Қолаверса, ҳеч қайсиси 300 сўмдан кам маош олмайди...

Алам қиладиган жойи шундаки, пахта нималигини билмайдиган кишиларнинг тасаввурида пахтакор меҳнатини ўйинчоққа айлантириб қўйган — ўзимиз! Атлас кўйлакли қизларни далада ашула айттириб телевизорда кўрсатган ўзимиз! Машиналар далада «жавлон уриб» бир мавсумда «минг тонна пахта териб ташлашини» айтиб вайсаган ўзимиз! Шундай экан, машҳур хонанда Эдита Пьеханинг гапини эсламай илож йўқ. Яхшиямки, ўша санъаткор пахтазорга ўз оёғи билан кириб кўрган. Яхшиямки, бир чаноқ пахтанинг вазни 4 грамм эканини ўз қўлида чамалаб кўрган. Яхшиямки, оддий теримчи бир кило пахта учун ерга 250 марта эгилиши кераклигини ҳисоблаб чиққан. Яхшиямки, бир кунлик норма — 100 кило пахта йиғиш учун теримчи 25 мингта чаноққа таъзим қилиши кераклигини тушунган. Бу-ку, терим палласидаги ташвишлар. Унгача бўладиган меҳнат-чи? Менга қолса, дунёдаги энг машаққатли меҳнат пахтакорнинг меҳнати деган бўлар эдим.

Менга қолса, бошқа соҳаларда ҳалол меҳнат қилаётган барча касб эгаларининг заҳматини қилча ҳам камситмаган ҳолда пахтакор ейдиган нон энг ҳалол нон деган бўлур эдим! Менга қолса, дунёдаги энг мард одам, энг танти одам пахтакор деган бўлур эдим. Негаки, у эртадан кечгача, куздан баҳоргача, баҳордан кузгача даладан бери келмайди.

ЎТТИЗИНЧИ ЙИЛЛАРДАН БОШЛАБ эллигинчи йилларнинг ўрталаригача ҳақиқатни айтиш қийин бўлган замонлар кечди. Эллигинчи йилларнинг ўрталаридан бошлаб саксонинчи йилларнинг ўрталаригача чала ҳақиқатни айтадиган замонлар кечди. (Ҳолбуки, чала ҳақиқат ҳақиқатдан кўра ёлғонга яқинроқ туради). Албатта, ўша даврларда ҳам биз катта ютуқларга эришдик. Бироқ ютуқларимиз ҳақида бақириб гапирдиг-у, камчиликларимиз ҳақида оғиз очмадик. Партиямизга минг раҳмат! КПСС XXVII съезди турғунликни йўқотиш учун кураш бошлади. Тараққиёт учун энг керакли бўлган нарсани демократиянинг эшигини очиб берди. Бугун биз бошқа соҳалар қатори пахтачиликда йўл қўйилган талай камчиликларни очиқ-ойдин айтаяпмиз. Пахта монокультураси авж олган йилларда бошқа экинларнинг ҳақини ҳам пахта «еб» қўйганини, натижада ерларимиз орқлаб кетганини айтаяпмиз. Ернинг табиий дам олиши ўрнига уни заҳар билан «боққанимизни» ёзаяпмиз. Янги ерлар очамиз деб эски, экишга яроқли майдонларни ишдан чиқарганимизни, сув омборлари қурамиз деб Оролни ўлим ёқасига келтириб қўйганимизни, агар Орол ҳалок бўлса, Ўрта Осиё бошига кўз кўриб-қулоқ эшитмаган балолар ёғилишини, бу нарса фақат Ўрта Осиё республикалари учун эмас, бутун мамлакат учун фожиа бўлишини ёзаяпмиз. Бугун биз болаларимизни деярли чаласавод қилиб қўйганимизни очиқ-ойдин гапиряпмиз. Бугун биз бир тўда шуҳратпарастларнинг мансабдор бўлиш учун, юмшоқ жойи, юмшоқ курсидан жудо бўлиб қолмаслиги учун турли-туман «муқобил», «қўшимча», «оширилган» мажбуриятлар олганини, шу тариқа «қўшиб ёзиш» касалига мубтало бўлганини, охир-оқибат пахтакорларнинг юзи шувит бўлиб қолганини айтаяпмиз. Бир вақтлар «минг тонначи» деган гаплар билан бошқаларни ҳам, ўзимизни ҳам алдаганимизни, янги машина яратиш керак бўлган олимлар халққа, пахтакорга, Ватанга хизмат қилиш ўрнига шон-шуҳрат кетидан қувганлигини яширмаяпмиз.

...Ўтган йили машҳур пахтакор Шоймардон Қудратов билан суҳбатлашганимда у аччиқ истеҳзо билан шундай деган эди:

— Олимларга ҳайронман: янги машина яратдик дейди, орден олади, лауреат бўлади.... Машинасининг янгилиги шуки, кабинасига башарангни кўрсатадиган кафтдек ойна ёпиштириб қўяди-да, баҳосига яна минг сўм қўшади. Тезликка соладиган ричагини бошқачароқ қилиб ишлайдида, устига икки минг сўм қўшади. Терим машинасига ўтирганимга ўттиз йил бўлаяпти. Ҳозир ҳам худди ўша машинанинг ўзи. Пахта терадиган қаторини кўпайтирганини ҳисобга олмаса, ҳаммаси бир гўр!

Ана сизга пахтакорнинг баҳоси!

Бувайда районига борганимда хўжалик раҳбарларидан бири шикоят қилди:

— Қизиқ, далада ишлайдиган жўн трактор сўрасак, ёнбошига бункер қўққайтирилган терим машинасини тиқиштиришади. Хўжалигимизга оддий трактор керак десак, шунақасидан оласан, дейишади. Бунақа машина қурғур жўн трактордан беш ҳисса қиммат турса...

Начора, 30 йил мобайнида қилинган хатоларни уч йилда тузатиш осон эмас. Энг ёмони шундаки, ҳаммадан кўра инсон психикасидаги турғунликни ўзгартириш қийин экан. Чинакам терим машинаси яратиши керак бўлган олимлар ҳамон мартаба талашиб, обрў талашиб бир-бирининг ёқасидан олгудек. Ирригаторлар ҳамон Орол ўлса ўлаверсин, биз эса сув омборлари қураверамиз, деган хаёлда. Аммо замон ўзгаряпти. Шундай ўзгаришларнинг энг жиддий самараларидан бири кўринди. Ҳали айтганимиздек биз бутифос деган балодан қутулдик!

Ҳолбуки, бутифосни ҳар ёқлама ҳимоя қилишга уринган мутахассислар йўқ эмас эди. Бугун биз мурғак болаларимизни далага олиб чиқиб ишлатиш иллатидан қутулдик.

Ҳаётимизда катта ўзгаришлар рўй бераяпти. Инсоф билан айтганда, бугунги кунда пахтакорнинг кайфияти яхши. Яқин-яқинларгача пахтакорнинг машаққатли меҳнати эвазига оладиган ҳақидан чегириб қолиб «қўшиб ёзишларга» сарфлаганлар оз эмас эди. Оддийроқ қилиб айтганда, энг ҳалол нарса энг ҳаром нарса учун қурбон қилинган эди. Тунгуска метеорити космосдан олиб тушган микроэлементни синтез қилган олимлар бунақа қимматбаҳо ўғит фақат пахтадагина ўзини оқлайди деганида, пахтанинг ҳақиқий баҳосини берган. Пахтанинг харид нархини кўтариш ҳақидаги масала қанчалик тез ҳал бўлса, шунчалик адолатли иш бўлур эди! Бу ҳақда москвалик олим К. Таксир «Правда» газетасида куюниб ёзгани бежиз эмас.

БУ ЙИЛ ПАХТАКОР УЧУН ЯНА ОҒИР КЕЛДИ. Баҳор билан ёз, ёз билан куз алмашиб қолгандек бўлди. (Эҳтимол, бунга ҳам Оролнинг қуриб бораётгани сабабчидир). Хуллас, нима бўлганда ҳам оммавий терим кампанияси қийин шароитда бошланди. Партия ва давлат органлари, область, район хўжалик раҳбарлари турли тадбирлар излашяпти. Масалан, яқинда Избоскан районига борганимизда бу йил теримда хўжалик территориясида яшаб, бошқа жойларда ишлайдиган кишиларни, уйда ўтирадиган одамларни оммавий теримга жалб қилиш тадбири ишлаб чиқилганини айтишди. Ишга яроқли бундай кишиларнинг ҳаммасини рўйхатга олишганини, уларнинг ёрдамидан фойдаланмаслик мумкин эмаслигини тушунтиришди. Менингча, бу адолатли тадбир: мактаб боласини дарсдан қолдиргандан кўра уйда ўтирган одам бир ой терлаб пахта терса ҳеч нима қилмайди. Модомики, терим машиналаримиз барибир талабга жавоб бермас экан, янгисини тезроқ ишлаб чиқариш зарур бўлади. Аммо бу барибир келажакнинг иши. Ҳозир эса пахтакор яна бир қийин синов олдида турибди. Куз келди. Шу боисдан ташвиши бир: шунча машаққатлар эвазига етиштирилган ҳосилни тезроқ йиғиб-териб олиш керак. Миллионлаб гектар майдонларда, миллиардлаб эгатларда очилиб ётган пахта деҳқоннинг ҳалол пешона тери билан етиштирган покиза нони! Халқимиз нонни табаррук ҳисоблайди. Шундай экан, яна бир марта қийинчиликка чидашимиз, бу хайрли ишга ҳаммамиз қўлдан келган ёрдамимизни беришимиз, жойларда юбилей йили ҳосилини йиғиб олиш учун ақлли ва самарали тадбирлар кўриш керак бўлади.

Нусрат РАҲМАТ

ЎРГАНИШНИНГ АЙБИ ЙЎҚ

БУНДАН НАҚ ЎН ЙИЛ муқаддам Болгариянинг «Олтин қумлоқ» санаториясида АҚШлик фермер Фред Вильямс булан мулоқотда бўлган эдим. Фред менинг самарқандлик эканлигимни эшитгандан кейин суҳбатлашишга мойил бўлиб қолди. Бу йил Самарқанд билан Бухорога бормоқчи бўлганини гапирди.

Менинг тасаввуримда фермерлар ўта қўрс, калондимоғ, нописанд бўлиб гавдаланарди. Лекин ростини айтиш керакки, суҳбатдошим бағоят хокисор эди. Унинг Самарқанд ҳақидаги саволлари ҳам жўнгина бўлиб чиқди.

Мен ўша йиллар Америка пахтачилиги билан анчайин қизиқиб юрардим. Шунинг учун саволларига жавоб қайтаргач, гапни ана шу соҳага буришга ҳаракат қилардим. Қанақа навлар бор уларда? Чигитни қайси усулда экишади? Ҳосилни йиғиштириб олиш тартиби бизникига ўхшашми? Фермерлар теримга қанақа тараддуд кўришади?

— Бизда машиналарни ремонт қилиб қўйишди, — дедим, — бир қисм ҳосилни қўлда ҳам териб олишади.

— Бизнинг Техасда ҳамма фермерлар пахтани териб бўлишди, — деди у жавобан.

Ўшанда август ойининг охирлари эди. Шунинг учун ҳам қизиқишим тағин ошиб, саволда давом этдим. Чунки Техас штатининг об-ҳаво шароити бизнинг Ўрта Осиёмизга яқин туришини ўқиган эдим.

Фермер Акала Эс Жи, Акала Джи Си сингари ғўза навларини тилга олди. Ана шу навлар узоғи билан юз кунда пишиб етиларкан. Кўпи билан икки-уч марта суғоришаркан, холос.

Маълумки, бизда асосий диққат эътибор мўл пахта етиштиришга қаратилади. Фермерлар терим арафасида энг арзон пахта етиштиришни биринчи масала қилиб қўйишаркан. Шунинг учун атиги бир марта йиғиштириб олишаркан, холос.

Америкада пахтазорларни дефолиция қилишмайди, ҳашаротларга қарши кимёвий модда ишлатишмайди, дейишади. Бу гаплар беҳуда. Фермерлар бир қатор кимёвий моддаларни қўллашади. Аммо академик М. Муҳаммаджонов ўзининг «Ерни эъзозлайлик, ҳосилдорлигини оширайлик» деган китобида таъкидлагандек, бизда ҳар гектар пахтазорга 34,4 килограмм, АҚШда эса атиги 2—3 килограмм химикат пуркалмоқда. «Америка пахтачилиги» журнали ва бу борада ёзилган китоблар фермерлар тажрибасини очиқроқ, кўпроқ ёзяпти.

АҚШ пахтазорларида шпинделли пахта териш машиналари билан бирга шпинделсиз (стрипперли) агрегатлар кўпаяётганини алоҳида таъкидлаб ўтиш керак. Уларнинг шпинделли машиналари жуда қиммат. Шпинделлар сони ҳам жуда кўп. Икки қаторли терим машинасига мингдан ортиқ шпиндел ўрнатишган. Бизнинг агрегатларда эса юзтага етар-етмас. Стрипперли машиналар анча истиқболли. Кучли шамол ёрдамида пахтани сўриб оладиган ана шундай агрегатларга сўнгги йилларда жин машиналарини ҳам ўрнатиш тажриба қилиб кўрилмоқда. Бундай агрегат ҳосилни териб олиш билан кифояланмай, уни бир йўла чигитдан ҳам тозалайди. Пахтани қайта ишлашга ҳожат қолмайди.

АҚШнинг бир қатор штатларида лалми ерлардан мўл ҳосил олишаётганини алоҳида таъкидлаб ўтиш керак. Статистик маълумотларга қараганда, Техасда 1983 йили лалми майдонларнинг ҳар гектаридан 7,5 центнердан тола олишган. Буни пахтага айлантирсак 22—23 центнерни ташкил этади.

Аммо шуни тан олиш керакки, ана шу лалми ерлар қашшоқ замин эмас. У баҳор, қиш, куз пайтлари обдон ишланади, нам тўпланади, табиий жиҳатдан тўкис ҳолга келтирилади. Фермерлар лалми ерни кузда 40-50 сантиметр чуқурликда ағдариб қўйишади, баҳорда эса дискалаб чигит экишади.

БИЗ ФЕРМЕРЛАРДАН тежамкорликни ўрганишимиз керак. Улар бир гектар ерга кўпи билан йигирма килограмм чигит қадайди, холос. Бизда норма олтмиш килограмм, аммо амалда юз килограммдан ошиб кетади.

Самарқандда бир фермер билан мулоқотда бўлиб, унга ғўзани яганалаш ҳақида гапирганимда ажабланиб қолди.

— Нега энди чигитни экиб, кўкартириб олгандан кейин тағин юлиб ташлашади, — деб сўради.

— Чунки зич бўлиб чиқади-да, — такрорлардим мен.

— Нега кўп чигит экишади, нега тежашмайди?

Ҳарчанд қилсам ҳам бу хўжасизлигимизнинг боисини унга тушунтириб беролмадим. Тўғри, АҚШ пахтакорларининг ҳамма тажрибаси ҳам биз учун ибратомуз эмас. Чунки ҳар бир фермернинг ўзига хос иш услуби, агротехникаси, ҳатто алмашлаб экиш системаси бор. АҚШда ерни консервациялаш бўйича конкурс ўтказилиб турилади. Тупроқни мумкин қадар табиий сақлаган, унда ҳаммадан кўпроқ микроорганизмлар, чувалчанглар тўплаган фермерлар конкурс ғолиби бўлиб, катта мукофотлар олишади. Матбуотда ана шундай конкурс ғолибларидан бири техаслик фермер Дуэн Виллз ҳақида ёзишди.

Виллзнинг алмашиб экиш далаларида ғўзанинг ўтмишдоши сифатида кунгабоқардан фойдаланилади. Келаси йил чигит қадаладиган майдонларнинг бир қисмига у эрта баҳорда кунгабоқар экади. Экинни одатдагидай ўғитлайди, суғоради, культивация қилади. Август ойида — ҳосил пишиб етилиши билан уни янчиб, тупроққа аралаштириб юборади. Ҳар бир тийинни тежайдиган фермернинг бу иши андак ғайритабиий бўлиб туюлиши мумкин. Аммо Виллз фойда зарарни минг бор тарозига қўйиб кўрган, албатта. Кунгабоқар янчиб ташланган далаларга жуда кўплаб жониворлар, паррандалар, қурт-қумурсқалар келади. Фермер бир ой давомида ўз даласида овчилик қилади. (Ёввойи каптар сотади) Шу билан бирга, тупроқда анчагина нури тўпланади. Ундаги табиий жараёнлар активлашади. Кейин тупроқ дискаланади ва қолган-қутган дон гуриллаб униб чиқади. Совуқ тушгунча кўкпоя одамнинг белига урадиган бўлиб қолади. Бу ҳам яшил ўғит сифатида тупроққа аралаштириб ташланади. Баҳорда чигит қадаладиган бу майдон ғовак, табиий жиҳатдан унумдор ҳолга келади.

Виллз энтомофаглардан, яъни фойдали ҳашаротлардан фойдаланишнинг кифтини келтирадиган тадбиркор пахтакорлардан. У лаборантлардан харажатни аямайди. Улар ҳафта давомида икки бор дала кезиб фойдали ва зарарли ҳашаротларни ҳисобга олиб чиқадилар. Зараркунандалар нисбатан ошиши билан биологик препаратлар ишга солинади.

Дуэн Виллзнинг кўсак қурти, карадринага қарши пахта мойи аралашмасидан фойдаланиш тажрибаси ибратлига ўхшайди. Бу аралашмадаги сув билан мойнинг нисбати бизга маълум эмас. Оқ мой ҳашаротни ўлдирмайди. Аммо тадқиқотларнинг кўрсатишича, зараркунандаларнинг капалаги унинг ҳидидан қочиб, ғўзага тухум қўймас экан.

Виллз пахта мойи аралашмасини дефолиация ўтказадиган мослама билан туман ҳолига келтириб пуркайди. Мазкур мослама бир йўла 18 қаторга ишлов беради.

Миссисипи штатида яшайдиган кекса фермер Фред Баллард эса қарийб ўттиз йилдан бери қумоқ ерларда пахта етиштиради. Унинг иш услуби, агротехникаси бизникига ўхшаб кетади. Кўрсатгичлари анча баланд. 1982 йилда Миссисипида баҳор серёғин келганлиги, ёзда сув танқис бўлганига қарамай у гектаридан 16,3 центнердан тола олган. Бу эллик центнер пахтага тенг.

Фред Баллард кузда ерни қирқ сантиметр чуқурликда юмшатади. Февраль ойида андак имконият юзага келиши билан жўяк олиб, унга сувсиз аммоний солади. У бир акр (0,4 га) майдонга ўрта ҳисобда 45 минг туп, бир футда (30,5 сантиметр) тўртта ниҳол қолдиради.

Джон Нельяццо деган фермернинг калийли ўғитлардан фойдаланиш тажрибаси ҳақида тўхталиб ўтиш фойдадан холи эмас. Маълумки, биз тупроққа асосан азотли ва фосфорли ўғитлар соламиз. Олимларимиз бир вақтлар: «Тупроғимизда калий моддаси етарли», деб эълон қилганликлари учун бу ўғит жуда кам харид қилинади. Олингани ҳам пахта увотларида қолиб кетади.

«Бизнинг тупроғимизда ҳам калий кўп, деб ёзади Нельяццо, аммо уни ўсимлик ўзлаштиролмайди. Калий етишмагач, ҳосил тугунчалари тўкилиб кетади. Бунинг устига тупроқнинг нам тўплаш қобилияти пасаяди». Фермернинг ёзишича, бир тонна пахта тупроқдан 50 килограмм ҳаракатчан, яъни ўсимлик ўзлаштирадиган калийни олиб кетар экан. Демак, унинг ўрнини тўлдириш шарт. Нельяццонинг тағин бир тажрибаси ҳақида тўхталиб ўтишга тўғри келади. Пахта йиғиштириб олинган далаларга у кузги ғалла экади. Баҳорда ғалладан мўл ҳосил йиғиштириб олгач, ўрнига чигит қадайди. Ҳар бир майдон йилида икки бор ҳосил беради.

ТАН ОЛИШ КЕРАККИ, биз фермерлар тажрибаси ҳақида чўчиброқ гапириш, ёзишга одатланиб қолганмиз. Тўғри, «Меҳнат» нашриёти 1985 йили айрим фермерларнинг иш тажрибаларини рус тилида озроқ нусхада босиб чиқарган эди. Аммо Америкада бўлган ёзувчиларимиз, публицист ва журналистларимиз ҳам бу масалага эътиборни қаратишса, айни муддао бўларди.

Инсоният минг йиллар давомида ўз тажрибалари билан бир-бирини бойитиб, тўлдириб келганлигини унутмаслигимиз керак.

ЁШЛАР ИЖОДИГА БИР НАЗАР

СОҒИНЧЛАРГА ЙЎЛДОШ ЮРАК

Соғинч — кўнгилнинг эрка ва тўнғич туйғуларидан. Соғинч севгидан олдин туғилган. Инсон фарзандининг ҳамиша эзгулик ва гўзаллик сари юзланган Муҳаббатдек улуғ туйғуси ҳам илк бор соғинишдан бошланмаганмикан?! Соғинч жуда серқирра, оралиқ бир кечинма. У қалбимизга севинч ва ғамдан, висол ва ҳасратдан илгари кириб келади. Соғинч ҳали бахт ҳам, бахтсизлик ҳам эмас. Лекин бахтга ҳам, бахтсизликка ҳам остона. Соғинч — чин арафадир. У инсонни, тақдир тақозоси билан гоҳо омадёр, гоҳо дилхун кунларга элтади. Соғинч баъзан қувонч бўлиб чеҳрамизни ёритади, баъзан эса армон бўлиб бир умрга қалбимизга санчилади... У руҳий дунёмизнинг экватор чизиғи, кўнгил қутблари орасидаги олис-яқин масофадир.

Навқирон поэзиямизда ҳиссий оламнинг теранликларига, маънавиятнинг ҳали шоир нафаси етиб бормаган қатламларига интилиш қизғин тус олмоқда. Туйғу ва ҳолатлар ўзгарувчанлигини, «ҳаракатини» изчил таҳлил қилиш, ҳиссиёт ва кечинмалар диалектикасини, ички-руҳий тазодлар моҳиятини очиш бугунги шеърни ҳар қачонгидан кўпроқ қизиқтиради. Ҳозирги поэзияни ўз предметига изчил муносабати, изланишлари йўналишига ва кўпинча соф лирик ифода хусусиятларига асосан ҳолат ва руҳият поэзияси, деб аташ мумкин. Менингча, мухташам ва эпик характерлар панорамасидан — «инсон манзаралари»дан кўра руҳнинг ранг-баранг лаҳзалари — «қалб манзаралари» уни кўпроқ ўйлатади. Ҳиссий-руҳий шеър тамойили бақувват миллий-генетик илдизларга эга. У бир томондан 20—30-йилларнинг (Ойбек, Усмон Носир ва бошқалар), иккинчидан эса 60-йилларнинг шу йўсиндаги бадиий тажрибаларидан ижодий озиқланади. Янги ўзбек поэзиясида Абдулла Орипов ва Рауф Парфидан бошланган, Муҳаммад Солиҳ, Усмон Азим, Муҳаммад Раҳмон, Йўлдош Эшбек, Усмон Кўчқор, Хуршид Даврон, Шавқат Раҳмон, Шукур Қурбон, Тилак Жўра, Азим Суюн, Муҳтарама Улуғова, Қутлибека Раҳимбоева каби истеъдодли шоирлар ижодида давом этаётган ҳиссий-руҳий шеър йўналиши поэзиямизда жиддий моҳият ва сифат ўзгариши рўй бераётганлигини кўрсатади. Шеъриятимизга 80-йилларнинг биринчи ярмида кириб келган ўзига хос, иқтидорли қаламкашлар ҳам янги шеър тамойилининг истиқболига умид уйғотади.

Йўлдош Эшбекнинг аксар шеърлари, айниқса, «Соғиниб яшайман» туркуми бугунги бадиий изланишларга жўр бўла олади. Шеърдан-шеърга ўзгариб турланадиган соғинч силсиласи бу лирик оламда туйғуларaро робитанинг асосий халқалари сифатида рўёбга чиқади. Лирик қаҳрамон «бу шовқинли дунёда беун» яшамаслик учун ўзига бир ҳамдард, қалбига мунис бир ҳамроҳ излайди. «Мен»нинг оламига «сен» кириб келади. Ўксик ва меҳрга зор қалб бу муборак учрашувдан беҳад севинади. Бу — бениҳоя самимий бир севинч — бахшиёна бир севинч: «Эй, Сиз фариштадай покиза сиймо, Тушимда кўрдимми, ҳўёотдимми тонг. Туманлар бағрига сингдингизми ё, Ё мени алдади туман — Ёсуман». Энди «мен»нинг барча соғинчларининг ягона нишонгоҳи — «Сен».

Мен Сизни излайман
ҳануз бетоқат,
Руҳимда бир йўл бор,
яна бир жуфт из.

«Соғиниб яшайман»да висол илинжида юрган лирик «мен»ни ҳижрон — абадий соғинч ўз оғушига олади... Анъанавий изтироб ва азоб оригинал метафорик ифодада бадиийлашади:

Йўлингга қараб кўзим
Қирмиз қўшиққа тўлди...

Бу — Соғинчнинг Йўлдош кашф этган рангидир — «қирмиз қўшиқ» ранги! Бу ранг қайсидир нуқтада қадимий ишқ шаҳидларининг дийдасидаги ҳижрон рангига — «кўзимдан қонли оқар сув» (Фузулий) — оҳангдошдек туюлади. Лекин «қирмиз қўшиқ» ибораси қайсидир классик метафораларга ўхшашлиги билан эмас, балки янги лирик сифати, эмоционал шиддати билан ёдда қолади. Дарҳақиқат, «қонли сув» ва «қирмиз қўшиқ» бир-биридан фарқли ҳолат ва ранг-тусларни ифодалайди. Аниқроғи, бу шарқий-туркий истиораларда ҳижроннинг, айрилиқ азобининг турли босқичлари сувратланган.

Чин поэзиянинг табиатида ҳаётий ва бадиий мантиқнинг уйғунлигига туганмас бир ташналик яшайди. Кўзнинг «қирмиз қўшиққа» тўлиши энди йиғи, ёш тушунчаларини мантиқан инкор этади. Кўзлар йиғлаб бўлди. Энди фақат қалб «йиғлаши» мумкин. Тўғрироғи, кўз ёшлари эмас, энди «тилим юрак ичинда» — дард сизиши мантиқли ва ҳаққонийдир. Қалбдан «дард сизиши» соғинчларнинг тоқати тоқ бўлгани, тугаб борганидир. Бу — руҳнинг абадий қийноқ ва фироққа туташганидир. Шундай бир афтода «мен» соғинганига қўл етмаслигига ишонч ҳосил қилади. Энди унга ёлқинли соғинчлардан қолмиш маъюс ва маҳзун хотираларгина таскин беради.

Ҳақиқий шеърият ҳамиша ҳаётсевардир. Чинакам поэзия учун «дард — истиқбол дояси» (Муҳтарама Улуғова). Ҳамма изтироб чекади, лекин шоир одамгина ўз изтироби билан юзма-юз туради, ўз дарди билан олишиб яшайди ва ниҳоят, уни енгиб чиқади. Оқибат — дард қўшиққа айланади, янги шеър туғилади. Бу маънода шоирлик — ҳар қандай шахсий — ички туйғу ва ҳиссиётдан, кайфият ва кечинмадан баланд тура олмоқ санъатидир. «Агар шоир ўз кадарини шеърга айлантира олган бўлса, демак, энди кадар йўқ, шеър бор» (Ромиз Равшан).

Ёлғончи куюнчаклик, ҳуда-беҳуда зўрланишлар билан шеъриятнинг буюк дарди ўртасида ер билан осмонча фарқ бор. Шундай экан, ҳақиқий шеърдаги дард ва ҳасратни тушкунлик деб тушуниш, шу йўсинда талқин қилиш аслида билиб-билмай шеърни тушунишдан бош тортиш эмасми?!

Фақат орзу ва бахтини эмас, ўз фожеа ва армонларини ҳам қўшиқ қилиб куйлаш анъанаси халқ шеъриятидан келади. Оғзаки ижоднинг бундай намуналарида маъно ва мундарижа билан бадиий шакл — оҳанг, куй, сўзлар ва товушлар тизмаси вужудга келтирган эстетик ассоциация ўртасида ҳамиша ажойиб бир тазод бор. Худди мана шу ички тазод уларга бетакрор бир жозиба бағишлайди. Классик поэзияда эса вазият бирмунча бошқачароқ. Анъанавий Шарқ поэтикасида шакл ва мазмун орасида юқоридагидек контраст йўқ. Ҳузн, кадар, ғам-алам ҳамиша ўз табиатига мос арабий вазн ва оҳангларни танлайди — оғир, залворли, салобатли. Туркий халқларнинг оғзаки шеъриятида эса, айниқса, ритм ва интонациясида, халқ қўшиқлари, термалари, лапарлари, ҳатто йиғи-йўқловлари, аллаларининг ҳам ич-ичида, моҳиятида, хусусан, оҳанг ва мусиқасида қандайдир бир сирли некбинлик ва навқиронлик яшайди. Халқ поэзиясининг бу ўлмас ва ҳаётбахш анъанаси замондош шоирларимизнинг айрим шеърларида кўриниш беради. Бу ўринда Абдулла Ориповнинг «Онажон» ва Рауф Парфининг «Абдуллажон марсияси» шеърларини эслаш кифоя. Ҳар иккала марсия ҳам классик лирикада талаб этилган марсия вазнида эмас, балки алла оҳангида, қисқа нафасли, тезкор вазнда ёзилган. Мазмун ва шакларо контраст ушбу шеърларга ўзга-бир шиддат, бениҳоя бир таъсирчанлик бахш этган.

Етмишинчи — саксонинчи йиллар ўзбек шеъриятининг услубий манзараси ғоят ранг-барангдир. Лекин бу нарса ундаги ботиний-руҳий умумийликни инкор қилмайди. Бу жиҳатдан янги лирикамиздаги дардмандлик кайфиятини алоҳида қайд этиш керак. Етмишинчи йилларнинг навқирон поэтик изланишлари руҳига теран сингиган бу кадарни 60-йиллар шоирларининг «истиқбол дардлари» (И. Ғафуров) билан аралаштириб юбориш ярамайди. Кейинги ўн беш йилда ижтимоий иллат ва ҳақсизликларнинг авж олиши, турғунлик психологиясининг кенг томир ёйиши бутунлай янги ижтимоий-ахлоқий қарашларга эга бўлган, мавжуд тартиб ва кўникмалар билан келишмайдиган исёнкор бир поэтик авлодни ҳаёт саҳнасига чиқарди. Улар бу соҳада А. Орипов, Э. Воҳидов, Р. Парфи, М. Жалил, Ч. Эргаш, М. Аъзам каби санъаткор шоирларимиз бошлаб берган ишни катта жасорат билан давом эттирдилар. Турғунлик даврининг фожеа ва изтиробларини етмишинчи йиллар шоирлари дадиллик билан трагик-драматик образларга айлантирдилар.

Муҳаммад Солиҳнинг: «Иккинчи даражали қаҳрамон», «Деҳқон қўллари», «Вертер», Усмон Азимнинг «Маяковский билан суҳбат», Йўлдош Эшбекнинг «Қуш қайда...», Азим Суюннинг «Соғинч», «Қул Тегин», Шавкат Раҳмоннинг «Шеърларингда бахт сўзи кам учрар деган дўстимга», «Ёш тоғлар», «Сулаймон тоғи этагида ўйлаганларим», Хуршид Давроннинг «Ватан», «Доҳий сурати қаршисида» ва тарихий мавзулардаги қатор шеърлари шулар жумласидандир. Умуман, 70-йиллар шоирлари ўз изланишларида турғунлик даврининг деярли барча фожеаларини

ПОЭЗИЯ

қамраб олишга интилишади. Унинг ҳаётимизнинг ҳамма соҳаларидаги — моддий-иқтисодий, ижтимоий-сиёсий, маънавий-ахлоқий муносабатлардаги оғир асоратларини гавдалантиришга уринишади.

Яқин ўтмишимизнинг трагик манзаралари ёрқин эмоционал бўёқларда кўз олдимизда гавдаланади. «Ўлик» жонларни тирилишга, мағлуб ва мазлум руҳларни қайта уйғонишга чорлайди. «Қуш қайда...» шеърини ўқиб барибир ҳайратимни яширгим келмайди: шоир қандай қилиб Репиннинг «Бурлаклар» картинасига айнан уйқаш бир даҳшатли манзарани қадимий қўшиқ оҳангига сиғдира олган экан?!

Бечоралар уззу кун,
Қуш қайдаб, уруғ экар.
Кўзларига офтоб, тун
Юлдузлар ботиб кетар.
Сўнгсиз меҳнат — далалар,
Умидларин парчинлар.
Оҳ, алпомиш болалар!
Оҳ, қизлар, ойбарчинлар!

Бу мисралардаги инсонга ҳамдардлик ҳисси, халқ учун куйиниш-қайғуриш туйғуси эллигинчи йилларнинг ўта талабчан, шафқатсиз поэтик ахлоқидан, маънавий максимализмидан бутунлай фарқ қилади. «Қуш қайда...» шеъридаги ҳамдардлик, дарддошлик кечинмалари ўз кўламига кўра ҳатто олтмишинчи йилларнинг поэтик марҳаматидан, лирик дардкашлигидан ҳам ажралиб туради. Умуман, дардга нисбатан ўзгача бир хассослик, ўзгалар дардига беҳад маҳрамлик янги лирик қаҳрамоннинг энг ёруғ, инсоний хислатларидан биридир. Бу жиҳатдан у А. П. Чеховнинг ажойиб қаҳрамонларидан бирини жуда эслатади. Худди ўша қаҳрамонини буюк санъаткор шундай таърифлаганди: «Бир бор оғайниларидан кимдир Васильев ҳақида у истеъдодли инсон, деб айтган экан. Бировда ёзувчилик истеъдоди, бировда саҳна истеъдоди, бировда рассомлик истеъдоди бўлади. Унда эса ўзгача инсоний истеъдод мужассам. Унда, умуман, **дардга нисбатан нозик ва ўта ҳассос муносабат мавжуд.** Яхши актёр ўзгаларнинг овози ва хатти-ҳаракатларини табиий акс эттирганидек, Васильев **ўз қалбидан ўзгалар дардига жой топа олади.** Кўз ёшини кўриб у йиғлайди. Беморнинг ёнида у ўзи касал бўлади ва инграйди. Зўравонлик кўргудек бўлса, унга бу зўравонлик ўзи устидан қилинаётгандек туюлади, у ёш боладек қўрқади ва қўрқа туриб ёрдамга чопади. **Ўзганинг дарди уни ҳаяжонлантиради, асабийлаштиради, жунбушга келтиради** ва ҳоказо (таъкидлар бизники — Я. Қ).

Демак, ҳақиқий ижодкорда бадиий ва инсоний истеъдоднинг ўзаро бирлиги зарурийдир. Зеро, ўзгалар дардига бегоналик ҳар қандай ёрқин ижодга соя ташлаши, уни умуминсоний мазмундан жудо қилиши муқаррардир. Ахир, чинакам шоирлик кўнгилни марди-мардона ўзгалар дардига тутиш эмасми?! Қолаверса, поэзияда умумхалқ кадарининг ифодаси илк аввал ўзгалар дардига маҳрамликдан, ҳассос муносабатдан бошланмайдими?! Равшанлашадики, халқчил истеъдод деган улуғ тушунча замирида аввало ижодий ва инсоний истеъдоднинг эшлиги, муқаррар бирлиги ётади.

Ёш шоирларнинг ўзига хослиги шеърларидаги поэтик мақсад ва инъикос усулида равшан акс этади. Улар ҳеч қачон инсон руҳиятини мужаррад, умумий йўсинда, янада аниқроғи, турғун ёки шаклланиб бўлган ҳиссиётлар орқали гавдалантирмайдилар. Уларни руҳий ҳолатларнинг генетик ва диалектик моҳияти ўйлатади. Туйғуларнинг таржимаи ҳолини нафис бадиий чизгиларда ифодалашга интилишади. Етмишинчи йиллар шоирлари ҳиссий онларнинг ўзаро алоқаларини, сезилар-сезилмас ўзгариш жараёнларини «тутишга», бу мураккаб қалб манзараларини зариф суратлашга талпинишади. Шунинг учун ҳам бу соғинчли дунёда **туйғулар ҳамиша кечинма ҳолда, рўй бераётган, давом этаётган маънавий-психологик ҳолатлар** шаклида намоён бўлади. Бу, умуман янги ўзбек шеъриятига хос хусусиятдир.

Бугунги шеъриятдаги безовта ва ҳаяжонли ҳолатлар, зиддиятли ҳиссий-руҳий жараёнлар тасвири замирида ягона бир мақсад — дунёни ва инсонни бундан ҳам гўзал ва мукаммал кўриш истаги ётади. Мана шу олижаноб, юксак ният турли ижодкорлар асарларида турлича ботиний-бадиий кечинмалар, поэтик кайфият, таассуротлар шаклида ифодаланади. Бу жиҳатдан, айтайлик, Абдулла Орипов поэзиясида мукаммал инсон орзусига монанд улуғвор бир кадар, Рауф Парфида чуқур инсоний дард ва курашчан ҳасрат, Муҳаммад Солиҳда маънавий — ахлоқий тозаликка, покликка беҳад ташналик, Усмон Азимда сусткашлик ва лоқайдликка, ички-маънавий торликка, кабоҳатларга алангали исён, Шавкат Раҳмон ва Хуршид Давронда табиатни «инсонийлаштириш»га интилиш, одамзодни ўз генетик моҳиятини, яъни табиат билан ҳамжинслигини унутмасликка даъват, Усмон Кўчқор шеърларида тирилишга ташна буюк хотира, Йўлдош Эшбекда эса ҳамиша улуғ инсоний бахт, дунёвий эрк ва эркинлик, эзгуликлар сари юзланган ёлқинли Соғинч... булар бари айни бир ғоявий-эстетик мақсадга бўйсундирилган поэтик ҳодисалардир.

Лирик «мен»нинг рангин таассурот ва сезгилари соғинч ёғдулари ёруғлигида ойдинлашади. Соғинч ўта эмоционал бир кечинма сифатида бу шоирлар шеърларида лирик «ўзни ифода» шакли, йўсини сингари моддийлашади. Шу маънавий-поэтик унсур Соғинчли олам сарҳадларини муайянлаштиради. Соғинч, таъбир жоиз бўлса, лирик қаҳрамон дунёсининг оғирлик марказидир. Турфа туйғулар ва ҳиссиётлар оқимининг туташ нуқтасидир. Ўтмиш билан истиқбол, хотира ва орзулар худди мана шу нуқтада юзма-юз келади.

Яшар ҚОСИМОВ

СЎЗАМОЛЛИКМИ, МАҲОРАТ?..

Китобхонларнинг ҳаёт ҳақидаги тасаввурларини бойитадиган бадиий асарларда турмуш ҳодисалари, инсон шахсининг турфа хил жараёнларга бой қалб бисоти бор бўйи, бутун сирлиликлари билан жонли манзараларда гавдалантирилган бўлади. Шу туфайли у асарлар ўз ўқувчисини янги бир дунёга олиб киради. Бу оламнинг сир-синоатлари, чигалликлари билан таништиради, ҳаёт ҳақида ўйлатади, фикрлашни ўргатади.

Ҳозирги ўзбек прозасининг яхши намуналарида ҳам ҳаётнинг мураккабликларини, унинг яхши-ю ёмон томонларини очиқ-ошкора кўрсатишга, шу тариқа ўқувчига реал турмуш тўғрисида тўғри тасаввур беришга интилиш ўсгани сезилади. Хусусан, эндиликда порахўрлик, мансабпарастлик, қўшиб ёзиш каби иллатлар моддий-маънавий тараққиётга жиддий зарар етказгани, ҳақиқат, адолат бўғилгани зиддиятлари билан акс эттирила бошланди. Бу ҳодисалар шунчаки таъриф-тавсиф қилинмасдан реал турмуш воқелиги, ҳаётий қаҳрамонлар фаолияти ва маънавий қиёфасини тасвирлаш орқали кўрсатиладиган бўлди. Таъкидлаш керакки, романчиликдаги сингари («Оқ қушлар, оппоқ қушлар» «Икки эшик ораси» романларини назарда тутаяпмиз) кейинги пайтлар ҳикоячилигида ҳам кўпчилик эътиборини ўзига тортган айрим асарлар пайдо бўлди.

Юқорида тилга олинган асарлар ҳақида билдирилган фикрлар қанчалик тўғри-нотўғрилигидан қатъи назар, шубҳасизки, улар кенг китобхонлар оммаси ва адабий жамоатчилик диққатини ўзига қаратди. Аммо сўнгги пайтлар қиссачилигида шулар каби жиддий баҳсларга имкон берган, кўпчиликни ўйлантирадиган салмоққа эга бирор асарни кўрсата оламизми?

Бу саволга тўғридан-тўғри жавоб айтишга киришмасдан, эътироф этиш мумкинки, бугунги ўзбек прозасининг тараққиёти даражасини белгилашда катта авлодга мансуб адибларимиз барoбарида ёш адибларимиз асарлари ҳам салмоқли ўрин тутади. Негаки, улар ўз қисса ва ҳикояларида ҳаётни, инсон образини бадиий тадқиқ этиб кўрсатишнинг янги-янги имкониятларини очишга интилмоқдалар. Хусусан, М. Муҳаммад Дўстнинг «Галатепага қайтиш...», «Дашту далаларда», Э. Аъзамовнинг «Жавоб», «Пиёда», Х. Султоновнинг «Ёзнинг ёлғиз ёдгори», «Граждан мудофааси», Т. Муроднинг «От кишнаган оқшом», «Ойдинда юрган одамлар», Ғ. Ҳотамовнинг «Қудуқ тепасидаги ой» асарлари шубҳасиз прозамиз палитрасини бойитади. Лекин умумадабиёт миқёсида бўлгани сингари ҳар бир ижодкорнинг ижодий такомили ҳам бир текисда кечмаслиги табиий. Талантли ёзувчилар ҳам яхши асарлар яратиш баробарида баъзида ўртача ва ундан пастроқ асарларни ҳам эълон қилиб қоладилар. Балки шу туфайлидир, ҳозирги ўзбек қиссачилигида яхши асарлардан кўра «бундайроқлари» кўпаймоқда. Тўғри, қиссачилик миқдор жиҳатидан ўз ўзанида тўлиб оқмоқда. Қиссачилик бу борада турғун ҳолатга тушиб қолган эмас. Катта авлодга мансуб адиблар ҳам, ёш ёзувчиларимиз ҳам қисса жанрида жадал қалам тебратмоқдалар. Улар турли мавзуларда, ғоявий-бадиий даражаси жиҳатидан ҳар хил қиссалар бостирмоқдалар. Бу қиссалар орасида бугунги кун мавзуида ёзилганлари ҳам талайгина. Масалан, истеъдодли ёзувчиларимиздан М. Муҳаммаддўст ва Х. Султоновнинг кейинги қиссалари учун шу кунги ҳаёт, қайта қуришлар даври ҳодисалари объект сифатида олинган. Улар қизиқиш билан ўқилсада, «Истеъфо» ҳам, «Ажойиб кунларнинг бирида» ҳам бу танилиб қолган адибларнинг илгариги асарларидек яхши маънода шов-шув уйғотди, дейиш қийин. Бунинг бош сабаби шундаки, уларда қаҳрамонлар ўртасидаги зиддиятлар, тўқнашувларнинг муросасиз жанглари жараёнлари, персонажлар ички дунёсидаги кечинмалар кураши қалбларни тўлқинлантирадиган даражада кенг ва чуқур бадиий тадқиқ қилиб кўрсатилмаган. Хусусан, «Ажойиб кунларнинг бирида» қиссасида қарама-қарши характерлар кураши, зидма-зид манфаатлар тўқнашуви бевосита гавдалантирилмаганидан асар бош қаҳрамонининг руҳан қийналишлар туфайли жисман мажруҳ бўлиб қолгани ишонарли чиқмаган. Ундан ташқари, асарда ҳалол одамлар билан қаллоб, устамон кимсалар ўртасидаги олишув кенгроқ кўрсатилиб бу курашга кучли ижтимоий маъно бағишланмаган. Яъни, асар конфликтига бадиий-фалсафий нуқтаи назардан чуқур ёндашилмаган. Ҳаёт ҳодисаларини, қаҳрамонлар фаолиятини, уларнинг ўй-кечинмаларини шунчаки қайд этган асарларни ўқиётган китобхон эса турмушнинг ички мураккабликларини, оний лаҳзаларда хилма-хил кайфиятларга тушиб, зиддиятли туйғулар қуршовида қолувчи ҳаёт кишилари қиёфасини кўз ўнгига келтиролмайди.

Тоғай Мурод ҳам Мурод Муҳаммаддўст ва Хайриддин Султонов сингари ўзининг дастлабки асарлари биланоқ адабий жамоатчилик ҳамда кенг ўқувчилар оммасининг ҳурматини қозонган истеъдодли ёш адиблардан. У яқинда «Қўшиқ» қиссасини жамоатчилик ҳукмига ҳавола этди.

ПРОЗА

Қисса ҳақида матбуотда бирмунча фикрлар айтилди. Менингча, Т. Муроднинг янги асари ҳам унинг ўзига хос истеъдод эканидан далолат беради. Шу билан бирга, менинг назаримда қиссада баён кўпайиб кетган. Ёзувчи ўз қаҳрамони ҳақидаги маълумотнамо гап-сўзларни, унинг бошидан ўтказган саргузаштларини, қилмиш-қидирмишларини шунчаки қайд этиб кетаверади. Бироқ, энг асосийси — Орзу Турсуннинг реал ҳаёт кишиси, ҳаваскор шоир сифатидаги қиёфасини ҲАР ТОМОНЛАМА гавдалантириб беролмайди. Асарда тубандаги каби баён, изоҳларга дуч келамиз: «Турсун йиллаб тентираб юрди. Юриш-туришида тайин бўлмади. Оҳ-зор қилди. Ҳаётдан, одамлардан нолиди». Муаллиф ана шу тахлит таъриф-тавсифлар билан қаҳрамонини нуқул бир рангда, яъни, салбий қаҳрамон сифатида кўрсатади. Бироқ, Орзу Турсуннинг ҳам юрагида қандайдир эзгу туйғулар, меҳр-оқибат бўлиши табиий. У ўзининг аҳволи, оиласининг, фарзандларининг, ҳеч бўлмаса, ёлғиз ўғил сифатида кекса ота-онасининг тақдири хусусида ўйлаши, қийналиши, масъулият, бурч туйғуси уни безовта қилиши аниқ. Кимдир кулиб, кимдир ачиниб қарайдиган, муаллифнинг ўзи очиқ-ошкора истеҳзо билан «шайир» деб атаган Орзу Турсун реал ҳаёт кишиси сифатида аслида шундай бўлган бўлиши керак. Нега деганда, у адабий жамоатчиликнинг ичида яшайди. Ёлғиз ўзи танҳо оролда қолиб кетган эмас. Асарда эътироф этилишича, Орзу Турсун Улуғ шоир билан бир даврада ўтиради, гоҳида у билан улфатчилик қилади. Баъзида ўзи ҳам шеърият мухлислари олдига чиқиб тизмаларидан ўқийди. Ҳаммани ҳайратга соладиган асарлар яратиш хаёли билан яшайди. Қолаверса, бу «шайир» ўзининг дунё адабиётининг энг яхши асарлари билан, Пруст, Камю, Жойс ижоди билан яқиндан танишлигини пеш қилиб мақтанарди, дейилади. Шундай экан, бу қаҳрамонда ҳам албатта қандайдир яхши хусусиятлар борлиги шубҳасиз. Чунки ҳар қандай одамда, ҳатто энг ёмон кимсада ҳам бирор-бир фазилат бўлади. Масалан, С. Айнийнинг «Судхўрнинг ўлими» повестини эсга олайлик. Асар қаҳрамони Исмат қори, яъни, Қори Ишкамба учига чиққан хасис, товламачи судхўр. Қори Ишкамба шу даражада хасиски, ҳатто соч олдирган сартарошига ҳам пул тўлашга келганда жиққамушт бўлади. Уйида чироқ ёқиш учун ишлатиладиган гугурт чўпи доналарининг ҳам ҳисоб-китобини олади. Лекин Қори Ишкамбанинг бир яхши томони борки, унга бирор хуфя ишингними, сирингними айтсанг, ўла-ўлгунича бирор кимсага билдирмайди. «Қўшиқ»нинг қаҳрамони Орзу Турсунда эса лоақал шунга ўхшаганроқ ҳам хусусият кўринмайди. Бироқ, тўғри, ҳаётда ўзини даҳо санаб, ўзгаларни оёқ учида кўрсатадиган «шайир»лар учраб туриши факт. Аммо «Қўшиқ» — қисса, бинобарин, бадиий асар. Шундай экан, ҳодисани ичидан кўрсатиш, Орзу Турсун кабилар тоифасини ҳаёт кишилари сифатида ҳам қувончлари, ҳам ғамташвишлари билан сувратлантириш лозим эди.

Ражаббой Рауповнинг «Она сўз» қиссасининг қаҳрамони ҳам ижодкор — журналист. Бу асарда ҳам воқеалар худди «Қўшиқ»даги сингари автор томонидан ҳикоя қилинади. Автор Равшаннинг қиёфасини ҳаётий гавдалантиришга интилган. Аммо муайян даражада ижтимоий ҳаётдаги кўзбўямачиликлар, лаганбардор, гуруҳбоз қаллоблар ҳақида сўз юритилган бу асарда ҳам қаҳрамонларнинг шахсий-интим дунёси билан ижтимоий-маънавий ҳаёт ҳодисалари ўзаро мутаносибликда акс эттирилмаган. Персонажлар қисмати ҳар бири ўз ҳолича айрим бўлиб қолган. Хусусан, Зубайда тақдири билан боғлиқ воқеалар асарга яхлит равишда сингишиб кетмаган.

Қаҳрамонлар тақдирини катта бир ният асосида, турмушнинг муайян ҳақиқатларини очиб кўрсатиш мақсадида ижодкорона нигоҳ билан кўра олмаслик, бадиий-фалсафий тадқиқ этолмаслик оқибатда асарда аҳамиятсиз маиший тасвирларнинг кўпайиб кетишига олиб келади. Мана, Шойим Бўтаевнинг «Кун ботардаги боғ» қиссаси. «Танасини қурт кемираверив ғовак қилиб ташлаган эшакоьма остини Улғай эна супуриб-сидирди. Шолча ёзди. Урчуғини бир қабза майин жун билан бирга супа четига келтириб қўйди. Боласи тортқилайвермасин деб, эчкининг елинига қий суртганди. Обдастадаги илиқ сув билан обдон ювди. Соғди. Лиммо-лим косани чамбаракка қўйди». Кўриниб турибдики, бу ерда манзара, ҳаракат-ҳолатлар дурустгина ифода этилган. Фақат бугина эмас, умуман олганда ҳам, «Кун ботардаги боғ»да муаллифнинг ўзи ҳикоя қилаётган ҳодисаларни характерли деталлар воситасида суратлантира олгани кўриниб туради. Афсуски, автор қаҳрамонининг характерини яратишда ва у орқали ўзининг мақсадини ифодалашда шундай натижани қўлга киритолмаган. Бўлмаса, қиссада Улғай эананинг тақдири ва бошқа персонажлар ҳақидаги тафсилотлар қайдига берилиб кетилмасди. Улар ўртасидаги муносабатларга ҳаётнинг азалий ва абадий чигалликлари ҳақидаги теран фалсафий-маърифий маъно сингдирилган бўларди.

Сўнгги пайтларда ўзбек прозасида ижтимоий-маънавий ҳаётдаги нопокликлар ҳақида очиқ-ошкоралик билан ёзилаётир, дедик. Қиссачиликда ҳам худди шундай интилиш юз бераётганини, бу, хусусан, «Истеъфо», «Ажойиб кунларнинг бирида» асарларида ҳам кўринишини юқорида айтдик. Ёш адиба С. Вафоеванинг «Омонгул» қиссаси билан танишаётиб ҳам бу ҳодисанинг гувоҳи бўламиз. Чунончи, унда қуйидагиларни ўқиймиз: «Қани, тур, тур ўрнингдан! Раиснинг олдига борамиз. Колхознинг ерида ўтирсанг, сувини ичсанг. Ўзингга тегишлисини олган бўлсанг. Қоғоздаги билан нима ишинг бор?.. Қани, битталаринг оғиз очиб кўрчи! — дея жовварди бригадир. — Ким қўл қўймаса, ишга чиқиб юрмасин! Кўчкўронини кўтараверсин. Боғроғингга эртага бульдозер киради. Ана ўшанда кўраман ҳолингни».

Амирона дўқ-пўписа, дағдағалардан ҳам сезилиб турибдики, бу ерда қандайдир ҳақиқатга зид иш бўлаётир. Воқеалар давоми билан танишиб, шунга амин бўламизки, атрофдагиларнинг ҳаммаси буни билиб турибди. Лекин қизиғи шуки, «бошларига катта рўмол ўраган хотинлар ҳам, эгатга чордона қурганча ўтирган эркаклар ҳам у ёқ-бу ёққа қараб, ҳеч нарсани кўрмаган, эшитмаган каби ғинг дейишмас эди».

«Омонгул»да худди шу ҳодиса — одамларнинг ҳақиқатга нисбатан бефарқ қарашлари ҳақида куюнчаклик билан сўз юритилади. Лекин, афсуски, унда ҳаёт умумий тарзда ҳикоя қилинади. Воқеалар ва қаҳрамонларнинг ўй-кечинмаларини салмоқли концепцияни ёритишга йўналтира олмаслик «Омонгул» қиссасининг энг заиф жиҳатидир. Бу қусур асар композициясини ташкил этувчи ситуация, воқеаларни оддий тарзда қайд этишга берилиб кетишда айниқса билинади.

Агар шу ярим йилнинг ичидагина босилиб чиққан қиссаларни рўйхат қиладиган бўлсак, бутун бир саҳифа тўлади ва бу юқорида айтганимиздек, қиссачилик миқдор жиҳатдан ўз ўзанида тўлиб оқмоқда, деган фикримизнинг исботи бўлади. Аммо шуларнинг ичидан қайси бирлари узоқ вақт яшаб қола олади, эсдан чиқмай юради, дейдиган бўлсак, битта-иккитагина асарни тилга олишимиз мумкин.

Бу қиссаларда, жумладан, «Она сўз»да ҳам, ёки «Омонгул»да ҳам бугунги реалистик прозанинг энг яхши намуналарига хос бадиий-тасвирий эстетик хусусият, шакл-кўринишлар кўзга ташланади. Умуман, бугунги қиссачиликда турмуш ҳодисаларини оддий нақл этишдан кўра, уни тадқиқ этиш орқали муайян мақсадни ёритишга йўналтириш ҳамда қаҳрамоннинг ёки авторнинг ўзининг руҳий ҳолатини бериш муайян даражада устунлик қилиб бормоқда. Аммо бу каби қисса ва ҳикояларда мақсадсиз, баъзан ортиқча сўзамолликлар кўп учрамоқда. Оқибатда бу асарларнинг муайян даражада зерикарли, таъсирсиз бўлишига олиб келмоқда. Худди шу қусур туфайли баъзида ҳаётнинг чигал муаммолари ҳам жўнлашиб, рангсиз бўлиб қолмоқда. Гап-сўзлар тор доира атрофида айланиб қолаётир. Бу эса ҳодисанинг моҳиятини кўрсатишга, ўқувчи тасаввурини бойитишга эмас, балки адабий эзмаликнинг чуқурлашиб кетишига олиб келмоқда. Адабий эзмаликка тушиб кетмаслик, китобхонни ортиқча майда-чуйда тафсилотлар қайди билан овора қилиб қўймаслик учун, табиийки, муаллиф ҳаётга кенгроқ нигоҳ ташлаши лозим. Бунинг учун ўз-ўзидан аниқки, ижодкор оддий ўқувчидан анчагина олдинда юриши, ундан кўра теранроқ тасаввурга эга бўлиши, ҳаётни, ундаги ўзгаришлар жараёнини чуқурроқ билиши лозим. Шу ярим йилнинг ичида босилиб чиққан қиссаларда бўлса айни шу зарурият етарли эмас. Шундай экан, оқибат ҳам ўзига яраша бўлиши маълум.

Абдулла УЛУҒОВ

ЯНГИ РУБРИКА:

Газетхон фикр юритади, баҳслашади...

«ЗАМОН ВА ВИЖДОН ЭРКИ»

Суҳбатда Иброҳим Ҳаққуловнинг турғунлик даврининг асорати бўлиб қолган «онгдаги тўсиқ», «шахснинг парчаланиши» ҳақидаги, У. Азимовнинг айниқса, «Адабиёт ривожи учун курашаётган одамларни қадрлаш лозим» деган фикрлари маъқул.

Лекин мунаққиднинг баъзи фикрлари баҳсталаб. Унинг бундан бир неча йил аввал шоир Муҳаммад Солиҳ билан «Ёшлик» журналида ҳам суҳбати чиққан эди. Ўшанда «Айрим ёшлар нолиб ёзяптилар», деган эди. Тўғри айрим ижодкорлар ўша даврда бадиий заиф, бўш асарларини ҳам эълон қилдирдилар. Кўп ёш шоирлар эса ҳаётдаги қарама-қаршиликларни ёриб ўтолмаганлиги табиий. Лекин шахсан И. Ҳаққуловнинг ўзи ўша пайтда қайси бир ёш шоирни қўллади экан, билолмайман. Чамамда, у бир-икки шоирни билиб олган. Бошқа ёшлар ҳақида ҳеч қачон илиқ гапирмайди. Масалан, шоир Ёқубжон Аҳмаджоновнинг «Ёшлик» журналида эълон қилинган достони (бу достон шу журналнинг йиллик мукофотини ҳам олган) ҳақидаги бир мақоласида, шоирнинг бирор ютиғини кўрмаган. Нега Мирза Кенжабоев ҳақида мунаққидлар жим туришади?

Бироқ мунаққиднинг қишлоқ ёшларида адабиёт ва санъат малакалари яхши шаклланмаганлигидан қайғуриши ўринли. Бунинг сабаби нимада? Агар областларда яшаб ижод этаётган қаламкашларга ҳам яхши эътибор берилса, улар ўз яшаб турган жойларида адабиёт ва санъат тарғиботчиси бўлиб, анча фойда етказардилар.

Абдуқаҳҳор РАҲИМОВ
Задарё

●

У. Азимов тўғри айтади: «Эҳтиёт бўл, тортишма!» — деган гаплар бўлган. Ҳозир ҳам бу гапларни эшитамиз. Сабаб эса битта: одамлар юрак олдириб қўйишган. Яхши одамлар мансабга қизиқишмайди. Ёмонлар эса уни эгаллаш учун ҳаракат қилишади. Мен ўқитувчи бўлганим учун маориф соҳаси бўйича ўз фикримни айтмоқчиман. Мактаб директори орасида коллектив учун «у» эмас, балки «у» учун коллектив зарурдек иш тутадиган одамлар кўп. Айтайлик, бирор жойга янги раҳбар тайинландими, албатта қўл остидаги ўринбосарларини ўзгартиришади. Улар қайта қуришни шундан бошлашади. Мен буни қайта қуришга хиёнат деб биламан. Баъзан ўқитувчиларга, «Агар мен директор бўлсам, коллектив ихтиёрига ҳар йили директорликдан тортиб ўринбосарларимгача ихтиёрий равишда бир марта сайлов ўтказишни таклиф қилардим. Лавозим ким нимага қодир бўлса, ўшаники дердим», десам улар кулишади. Сен ҳам бировга буйруқ беришга одатлансанг, стол сенга ёқиб қолади ва ҳеч вақт бундай қилмайсан дейишади. Ҳар ҳолда ҳамма жойда бирма-бир очиқ ва яширин сайлов ўтказиш керак, деб ўйлайман.

Ҳозир дарсликларимиз тўғри танқид қилиняпти. Ҳақиқатан ҳам, биз ўзбек халқи тарихини, юртимиз тарихини мактабларда кам ўтамиз. Дарс соатлари кам. Материаллар саёз. Адабиёт фани ўқитилишини эса бутунлай янгидан бошлаш керак. Қайси ёзувчиларнинг қайси асарларидан парчалар бериш, нималарни ўрганиш керак, шулар ҳақида республика ўқитувчиларининг фикрини билмоқ ва шу асосда янги дарсликлар яратмоқ зарур.

Биз ўз ўқувчиларимизга ёқмаган томонларимизни қўрқмай, дадил айтиш эркинлигини беришимиз ва ўқувчидан бунинг учун қасос олмаслигимиз керак.

Мактабимизда ташкил этганимиз каби, бошқа жойларда ҳам «мактаб почтаси» тузилса эди. Токи, ўқувчи ҳам ўз дардини очиқ айтадиган бўлсин. Ўша дарднинг яхши ва ёмон томонини ўқитувчилар муҳокама қилиб, хато ва камчиликларини тузатсин. Ана ўшанда болаларда онглилик, фаолликни шакллантирган бўламиз.

Моҳидил КАРИМОВА
Гагарин райони

РЕДАКЦИЯДАН:

Газетхонлардан бадиий адабиёт, санъат, ҳаёт, мактаб, тарбия ҳақида кўплаб фикрчан, конкрет мулоҳаза ва истаклар айтилган хатлар келиб турибди. Ўқувчиларимиз газета саҳифаларининг мазмундор, актуал, қизиқарли бўлишига фаол таъсир кўрсатмоқдалар. Бу бизни ғоятда қувонтиради. Кўпчилик фикрловчи газетхонлар ошкораликни — ҳалоллик, виждон билан сўз юритиш ҳамда ишлаш, умум иши учун жон куйдириш, ватанпарварлик бурчларини намоён этиш деб тушунганлари айниқса, муҳимдир. Қайта қуриш шу тушунчанинг юксаклигига боғлиқ. Ҳамон газетхонларимиз очиқ, дадил, ишнинг кўзини билиб фикрлай бошлаган эканлар, бу келажакка катта умидлар уйғотади. Биз ўқувчиларимиз дадилроқ, чуқурроқ, кенгроқ фикр юритиш ва фикрлари билан ўртоқлашишларини истаймиз. Шу мақсадда янги рубрика очдик ва уни тўппа-тўғри газетхон ва китобхонларимизнинг ўзларига қаратдик. Унда сизнинг тинчингизни йўқотган, безовта қилаётган адабиёт ва санъат, уларни тарғиб қилишга доир фикр-ўйларингизни акс эттириб борамиз. Шу мақсадда безовта хатлардан бир шингилини эътиборингизга ҳавола қилдик.

ҚАРДОШЛИК ҚЎШИҚЛАРИ

Алла ТЮТЮННИК

МАНГУЛИК

— Севгилим бизни
кутмоқда кема.
Юргил, учайлик
севган юлдузга.
— Қандай гўзал-а,
осмонда улар
майсазор ичра
ётганга ўхшар.
— Севгилим, унда
кутар мўъжиза:
осмон булутсиз,
сувсиз денгиз-да.
— Яхши-ю, қандай
ювгум ўғлимни?
Қаердан олгум
кир учун сувни?
— Севгилим, унда
гуллар қушдайин.
Дарахтлар сўзлаб
кўрар тушларин.
— О, лекин қайдан
шовул терармиз?
Қайси ерларга
зиғир экармиз?
— Севгилим, унда
кутмоқда кема...

Юрий ГЕРАСИМЕНКО

●

Сафга туриб елкама-елка
Жарангларкан «Интернационал»,
Шодлик жўшиб кўзларга зумда
Қувонч ёши қалқар энг аввал.

Қайноқ қардош дилларнинг тафти
Қалбимизга қуйилар мағрур,
Қўлимдадир дўстимнинг кафти,
Бирлигимиз юракда фахр.

Ҳилпирайди нурли байроқлар,
Тўлқинланиб жўшар бутун зал.
Бир тан бўлиб жўшар тилаклар,
Жарангларкан «Интернационал».

Любовь ГОЛОТА

●

Жим турайлик, дарахтлар сўзлашмоқда,
Майсалар қанотин ёймоқда бардам.
Булутлар йиғилиб келган маҳалда
Бизлардан бекиниб олмоқда ой ҳам.

Мана ёмғир қуйди: шаррос ва майин,
Қанотин кўтариб олди ёш майса.

Чимзорда чумоли уяси гавжум,
Беҳисоб юмушлар, беҳисоб бола.

Сўзлама, сукунат эшитиб қолар,
Тинч қўй чумолини, майли, яшасин.

Шамол тун ҳақида тўқир достонлар,
Ахир ҳаёт қайнар пайт ўтган сайин.

Василь МОРУГА

●

Пешвоз чиққин янги тонгларга,
Асрлардан ортда қолмагин.
Илғай билгин ўзга юртларга
Қатнагувчи поезд нурларин.

Тўсиқлар-у, довонлардан ош,
Манзил сари бордир битта йўл.
Эҳтимолки, булар йўқотиш,
Аммо йўлни топсанг, дадил бўл.

Савлатсиз ва сўзсиз бўлсангки,
Юксакликка чиқарсан албат.
Ахир, сенга берилган ерни
Доим обод айламоғинг шарт.

Борис ЧИП

ШАРҚИЙ ОҲАНГ

Юз лочин қанотин синдирди жангда,
Юз лочин тошларга қулаб берди жон.
Юз биринчи бўлган биттаси шунда
Шафқат сўраб чиқди жардан ногаҳон.

Юз йил лаънат ёғди ўша хоинга,
Юз йил у парвозсиз судради қанот.
Юз қўшиқ тўқилди оғаларига,
Юз биринчи эса шармисор фақат.

Юз ўткир ёй бордир садоқинг ичра
Ва лекин, дўстларга ишонган сари
Ҳамиша ёдда тут, бирор бир жангда
Юз биринчи бўлар балким биттаси.

Ч. РЎЗИЕВ таржималари

Ярослав ЯРОШ

СЕН ЙИҒЛАМА ҲЕЧ ҚАЧОН

Ғариб ёмғир йиғласин, сен йиғлама ҳеч қачон.
Фироқ айёмида ҳам жоним ичрасан, жонон.
Ҳар замон ҳамдардингман, унутмасман бирор он —
Йиғлама, куз ёмғири бўзлайверсин ютиб қон...

Ҳасратли, қорли кунлар ҳасрат-ла бошинг эгма,
Эрир оппоқ у дардлар — ер кулиб боқар сенга.
Ҳуснингга гард қўндирма, жилмайиб қара менга —
Ҳасратли, қорли кунлар ҳасрат-ла бошинг эгма!

Фасли хазон келса ҳам, хазон билма умрингни.
Ҳазин куз, жўшқин баҳор — бари қалбнинг мулки-да.
Сайр эт баргдай
тутганча тўлин ойнинг илкидан,
Фасли баҳор келса ҳам, хазон билма умрингни.

Иккимиз бирга бўлган дамлар кетмас ёдимдан —
Яйлов... пичан ғарами... кўзимизни очган тонг...
Маъбудам, яратгайсан менга ўхшаган инсон —
Яшагай менинг наслим, розиман ҳаётимдан!..

Руҳим учар от мисол интилади сен томон,
Ошиқона овозим уйғотар оламингни.
Муҳаббатим мангудир, у кўтарар ғамингни —
Сен ғуссага ботма ҳеч, сен йиғлама ҳеч қачон!

Тоҳир ҚАҲҲОР таржимаси

●

Дашту қўриқларда, Карпат бағрида,
Бутун қўшиқсевар Украинамда
Аза тутмоқдалар шаҳидлар учун
Ҳануз бевалари ўртаниб ғамда.

Қабрлар бошида жим турар барча,
Оқсоч булут каби қайғули юзлар.
Жез устида ётар мангу навқирон.
Бир пайтлар уйқуга кетган юлдузлар.

Исмлар, исмлар, сонсиз исмлар...
Қабртошда боқий иззат-икроми.
Ўт ичида қолган ҳарбий қисмлар,
Оҳ, ўша қирғиннинг йўқдир ҳисоби.

Кезиб қишлоқлар-у, шаҳарларингни
Она юртим, сенга қилурман таъзим.
Йўқ, энди муқаддас бу тупроқ сари
Ҳеч бир ёв йўлашга этолмас жазм.

ЧОРШАЪМ таржимаси

Республикамизда ўтадиган Украина ССР адабиёти ва санъати кунларида кўплаб ижодий ҳамда санъат коллективлари иштирок этади. Шу кунларда Ленин комсомоли мукофоти лауреати «Полет» рақс ансамбли ҳам республикамиз меҳнаткашларига ўз санъатларини намойиш қиладилар.

Суратларда: ансамбль раққосалари; Киевнинг барча кўчалари унинг маркази — гўзал Крешчатикка олиб боради.

ЎзТАГ фотолари

*

Адҳам РАҲМАТ

ТАРАС

ПОЭМАДАН ПАРЧА

Украина мавзуси ўзбек ёзувчиларининг ижодида алоҳида ўрин тутади. Кўплаб ижодкорлар бу мавзуда асарлар яратганлар. Жангчи-адиб Адҳам Раҳматнинг «Тарас» поэмаси ҳам шулар жумласидандир. Адибнинг адабий меросидан топилган, улуғ украин шоири Тарас Шевченкога бағишланган бу поэмадан бир парчани республикамизда ўтадиган Украина ССР адабиёти ва санъати кунлари олдидан эътиборингизга ҳавола қиламиз.

Тарас улғайиб етди камолга,
Қийналиб ўқиб, бўлди бир олим,
Куйларида у қўрқмайин асло.
Деди: «Йўқолсин зулм ва золим».

Зулматда ёруғ юлдуздек,
Чиқди «Кобзар». Қилди у парвоз.
Бутун мамлакат бўйлаб таралди,
Қулликка қарши янгроқ бир овоз.

Мазлум элларнинг шоири бўлди,
Қулликка қарши ёзди ғазалин.
Аммо золимлар бунга чидолмай,
Сочди Тарасга қаҳру ғазабин,

Таъқиблар уни қўрқитмади ҳеч,
Ташламади у қўлдан қаламин.
Малъунлар яна ғазабга тўлиб,
Олмоқчи бўлди ундан аламин...

Янгроқ овоздан шодланди шоир,
Аммо бу шодлик бормади узоқ.
Озодлик куйин яратган қулга
Подшо жосуси қўйганди тузоқ.

Ниҳоят Тарас қилинди сургун,
Кетди юртидан узоқ элларга.
Яна миллионлар оҳу фарёди
Буруқсиб ётган ўзга ерларга.

Янтоқ устига қўйиб бошини,
Чўмиб кетарди чуқур хаёлга.
Шеърлар ёзиб саҳро-қирларда,
Лаънат ўқирди азобли ҳолга.

Гоҳи ўзича суҳбатлар қуриб,
Дерди: «Йиқитсам золимнинг тахтин».
Гоҳи кечалар хаёлга ботиб,
Ахтарар эди келажак бахтин...

Кўзлари тиниб айланди боши,
Ҳақсизлик тоши босди кўкрагин.
Ойлаб ва йиллаб бахри очилмай,
Сургун азоби сарғайтди рангин.

Кўз юмди шоир васият айлаб:
«Албатта ҳурлик тонги отажак».
Мазлум элини исёнга чорлаб,
Деди: «Сизники шонли келажак».

«Қўзғалинг, дўстлар, қўзғалинг тезроқ,
Зулмат уйига ҳужумни бошланг!
Подшо тахтини, зулм занжирин
Мардона туриб, парчалаб ташланг!»

Жафолар чеккан қулларга боқиб,
Қайғу аламда ёшга чўмилди.
Жонажон Ватан — Украина деб,
Унинг чақнаган кўзи юмилди.

Лабларда қолди сўнгги чақириқ,
Тўхтади қайноқ қони баданда.
Шоир ўлсада, исёнкор куйи
Ёвга ўқ бўлиб қолди Ватанда.

Михаил БЕЛИКОВ,
Украина ССР Кинематографчилар союзи правлениесининг биринчи секретари, Т. Шевченко номидаги Украина ССР Давлат мукофотининг лауреати

ДИЛЛАРНИ ТУТАШТИРУВЧИ ЛЕНТАЛАР

«Ўзбекфильм», Довженко номидаги ҳамда Одесса киностудиялари санъаткорлари ўртасидаги ижодий ҳамкорликлар илдизи чуқур. Айниқса, 30-йилларда бу алоқалар кучайганди. Шарқ мавзуини яратишга интилган киночилар орасида украин ижодкорлари ҳам бор эди. Ўзбек кинотомошабинлари украин кинооператори Д. Демуцкийни яхши биладилар. Унинг иштирокида яратилган «Насриддин Бухорода», «Тоҳир ва Зуҳра» фильмлари ўзбек, рус, украин кинойилномасида ўчмас бўлиб қолди.

Улуғ Ватан уруши даврида Одесса ва Киев киностудиялари Ўрта Осиёга кўчиб ўтиб, Тошкент киностудияси билан ҳамкорликлар янада кучайди. «Александр Пархоменко», «Денгиз паҳлавони» каби фильмлар Тошкентда ўзаро ҳамкорликда ишланди. Бундай алоқалар кейинги йилларда ҳам давом этди. Фильмлар ишлашда ўзаро режиссёрлар, операторлар, киноактёрлар алмашинмоқда. Тажрибалар оммалаштирилмоқда.

Ўзбекистон адабиёти ва санъати кунлари программасидан ўрин олган фильмларнинг аксариятини кўриб, бу республикада ёш, талантли санъаткорлар кўп эканлигига ишонч ҳосил қилдим. Премьераси Украинада бўлиб ўтган «Армон» фильми ва «Алвидо, ғўр ёшлигим», «Амирнинг яширин саёҳати» картиналари мавзусининг актуаллиги ва қизиқарлилиги билан томошабинлар эътиборини тортди.

Биз кинематографчилар халқларимиз ўртасидаги дўстликни янада мустаҳкамлаш учун уларнинг ҳаёти, ўтмиши, қаҳрамонона фаолиятини чуқурроқ ёритишимиз керак. Уларнинг дилларини бирлаштиришимиз зарур.

Виктор ЖЕНЧЕНКО:

ҚАЛБИМДАГИ ЎЗБЕКИСТОН ҚИЁФАСИ

Украинада бўлиб ўтган Ўзбекистон адабиёти ва санъати кунларида мухбиримиз кўплаб ижодкорлар, санъаткорлар билан учрашди. Улар билан халқларимиз, адабиётларимиз, санъатларимиз ўртасидаги дўстона муносабатлар, ҳамкорликлар ҳақида суҳбатлашди. Украин шоири, ўзбек адабиётининг таржимони, СССР Ёзувчилар союзи қошидаги ўзбек совет адабиёти кенгашининг аъзоси Виктор Женченко билан суҳбат ҳам ана шулар хусусида борди.

— Ўзбек адабиётига мурожаатингиз нимадан бошланган?

— Ўзбекистон, хусусан Тошкент кўз ўнгимда боғроғлар, гуллар шаҳри сифатида муҳрланиб қолган. Чунки мен Тошкентда уч йил яшаганман. Алишер Навоий номидаги Ўзбекистон ССР Давлат академик катта театрида ишлаганман. У ерда устоз санъаткор Карим Зокиров орқали Ботир Зокиров, Луиза Зокирова, Юнус Тўраев каби эстрада артистлари билан танишганман, улар билан ҳамкорлик қилганман. Айниқса ҳақиқий маънода ижодкор ва санъаткор бўлган Ботир Зокировни алоҳида ҳурмат билан эслайман. Чунки менда бадиий ижодга рағбат уйғотган ҳам ўша бўлди. У билан самимий дўст эдик.

Дастлабки шеърларимни Тошкентда ёзганман, кейин 1965 йили Киевга қайтиб келдим. Анча пайт санъат соҳасида ишладим. «Республикада хизмат кўрсатган артист» унвонига сазовор бўлдим. Бироқ, барибир мендаги шеъриятга бўлган ҳавас ғолиб чиқди. Эндиликда ўнлаб китобларим нашр қилинган.

Ўзбек адабиётига муҳаббат ўша Тошкентда яшаган кунларимдан бошланган десам мақтанган бўлмайман. Театрда ишлаган пайтларимда гастролларда юрганимда ўзбек халқининг ҳаётини кўп кузатганман. Театрда ўзбек шеъриятига кўп мурожаат қилишга тўғри келарди. Шулар сабабми, Ўзбекистон мавзуи шеърларимда аксини топа бошлади (ҳозир ҳам бу мавзуга тез-тез мурожаат қилиб тураман). Кейин эса ўзбек шоирларининг асарларини таржима қила бошладим. Биринчи таржимам атоқли шоира Зулфиянинг айрилиқ, вафо, садоқат ҳақидаги шеърлари бўлди.

Ўзбек санъати мени шеърият билан таништирди. Бошқачароқ айтганда, санъат орқали поэзияни чуқурроқ англаб етдим. Чунки ўзбек поэзиясини музикасиз, оҳангларсиз тасаввур қилиш қийин.

— Қайси ижодкорларнинг асарларини таржима қилгансиз ва қилмоқчисиз?

— Боя айтганимдек, Зулфия, Эркин Воҳидов, Сайёр, яна бир таланти шоир М. Бобоевнинг кўплаб шеърларини таржима қилганман. Айни пайтда, айрим насрий асарларни ҳам ўгирганман. Болалар ёзувчиси Ҳ. Назирнинг уч қиссаси, С. Анорбоевнинг «Тўрт кўзнинг бошидан кечирганлари» повести, ёш ёзувчи А. Ибодиновнинг ҳикоялари шулар жумласидандир.

Бу асарлар республикамиз китобхонларида яхши таассурот қолдирди. Айниқса, А. Ибодиновнинг қаҳрамон руҳий дунёсини очиб берувчи гўзал ҳикоялари ёшларимизда катта қизиқиш уйғотди. Келгусида унинг янги асарларини таржима қилиш ниятим бор. Ҳозир шоир Э. Воҳидовнинг «Муҳаббат» китоби устида ишлаяпман. Бу китобдаги шеърларни таржима қилишда Б. Олейник, И. Драч ва бошқа шоирлар ҳам ёрдам бермоқдалар.

Яна шунингдек, келгусида А. Орипов, О. Матжон шеърларини, П. Қодиров, Ш. Холмирзаев асарларини таржима қилиш ниятим бор.

— Таржима жараёнида асосан нималарга эътибор берасиз?

— Таржимада энг қийини — шеъриятда оҳангни, насрий асарларда эса руҳни сақлашдир. Асарнинг оҳангига тушмасангиз, руҳини билиб ололмасангиз, таржимага қўл урмаган маъқул. Айни пайтда, таржима жараёнида миллий колоритга ҳам алоҳида эътибор бериш керак.

Таржимада энг яхши ва энг муваффақиятли йўл — асл нусхадан ўгириш, деб биламан. Демак, биз келгусида ўзбек адабиёти билан янада яқиндан танишишимиз учун ўзбек тилини яхши биладиган таржимонларни тарбиялаб етиштиришга ҳозирданоқ эътибор беришимиз керак.

— Келгусида халқларимиз ўртасидаги ҳамкорликни янада бойитиш учун нималар қилиш керак, деб ўйлайсиз?

— Республикамизда ўтган Ўзбекистон ССР адабиёти ва санъати кунларида ўзбек китоблари кўргазмасига бордим. У ерда ўзим учун кўплаб ижодкорларни кашф этдим. Айниқса, ўз овозига, ўз қиёфасига эга бўлган ёшларнинг кўплигидан қувондим. Уларнинг асарларида Ўзбекистоннинг турфа ранглари қиёфасини кўрдим, унинг образини ёрқинроқ ҳис қилдим. Кейин Ўзбекистонда ўтадиган Украина ССР адабиёти ва санъати кунларида ташкил қилинадиган китоблар кўргазмасида ҳам ўзбек китобхонлари украин ижодкорларининг янги асарларини ўқишини, украин халқининг бугунги ҳаёти билан танишишларини кўз олдимга келтириб хурсанд бўлдим.

Демак, бундан келиб чиқадики, халқларимизни янада яқинлаштириш, адабиётларимиз ўртасидаги ҳамкорликни мустаҳкамлаш учун бир-биримиз билан тез-тез учрашиб туришимиз, адабий давралар, кечалар, китобхонлар конференциялари ўтказиб боришимиз керак экан.

Халқларимиз ўртасидаги бугунги муносабатларимизни белгилашда дўстлик тушунчасининг ўзи камлик қиладигандек туюлади. Чунки ўзбек халқи уруш йилларида Украинани фашистлардан озод қилишда қатнашибгина қолмай, ҳозирги ёш авлоднинг ота-оналарини ўз бағриларида тарбиялади. Уларга ўзининг қайноқ меҳрини сингдирди. Демак, ўзбек халқи эндиликда бизга дўстгина эмас, туғишган оға-иниларимиздир. Шунинг учун ҳам мен ҳар гал ўзбек биродарларимнинг асарларини таржима қилишга киришар эканман, қалбимдаги Ўзбекистон қиёфасини чизаётгандек бўламан.

НОМАЪЛУМ СОЛДАТ

«Номаълум солдат...» Унинг жасорати мангулигини қайта-қайта такрорлаймизу, лекин негадир ўзини «номаълум» деймиз? Унинг киндик қони тўкилган жойда ҳали ҳам эшикка кўз тикиб ўтирган беҳол чолу-кампирлар, вафодор, содиқ рафиқаси, аллақачон невара кўрган фарзандлари бор-ку, Уруш тамом бўлгандан бери 42 йил вақт ўтди, фронтда бўлганлар, окопларда порох ҳидини туйган жангчилар сафимизда жуда оз қолаяптилар.

Шу ўринда «Номаълум солдат» сўзи билан алоқадор бир неча воқеани келтирмоқчиман. Бир неча йил муқаддам, Тошкент маҳаллаларидан бирида, Улуғ Ватан урушида халок бўлганлар хотирасига ёдгорлик ўрнатилди. Ёдгорликка фақат 8 кишининг исм-фамилиясини ёзишга рухсат этилибди. Уларнинг урушда ҳалок бўлганлиги район ҳарбий комиссариатида қайд этилган экан. Қолган ўнлаб, юзлаб йигитлар «бедарак кетган» эканлар. Шу ёдгорлик очилганда бедарак кетганларнинг ота-оналари, рафақалари, фарзандлари қандай ҳолатга тушишини тасаввур қилиб кўринг. Ахийри маҳалла активлари фикрлашиб ёдгорликка: урушдан қайтмаган ҳамма марҳумлар хотираси учун деган сўзларни ёзишни маъқул топишди.

Шу иш юзасидан Тошкентдаги Октябрь район ҳарбий комиссариатида бўлдим. Уруш даври ҳужжатларида фронтга кетган ҳар 10 одамнинг атиги 2 ёки 3 тасининг ҳалок бўганлиги, қолганлари эса «Бедарак кетганлиги» қайд этилганди. Бу ёзувлар ўша суронли даврда битилган. Битилгану, кейин қолиб кетган. Ҳолбуки, бугун биз Россия ўрмонларида ва ботқоқликларида изтопарлар урушнинг номаълум саҳифаларини очаётганликларини, вақт ўтиши билан ҳужжатлари чириб кетган, аммо қуроли, ордену медаллари сақланиб қолган жангчилар жасадларини топаётганликларини шоҳиди бўлаяпмиз. Портлаган самолётлар, ёниб кетган танклар, босиб қолган блиндажлар топиляпти. Наҳотки, улар ҳамон бедарак кетганлар қаторида номаълум бўлиб қолаверадилар?

Сарғайиб кетган бир-икки сурати лотин араб ва рус имлосида битилган учбурчак фронт мактуби қолган солдатни ҳозиргача эшик тақилласа умид билан кўз тикиб кутаётганлар бор. Умуман, сурати ҳам, учбурчак хати ҳам йўқ жангчилар хонадони эса қанчадан-қанча? Москва область, Подольск шаҳридаги Марказий ҳарбий архив ва бошқа ташкилотларга ҳар куни келадиган юзлаб, минглаб хатларнинг мазмуни битта — бедарак кетган фарзанднинг, аканинг, уканинг, отанинг, бобонинг қабри қаерда эканлигини сўрашади.

Яқинда Тошкент область ёдгорликларни муҳофаза қилиш жамияти томонидан уюштирилган бир сафарда бўлдим. Украинанинг Чернигов областида янги топилган ўзбекистонлик марҳум жангчилар қабрларини бориб зиёрат этдик. Биз билан марҳум жангчиларнинг фарзандлари, ака-укалари бирга бўлдилар.... Чернигов областининг уруш ветеранлари, комсомоллар ва пионерлар шу областда Ўрта осиёлик 16 минг жангчининг қабри борлигини аниқлаганлар.

Полковник Владимир Драгунов урушнинг биринчи кунидан сўнгги дақиқасига қадар қатнашиб, юртига — Черниговга қайтгач урушда ҳалок бўлганлар ва бедарак кетганларни излаб топишга киришди. Ойлаб архивларни титкилади, минглаб километр ўрмон ва жарликларни кезиб чиқди, уруш ҳақида, жанглар ва жангчилар ҳақида ҳужжатлар тўплади. Унинг ёрдамида топилган юзлаб ўзбекистонлик жангчилар қабрини зиёрат қилдик.

Полуботки қишлоғидаги биродарлик қабристонида Маҳмуд Раҳмонов, Иброҳим Турсунов, Мирзақул Ўрозов, Маматқул Ҳайдаров, Каримжон Худаев дафн этилган. Павловка қишлоғида дафн этилган Мамаюсуф Эгамбердиевнинг ёлғиз қизи — отаси фронтга кетганда она қорнида қолган Холбуви Эгамбердиеванинг отаси қабрини қучиб чеккан фарёдига унинг ҳамроҳлари ҳам, ўша қишлоқ аҳолиси ҳам чидаб туролмади. Холбуви туғилганда «бедарак кетди» деган қоғоз, «қора хат» келган экан. 43 йилдан кейингина марҳум ота ва фарзанд «учрашдилар»... Демак, ота бедарак кетмаган экан. Кимнингдир бепарволиги оқибатида «Мамаюсуф» исми қабр тошига «Татаюсуф» деб битилибди.

Буни ҳам Владимир Драгунов аниқлаган. Редковка қишлоғидаги Низом Исаев қабри олдида унинг акаси — Зиёдулла Исаев ва қаҳрамоннинг қизи Ҳабиба тиз чўкиб таъзим қилдилар. Беомон уруш олиб кетган бедарак солдатнинг 6 фарзанди ва ўнлаб неваралари кўнгли ниҳоят таскин топди: у бедарак кетган эмас, ҳалок бўлган, жангда жон фидо этган.

Черниговга яқин Александровка қишлоғида 300 дан ортиқ жангчи кўмилган. Шулардан 100 га яқинининг исми-фамилияси аниқланган, холос. В. Драгунов тузган рўйхатдан қуйидаги фамилияларни ёзиб олдим: Абдусалом Абдурашидов, Оқил Қобилов, Кенжам Каримов, Эгамқул Каримов, Ниғмат Кенжаев, Каримжон Мадраҳимов, Ҳикоят Норов, Рўзибой Ниғмонов..

Баъзи исмлар, фамилиялар бузиб ёзилган бўлиши ҳам мумкин. Биз маълум ва номаълум қаҳрамонлар қабрига гулдасталар қўйиб, хотираларини ёдга олдик. Тошкент область тарихий ёдгорликларни муҳофаза қилиш жамиятининг ходими, шу ташкилот ҳузуридаги «Прометей» ёш изтопарлар клуби раҳбари Зарифа Эшмирзаева уруш бўлган ҳамма областлар ҳарбий комиссариатлари, комсомол ташкилотлари, ҳарбий архивлар ва уруш ветеранлари билан алоқа боғлаб, урушда ҳалок бўлганлар ва бедарак кетганларни излаб топиш, уларнинг оила аъзоларини хабардор этиш билан шуғулланади. Зарифанинг бундай савобли ва машаққатли меҳнати мақтовга лойиқдир.

Номаълум солдатнинг жасорати «Мангу ва унутилмас» деймиз. Демак, жасорат соҳиби «номаълум» эмас, «бедарак кетган» эмас, балки ҳаммамизнинг отамиз, акамиз жигаргўшамиздирлар. Бугунги ёрқин кунимиз учун бўлган жангларда қаҳрамонларча ҳалок бўлган асл халқ фарзандидирлар! Уларнинг жасорати ҳам, номлари ҳам мангудир. Улар хотирасини доимо ёдда сақлаш инсоний бурчимиз.

Анвар ТОЖИЕВ

АДИБ ВА ЖАМИЯТ

Қайта қуриш ҳаётимизнинг ҳамма соҳасига жадал кириб бормоқда. Бу жараён барча ижодий союзлар, жумладан, Ёзувчилар союзи учун ҳам таааллуқлидир. Хўш, қайта қуриш борасидаги Союзимиз фаолияти қандай кечмоқда? Унинг олдида қандай вазифалар турибди? Бу вазифаларни ҳал этиш учун нималар қилмоқ керак?

Ёзувчи Юрий Ковалевнинг қуйида эълон қилинаётган мақоласи шу ҳақда. Автор Ёзувчилар союзида амалга оширилган бир қанча эзгу ишларни ҳаққоний эътироф этгани ҳолда, камчиликлардан ҳам кўз юммайди. Айни вақтда бу камчиликларни бартараф этиш учун нималар қилиш лозимлиги хусусида муайян таклиф ва мулоҳазаларини ўртага ташлайди. Ю. Ковалев фикрларида баҳсли ўринлар бўлишига қарамасдан, авторнинг асосий мақсади ташкилотимиз фаолиятини ҳар жиҳатдан яхшилашга қаратилганки, бу Союзимизнинг келгуси ишига ёрдам беради, деб умид қиламиз.

Юрий КОВАЛЕВ

ҚАЙТА ҚУРИШ МАСЪУЛИЯТИ

Бу сарлавҳани мақолага бежиз қўйганим йўқ. Чунки бу масала ижодий ташкилотимизга бевосита ёки бавосита алоқадор бўлган ҳар биримизнинг қалбимизни тўлқинлантириб турибди. Биз танҳо қолган чоғларимизда ўз-ўзимизга, дўстлар билан учрашганда эса бир-биримизга шу саволни берамиз. Бу гап союзимизда ўтган партия йиғилишлари ва бошқа тадбирлар пайтида ҳам баралла айтилиб келинди. Чунки қайта қуриш — ҳаётимизнинг бош талаби бўлиб қолди.

Танқид — ошкора, ҳаққоний, тўғри танқид қайта қуришнинг муҳим, ажралмас хусусиятларидан биридир. Зотан, қайта қуриш жамиятимизда яқинда бошланганига қарамай ўзининг илк самараларини бермоқда: бирлашмалар, корхоналар, олий ўқув юртлари, илмий-текшириш институтларида яхши ишлар куртак ёзмоқда. Бу ишлардан қувониб, «ўз уйинг»га, Пушкин кўчасидаги 1-уйга умид билан қадам қўясан киши. Шунда ўз-ўзидан: бизнинг «Хўжалигимизда нималар бўлаяпти?» деган савол туғилади. Ахир, ёзувчи бутун мамлакатимизда кетаётган қайта қуриш жараёнининг энг олдинги сафларида бўлиши виждоний бурч-ку!

Маълумки, Ўзбекистон Компартияси Марказий Комитетининг III пленумида ижодий союзларимиз, жумладан, бизнинг союзимиз шаънига ҳам жиддий танқидий фикрлар билдирилган, бизда иш ўрнига ҳар хил миш-мишлар, гуруҳбозлик каби иллатлар илдиз отаётгани қораланган эди. Хўш, бу иллатларни йўқотиш учун қандай чора-тадбирлар кўрдик? Афсуски, жамиятимизга, айниқса зиёлиларга ёт бу нуқсонлар ҳамон давом этмоқда, у ижодий иқлимга жиддий путур етказмоқда, катта ва умуман олганда, соғлом коллективимизнинг мураккаб ахлоқий-психологик муҳитига салбий таъсир кўрсатмоқда.

Адолат юзасидан айтиш лозимки, шубҳасиз, союзимиз адабиёт ва ҳаёт муаммоларига оид бир қанча жиддий тадбирларни амалга оширди. Бу тадбирлар ёзувчиларни ҳаётга яқинлаштиришга, халқимизнинг улкан меҳнатини акс эттириш, бу йўлдаги қийинчиликларни бартараф этишга қаратилган эдики, буни фақат табрикламоқ лозим. Жумладан, бутифосни қўллашни тақиқлаш ҳақида адиблар кўтарган масалани пахтакор халқимиз қизғин маъқуллаб чиқди.

Келгусида регионимизнинг экология ва санитария-гигиена жиҳатдан аҳволини яхшилаш мақсадида жамоатчилик асосида тузилган Орол денгизини сақлаб қолиш комитети ҳам Бутуниттифоқ миқёсида тан олинмоқда. Комитетнинг ҳозирги олиб бораётган амалий ишлари, келгуси тадбирлари, Москвада, Ленинградда, Украина, Сибирь ва мамлакатимизнинг бошқа регионларидаги меҳнаткашлар, олимлар, ёзувчилар томонидан қўллаб-қувватланмоқда. Албатта, бу ишларда ҳам союзимиз етакчилик қилдики, буни ҳам фақат табрикламоқ лозим. Ниҳоят, союз томонидан ўтказилган ва ўтказилаётган бошқа анъанавий тадбирлар — улуғ адибларга бағишланган юбилей кечалари, адабий ўқишлар ўтказилиб турибди. Адабий ва санъат ҳафталиклари ва китоб ярмаркаларида ижодкорлар фаол иштирок этмоқдалар. Ҳ. Олимжон номидаги Адабиётчилар уйида вақти-вақти билан республикадаги кўзга кўринган олимлар, тартибни сақлаш органларининг ходимлари билан учрашувлар ўтказилмоқда. Союзимиз амалга оширган бундай яхши тадбирларни эътироф этган ҳолда, шуни ҳам очиқ айтиш кераккки, жонажон ташкилотимиз ўзининг энг асосий иши — бадиий ижод масалалари билан биз истагандан кўра камроқ шуғулланмоқда. Маълумки, Ёзувчилар союзининг фаолиятида энг асосий мақсад, бу — бадиий ижод, давримиз билан ҳамқадам бўлган янги публицистик асарлар, йирик бадиий, танқидий, драматик ва кинодраматик, насрий ва шеърий китоблар яратишдир.

Ҳолбуки, ҳар бир ижодий союзнинг энг муҳим вазифаси бўлмиш бу муҳим ишга кўпроқ эътибор бериш лозим эди. Тўғри, баъзи-баъзида нашриётлар илтимосига кўра союзимизда баҳсталаб қўлёзмалар муҳокама қилинади. Бу ҳам эзгу иш. Аммо ижодкорларга раҳбарлик қилиш— фақат муҳокамалар ўтказишдан иборат эмас-ку!

Фаол адибларимиз, айниқса ёшлар қандай асарлар яратмоқдалар? Уларнинг бу иши қай аҳволда? Яхши асар яратиш учун қандай ёрдам керак? Шу ва шунга ўхшаш масалалар, — буни ўзим ва дўстларим тажрибаларидан келиб чиқиб айтаяпман, — биринчи ўриндан иккинчи ўринга ўтиб қолди.

Эҳтимол, баъзилар мақола муаллифи ҳақиқий аҳволни бузиб, союзимиз ишидаги нуқсонларни ҳаддан зиёд бўрттириб юбораяпти, дейишлари мумкин. Аммо биз ўз камчиликларимизни ошкора айтмасак, буни бизга ким айтади, уларни ўзимиз бартараф қилмасак, ким бартараф этади!

Гоҳо-гоҳо давраларда республикамиз ёзувчилари ҳаётимизни теран акс эттирувчи ўткир, актуал асарларни ҳам яратишаяпти деган гаплар қулоққа чалиниб қолади. Бу ўринда, аввало, яратилган энг яхши асарлардан кўз юммаслик керак, аксинча, уларни «ҳаётга йўллаш» зарур. Яна шуни ҳам эсдан чиқармаслик кераккки, ижодкор фақат танқидга, эмас, рағбатга муҳтож. Шу маънода биз доимо яхшини яхши, ёмонни ёмон дейишга ўрганишимиз даркор. Демоқчиманки, биз ҳадеб ҳеч нарса йўқ, деган гапни тутиб олиб қайта-қайта такрорлайвермасдан бор нарсаларнинг қадрига етишимиз лозим. Яна бир муҳим масала: биз нашриётлардан «социал буюртма» беришини талаб қиламиз-у, лекин ўзимиз кундалик ҳаётимизда, ёзувчилик ишимизда бунга амал қилмаймиз, буюртмага ҳозиру нозир бўлмаймиз. Бу боради ҳам Ёзувчилар союзининг раҳбарлик фаолияти сезилиб туриши керак. Союз раҳбарлари ҳар бир ижодкорни яхши билиши, унинг ижодий йўналишидан келиб чиққан ҳолда муҳим мавзуда асарлар ёзишга буюртмалар бериб турмоғи керак. Табиийки, бу ишда ижодкорга етарли шароит яратиб бериш масаласи ҳам назардан четда қолмаслиги лозим.

Кейинги пайтларда Ёзувчиларимизга катта минбарлардан туриб: А. Рибаковнинг «Арбат болалари», А. Бекнинг «Янги лавозим», В. Дудинцевнинг «Оқ кийимлилар»ига ўхшаш асарлар яратмаяпмиз, деб таъна қилиш одат тусига кирди. Агар бу гапни теран, ҳаққоний асарлар яратиш маъносида тушунилса — бу тўғри. Агар мавзу маъносида бўлса — бу чақириқларга унча қўшилиб бўлмайди. Чунки бу мавзуларга қайта-қайта мурожаат қилавериш — бир гапни таъкидлайвериш деган гапдир. Ахир, наҳотки, бундан бошқа ўткир, актуал, муҳим ва зарур темалар кам бўлса?

Тўғри, агар ижодкор мавзуга аввалдан қўл уриб, шундай асар устида ишлаётган бўлса, уни ман қилиб бўлмайди. Бу — ёзувчининг ҳаққи. Лекин ҳар қандай шароитда ҳам мавзу устида чайқовчилик қилиш ноўриндир. Бу совет ёзувчиларининг характерига бутунлай ёт!

Биз ҳеч қачон унутмаслигимиз керак бўлган актуал мавзулардан яна бири — нафақат совет халқи ҳаётида, балки бутун тараққийпарвар инсоният тақдирида муҳим воқеа бўлган ҳодиса — Улуғ Октябрь социалистик революциясининг 70 йиллик тўйидир. Хўш, биз, республикамиз адиблари бу улкан байрамга қандай тайёргарлик кўрмоқдамиз? Бу масъул иш бир зум бўлса-да, ёдимиздан чиқмаслиги керак.

Йўқ, адиб Улуғ Октябрни муносиб кутиб олиши учун ёстиқдай қалин, «том-том» китоблар ёзиши шарт эмас. Газета, радио, журнал, телевидение каби оммавий ахборот воситалари борки, шулар орқали ҳам ёзувчининг сўзи ўқувчи ва томошабинлар қалбига етиб боради. Бу ўринда мен сўнгги пайтларда Ёзувчилар союзининг матбуот билан алоқаси бирмунча сусайганлигини ҳам таъкидлаб ўтмоқчиман, чунки ижодкорларнинг оммавий ахборот воситалари билан алоқаларини тиклаш ва мустаҳкамлаш — энг зарур ишлардан биридир. Газета ҳамда журналлар саҳифаларида ёзувчиларнинг чиқишлари қай даражада зарур бўлса, ёзувчилар учун ҳам газета ва журналлар, радио ва телевидение билан мустаҳкам алоқа ўрнатиш шу даражада зарурдир.

Шу маънода бир пайтлар ўқувчиларнинг диққатини жалб қилган, эндиликда эса баъзи газета ва журналлар саҳифаларидан тушиб қолган — «Ёзувчи минбари», «Ижодкор ён дафтаридан», «Адиб командировкадан қайтди» ёки «Ёзувчи редакция почтасини шарҳлайди» каби рубрикаларни қайта тиклаш мақсадга мувофиқдир. Бунинг учун Ёзувчилар союзи оммавий ахборот воситаларига ёрдам қўлини чўзса ёмон бўлмас эди. Айни пайтда, ёзувчи фақат ўз асари билангина эмас, балки китобхонлар билан учрашувлар орқали ҳам халқимиз қалбига кириб бора олади. Бунинг учун, табиийки, Ёзувчилар союзи қошида пропаганда бюросининг фаолиятини кучайтирмоқ талаб қилинади. Шу муносабат билан савол туғилади: бизнинг оғзаки чиқишларимизнинг таъсири қандай бўлмоқда? Ёзувчилар китобхонлар билан учрашувларда уларга қандай маънавий озуқа бермоқдалар ва ўзлари бу учрашувлардан қандай янгиликлар олмоқдалар? Агар кейинги уч йил давомида пропаганда бюросининг бирон марта пленуми ўтказилмаганини эслайдиган бўлсак, унинг фаолияти ҳақида гапириб ўтиришга ҳожат ҳам қолмайди.

Ечилмаган масалалар, унутилган проблемалар кўп... Буларнинг аксариятини республика Ёзувчилар союзининг бошланғич партия ташкилоти ечиши ва амалга ошириши мумкин. Агар партия бюроси союзда ўз мавқеини аниқ белгилаб олганида, фақат сўзда эмас, ишда, амалда ҳам ошкоралик, қайта қуриш, демократия ғояларига суяниб иш тутганида бу масалаларни ҳал этиш анча осонлашарди. Лекин, союзимизнинг партия ташкилоти ва унинг бюроси энг муҳим муаммо — асар яратиш масаласини «эсидан чиқариб» қўймоқда. Боз устига кимки, Ёзувчилар союзининг партиявий ва ташкилий-ижодий ишларидаги камчиликларга қарши гапиргудек бўлса, у аввалдан «сўзга чиқиш»га ёзилган нотиқлар қаршилигига учрайдиган бир ҳол юз бердики, партия ташкилотимиз, барча коммунистлар бундай ҳолга йўл қўймасликлари зарур.

Ниҳоят, сўнгги гап: ўтган йили сентябрь ойида, бизда жуда кам ўтказиладиган партия йиғилишларидан бирида ҳозирги партбюро номига жиддий гаплар айтилган эди. Шундан кейин тезлик билан партия ҳисобот-сайлов мажлисини ўтказиш зарур, деб топилди. Бироқ партия йиғилишида бир овоздан қабул қилинган бу қарор ҳам негадир амалга ошмади.

Вақт кутиб турмайди! У ҳар биримиздан ўз ишимизга, қаламкаш дўстларимиз ва бутун ижодий союзимиз фаолиятига ҳаққоний, янгича, дўстона ва принципиал муносабатда бўлишимизни тақозо этади. Биз бир оила фарзандларидек аҳил бўлиб, бир ёқадан бош чиқариб ишлашимиз зарур. Қайта қуришнинг асосий талаби ҳам шу.

ЁЗУВЧИЛАР КОНФЕРЕНЦИЯСИ

Ленинградда ёзувчиларнинг Бутуниттифоқ ижодий конференцияси очилди. «Улуғ Октябрь: социалистик интернационализм, совет ватанпарварлиги ва замонавий адабиёт» мавзуида ўтаётган бу конференцияга мамлакатимиз барча қардош республикаларидан адиблар, адабиётшунослар иштирок этмоқдалар. Шунингдек, Болгария, Венгрия, Румыния, Вьетнам, Чехословакия, Югославия, Мўғулистон, Куба, Польша, Лаос, Кампучия, Франция, АҚШ, Италия, Сурия, Эфиопия, ГДР каби мамлакатлардан ҳам адабиётчилар таклиф этилган.

СССР Ёзувчилар союзи правлениесининг секретари Ю. Суровцев, СССР Фанлар академияси Жаҳон адабиёти институти директори Ф. Кузнецов, Украина ССР Фанлар академиясининг мухбир аъзоси И. Дзеверин ва бошқалар докладлар билан чиқадилар.

«ТУҚҚАН ЕРИМ, ТУРҒОН ЕРИМ...»

Тоғлар бағридаги Бўстонлиқнинг Хондайлиқ қишлоғида туғилган Сирожиддин вояга етгач, Хондайлиқий номи билан, серқирра ижодкор сифатида элга танилди. Дастлаб отаси қўлида савод чиқарган бўлажак шоир 19 ёшида Тошкентга бориб «Кесакқўрғон», «Бегларбеги», «Кўкалдош» мадрасаларида билим олади.

Сирожиддин аввал Шуун, Шеван, Шавкат, 1913 йилдан бошлаб Сидқий Хондайлиқий тахаллуси билан ижод қилди. Унинг номи нафақат шоир, балки таржимон, хаттот, ношир, рассом, олим, табиб сифатида ҳам эл орасида танилди Сидқийнинг «Туҳфаи Шавкат», «Савғоти Шавкат», «Базми ишрат» каби шеърий тўпламлари, «Рабочийлар келиши», «Русия инқилоби», «Тоза ҳуррият» сингари янги давр нафаси билан суғорилган асарлари мавжуд. Машҳур араб ҳикоялари «Алф ва Лайли» («Минг бир кеча»), «Дурди ва қози», «Ҳикояи латифа», «Ажойиб улмахлуқот» сингари ўнлаб асарларнинг ўзбек тилига таржимаси ҳам Сидқий қаламига мансубдир. Ҳаттотлик санъатида у айниқса шуҳрат топди.

Сидқий Хондайлиқий шеърларининг тематикаси ранг-баранг кенг қамровли. Меҳнат мадҳи унинг ижодида етакчи ўринлардан бирини эгаллайди. Ҳамқишлоқларининг хотирлашича, Мирзоҳид ота чинакам меҳнатсевар, хокисор, ўта камтар ва камсуқум инсон экан. Ўзи билимдон бўлганлиги туфайли ўғлини ўқитиш, энг аввало унга инсонпарварлик фазилатларини сингдириш учун тинимсиз қайғурган. Сидқий Хондайлиқий Тошкентда кечирган 16 йил умри (1903 — 1919) давомида халқдан, унинг манфаатини куйлашдан узоқлашмади. Шоир 1920 йил Паргиз қишлоғига қайтиб, ҳаётининг сўнгги дамлари — 1934 йилнинг кеч кузига қадар шу ерда яшади.

Меҳнатни жон-дилдан куйлаб, текинхўр бойлар, амалдорлар муфтию шайхларнинг кирдикорларини аёвсиз фош этган шоирнинг салмоқли ижодий мероси Абу Райҳон Беруний номидаги Шарқшунослик институтида сақланмоқда. Қимматли қўлёзмаларни кузатар эканмиз, меҳнатни шарафлаш шоир ижодида ёшликдан шаклланиб, етук мавзуга айланганини кўрамиз.

Шавкато, муждан баҳор
келур,
Гўнё бўйи лолазор келур,
Мен каби меҳнат аҳлининг
ийди
Бўлғусидир баҳору ёр
келур.

Ишлағил жон-тан бирлан
тиришиб,
Демағил ким, яна баҳор
келур...

Бу сатрлар шоир ижодининг дастлабки босқичларида яратилган бўлса, бора-бора меҳнат лўнда, таъсирчан сатрларда мадҳ этилади:

Барча эл қаҳрамони
меҳнаткаш,
Балки онлари жони
меҳнаткаш,
Менинг олдимда шоҳдин
яхши
Бўлса ҳам эл ёмони
меҳнаткаш...

Шоир меҳнат темасида ажойиб ҳикматлар битади, таъсирчан мақол-маталлар яратади. «Одам уч хил бўлур, — дейди шоир. — Бутун одам, ярим одам, одам эрмас. Сидқийнинг қошинда бутун одам шулки, у ўз ақлига иш буюриб касбу корга машғул бўлур. Ярим одам шулки, ўзи бир ишнинг уҳдасидан чиқа олмас. локин бировнинг далолати бирла ишга киришур ва тиришур. Одам ҳисобинда бўлмаган одам шулдирки, ўзича касб қила олмас ва бировнинг иршодича ҳам бир ҳунарнинг уҳдасидан чиқа олмас. Ул шайхлар тўдаси эрур ва ялқовлар жамоаси бўлурки, таъма бирла кечинур...»

Мард бўлсанг ишла, элга
бўлма юк,
Ишлабон топғон қаро
нондир чучук...

Сидқиё, гар ишламас сен
— хорсен,
Тутсанг эл қўлиға кўз —
мурдорсен!..

Улуғ Октябрь социалистик революциясини шод-хуррамлик билан кутуб олган Сидқий Хондайлиқий бу ғалабани қўлда сақлаб қолиш учун тинмай ишлаш, ишлаганда ҳам иттифоқ бўлиб меҳнат қилиш кераклиги тўғрисида қайта-қайта ёзади, йиғинларда ажойиб далиллар келтириб жўшқин нутқлар сўзлайди. «— Ҳой деҳқонлар,— дейди шоир баралла. —Ернинг жони бордир. Танаси, қўл-оёқлари ҳам бордир, билурсизлармн? Билмасангиз, фақир Сидқийдан эшитингки, ернинг жони сув бирла ёмғир бўлур, танаси ишламоғинг, тиришмоғингдир, қўл-оёқлари турли асбобларингдирки, шуларнинг барчаси мукаммал бўлса деҳқонлар илгари қадам босур. Эй деҳқонлар, экинларға яхши қарангиз. они яхшилаб тарбиялангизки, экин деҳқоннинг кўзидан сув ичар эмиш, эй, деҳқон ўғли, ушбу йўлда юзланган шиддатларни мардонавор ичингга юткил, Сидқийдан сенга энг яхши ўгит шулдир: янги экилган экин янги туғилган бола кабидиркм, ўз вақтида яхши қаралмаса, нобуд бўлур...»

Серқирра ижодкорнинг қалбидан Ватан севгиси сира аримаган. Унинг қўлёзмалари орасида бу ҳақда жуда жозибали, юксак ҳаяжон ва эҳтирос билан битилган асарлар бор.

Шоир она қишлоғини шеърларда мадҳ этиш билан бирга, Хондайлиқ тарихини ёзиб қолдиришга жазм қилган. Барчага қизиқарли бўлгани туфайли Сидқийнинг ушбу меросини айнан келтирамиз.

ХАНДАҚЛИҚ ТАРИХИ

УСТА ЗИЕД ВОСИТАСИ БИРЛА НАҚЛ БЎЛИНГАН

Ибтидоий биноси Ҳошимбой жаринда 20 ўйлик экан. Анда бир кичкина мачит биню бўлиб. манораси бир кун бузилди. Андин келиб Кўк Тўнли Ота деган ерга қўрғон солдирди. Чимкент ва Сайрамларни хароб қилган Хунтайжи бошлиқ қалмоқлар келиб, Чинорга чодир тикканлар. 20 уйлик Бистконга кетдилар. Бистконда 20 йил Шоҳи Жавдар деган тепага турдилар. Сўнгра қайтиб қўрғонтепага келганда 30 ўйлик бўлганлар.

Назар бобо, Турсунбой сўфи, Холдор сўфи, мулла Мирсаид, Давлат ғози, Саид ғози, Фозил сўфи, Худоёр бобо, Худойберганбойлар. Мирниёзлар, Ўтап чол, Мирсолиқ сўфи, Мирғиёс сўфи, Мирғози, Мироқил, Мула Мирқурбонлар, Сартойпаҳлавон. Замонлардан сўнг бир тегирмон бўлган.

(Шарқшунослик институти инв. № 8073).

Шоир Сидқий Хондайлиқийнинг қишлоқларимиз тарихини яратишга оид бошлаб берган бу хайрли иши келгуси авлодлар учун ҳам жуда қимматли ва ибратлидир.

Асад АСИЛОВ

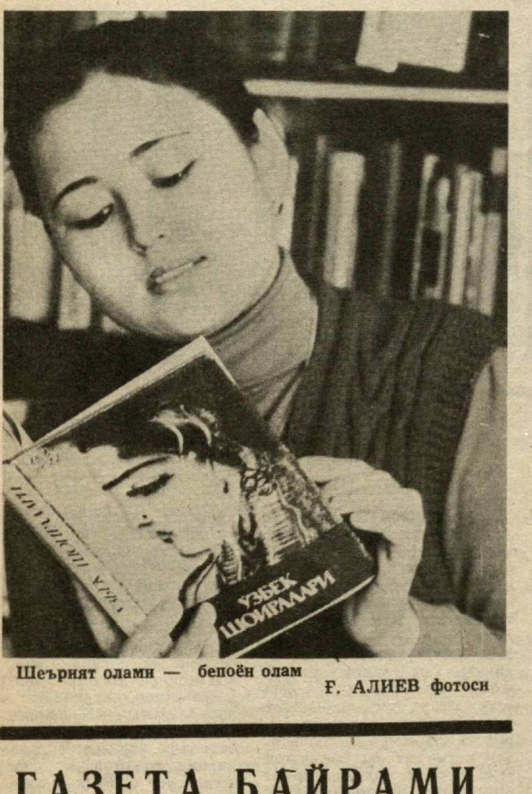

Шеърият олами — бепоён олам

Ғ. АЛИЕВ фотоси

АДАБИЁТ — КИТОБХОН — СОТУВЧИ

БУНДАН АНЧА ЙИЛЛАР ОЛДИН адабиётшунос олим Озод Шарафиддинов билан биргаликда бир неча киши Самарқандга саёҳат қилган эдик. Биз — у кишининг шогирдлари, домламизнинг бир одатини — дўконма-дўкон юриб китоб йиғишга ўчлигини яхши билардик. Олимнинг уйида бўлган ҳар бир киши бу ишқибозликнинг самарасига гувоҳ бўлиши мумкин. У киши бирор жойга борса, олиб келадиган совғаси ҳам, албатта, китоб бўлади. Бу сафаримиз вақтида ҳам мўлжалланган манзилга борганимизча қанча китоб дўкони бўлса, ҳаммасига кириб ўтдик, анчагина китоблар харид қилдик.

Манзилимиз — Жўш қишлоғига етганимизда ҳам биринчи борган жойимиз китоб дўкони бўлди. Лекин у, бахтга қарши ёпиқ экан. Шу ерлик кишилардан бирининг ёрдамида сотувчи йигитни уйидан илтимос қилиб олиб келдик. Дўконнинг ташқи кўриниши харобгина эди. Очгач, ичига кириб кўрдикки, бу томон ҳам одамнинг баҳри-дилини унчалик очадиган даражада эмас экан. Бунинг устига китоблар тартибсиз қалашиб ётарди. Бу манзара, шубҳасиз, сотувчи йигитнинг дидини, китобни тушунишини, унга бўлган муносабатини кўрсатиб турарди.

Сотувчи йигит бизни китоблар сақланадиган хонага ҳам олиб ўтди. Бу ердаги китобларнинг аҳволини кўриб фақат Озод ака эмас, ҳаммамиз дод деб юбораёздик. Чунки шаҳар дўконларида топиш қийин бўлган адабиётга таалуқли дарслик ва қўлланмалар, ҳатто янги нашр қилинган, бошқа жойларда қўлма-қўл бўлиб ўқилаётган бадиий китоблар тупроққа аралашиб, ерда сочилиб ётарди. Озод ака бу аҳволни кўриб сотувчига қаттиқ-қаттиқ гаплар айтди. Сотувчи йигит бундай гапларни эшитиб анча довдираб қолди. Қизариб-бўзардию, лекин меҳмонлик юз-хотиримизни қилдими ёки гуноҳини тушунгандек бўлдими — ҳайтовур лом-мим демади. Домла бу ерда айтганлари билан қаноатланмади, шекилли, совхоз раҳбарлари билан учрашганда ҳам суҳбат орасида гапни яна китоб дўконидаги аҳволга бурди.

Баъзан аёлларга тааллуқли бўлган буюмлар сотиладиган бўлимларда эркаклар ишлаётганини эшитсак, куламиз. Бу — кулгига арзийдиган нарса. Лекин шу пайтгача нимагадир китоб дўконларида кимлар ишлаяпти, улар одамларга маърифат, зиё тарқатувчи жойга муносибми-йўқми, деган масала атрофида бирор жиддий гап бўлганини эслай олмайман. Ваҳоланки, юқорида ҳикоя қилган воқеамизда бу масаланинг ўйлаб кўрадиган томонлари бор. Ҳеч муболағасиз айтиш мумкинки, қишлоқ маданияти, у ерда яшовчи кишиларнинг маънавий жиҳатдан ўсишида бу масала билан боғланиб кетадиган томонлар анчагина. Фикримизча, бадиий адабиётга қизиқиш, маънавий эҳтиёж мисли кўрилмаган даражада ошган ҳозирги шароитда бу муаммо ҳам кун тартибига қўйилиши керак.

Ленинградлик машҳур адабиётшунос, филология фанлари доктори Юрий Андреев бир мақоласида статистика маълумотларига асосланиб, қизиқарли фактларни келтиради: шаҳарларимиз аҳолисининг 95 проценти, мамлакат Европа қисмидаги қишлоқ аҳолисининг 91 проценти, Осиё қисмидаги қишлоқ аҳолисининг 81 проценти у ёки бу даражада мунтазам бадиий адабиётни ўқишар экан; бутун мамлакатимиз аҳолисининг 58 процентини систематик равишда ўқишга ўрганган китобхонлар ташкил этаркан. Ю. Андреев бу рақамларнинг аҳамиятини ойдинлаштириш мақсадида қиёсий мисол ҳам келтиради. Унинг таъкидлашича, француз статистикасининг маълумотига кўра Францияда бадиий адабиётни мунтазам ўқийдиган китобхонлар борйўғи 3-5 процентдан ошмайди. Бу — Европадаги энг маданий мамлакатлардан биридаги манзара.

МОДОМИКИ, БИЗ ШУНДАЙ БИР КИТОБХОН мамлакатда яшар эканмиз, китоб ким орқали адабиёт мухлисларига етказилаётгани иккинчи даражали масала бўлиши мумкин эмас.

Китоб дўконларини қайсидир маънода одамлар яшайдиган хонадонга қиёс қилиш мумкин. Айрим дўконларга кириб қолсангиз, тартибли, саришта эканлигини кўриб баҳри-дилингиз очилади, қанчадан-қанча сирли-сеҳрли мўъжизалар оламини, одамлар тақдирини, ҳаёт манзараларини ўз саҳифаларига жойлаган китоблар терилган жавонларни кўриб кўзингиз қувонади. Бундай жойдан чиқиб кетишга унчалик шошилмайсиз ҳам, ўзингизга керакли китобларни олганингиздан сўнг ҳам қайта-қайта томоша қилгингиз келаверади.

Афсуски, баъзан бунинг тескариси ҳам бўлиб туради. Эшикдан киришингиз биланоқ тартибсизликларни кўриб ҳафсалангиз пир бўлади. Сиз бу ерга атайлаб киргандан сўнг қайтиб чиқиб кетмайсиз, албатта. Китобларни ноxўш кайфиятда кўздан кечира бошлайсиз. Шунда уларнинг аралаш-қуралаш бўлиб ётганлиги сизни баттар хуноб қилади. Гоҳида эса бундан ҳам хунукроқ манзарага — турли тилдаги ва турли соҳага оид китоблар ёнма-ён тиқиштириб ташланганига дуч келиш ҳам ҳеч гап эмас. Хуллас, сиз маънавий завқ олиб кетишингиз керак бўлган жойдан асабингиз бузилиб, дилингиз вайрон бўлиб чиқасиз.

Бошқа бир манзарага эътибор берайлик. Ҳозир ҳар бир район марказида, каттароқ посёлкада замонавий талабларга жавоб берадиган кийим-кечак, заргарлик, атторлик буюмлари билан савдо қилувчи магазинлар бор. Уларнинг кўринишлари ҳам кишида яхши таассурот қолдиради. Сариштaлик, ҳамма нарсанинг жой-жойига қўйилгани, сотувчиларнинг ўзи хизмат қиладиган жойга эътибор, меҳр билан қараши кирган одамнинг кайфиятига таъсир этмасдан қолмайди. Уларнинг гапларида ҳам, хатти-ҳаракатларида ҳам қандайдир ишонч, қатъият сезилиб туради. Китоб дўконларида эса кўп ҳолларда бунинг аксига дуч келамиз. Аввало улар жойлашган бино кўримсизлиги, баъзан ташландиқ ҳолати билан ажралиб туради. Унинг сотувчиси ҳам гўё бу ерда вақтинча ишлаб тургандек, дўконида нима бору нима йўқлиги унга аҳамиятсиздек тутади ўзини.

Озми-кўпми қишлоқдаги китоб дўконларига кириб, кузатиб юрадиган кишилар учун, балки бу манзара унчалик нотаниш туюлмас. Харидор — китобхон-ку, агар бордию китоб дўконидаги аҳволдан норози бўлса, сотувчига айтадиган гапини айтиб кетар. Лекин шу билан аҳвол ўзгарармикан? Харидор — адабиёт мухлисларининг бундай норозиликларига савдо ташкилотлари эътибор беришармикан? Бу хусусда ишонч билан ижобий фикр айтиш қийин.

Бу ишга кимдир эътибор бериши, кузатиши, доимий равишда аралашиб туриши лозим. Ўзбекистон Китобсеварлар кўнгилли жамиятининг жойлардаги ташкилотлари мавқеини, масъулиятини ошириш, китоб савдоси ишларига актив аралашишини таъминлаш керак.

Кузатишлар шуни кўрсатмоқдаки, китоб дўконига сотувчиликка тўғри келган одамни қўяверишади. Шунинг учун бугун биз китоб дўконида кўрган сотувчи эртага хўжалик моллари, индинига кийим-кечак магазинида ишлайвериши ҳеч гап эмас. Бундай одамлар учун нима билан савдо қилаётганининг аҳамияти йўқ— китоб ҳам, темир-терсак ҳам, кийим-кечак ҳам барибир. Бизнингча, китоб дўконида ишлайдиган киши соҳаси бўйича маълумотга эга бўлишдан ташқари, қизиқиш доирасининг кенглиги билан ҳам бошқалардан ажралиб туриши лозим. Эҳтимол, савдо системасининг бу тармоғи шу жиҳати билан фарқланиб турар. Ўзингиз ўйлаб кўринг, китоб магазинига ёши, қизиқиш даражаси турлича бўлган қанчадан-қанча одамлар келиб кетади. Шуларнинг ҳаммаси билан муомала қилиш, иложи борича келганларнинг эҳтиёжини қондириш, маслаҳатлар бериш керак бўлади. Бунинг устига ғоят инсофли, диёнатли бўлиш ҳам талаб этилади. Нима учун бундай деяпмиз? Шунинг учунки, китоб дўконига китоб харид қилиш учун, юқорида таъкидланганидек, китобхонлик тажрибаси, савияси турлича одамлар кириши мумкин. Булар орасида сотувчининг маслаҳатига, кўмагига зарурият сезадиганлари ҳам анчагина учрайди.

МУҲОКАМА УЧУН МАВЗУ

Сотувчи масалага фақат савдо ходими нуқтаи назаридангина қарамаслиги, ўз «моли»ни нима қилиб бўлса ҳам ўтказиш пайида бўлмаслиги лозим. Масалан, дўконга кичик ёшдаги мактаб болалари ҳам киради. Табиийки, у китоб танлашда қийналади. Агар сотувчи инсофли бўлмаса, «алдагани бола яхши» қабилида иш тутиб, унга ўтмай ётган, бадиий жиҳатдан бўш, ҳатто зарарли китобларни тиқиштириб юбориши ҳеч гап эмас.

ХЎШ, МАСАЛА ШУНЧАЛИК МУҲИМ ЭКАН, китоб дўконлари учун малакали савдо ходимларини қаердан олиш мумкин? Билишимизча, Тошкент полиграфия техникумида китоб дўконларида ишлайдиган сотувчилар, шунингдек, товаршунослар тайёрлайдиган махсус бўлим бор. Уни битириб чиқаётган ёшларни районлардаги китоб савдоси ишларига кўпроқ жалб этишга ҳаракат қилиш керак. Бунинг учун тақсимот масалаларига, шу билан биргаликда, қишлоқ савдо тармоқларида бундай кадрларга бўлган эҳтиёжга эътибор бериш, бу борадаги манзарани республика миқёсида умумлаштириш зарур.

Умурзоқ ЎЛЖАБОЕВ,
филология фанлари
кандидати

ГАЗЕТА БАЙРАМИ

Бекобод районида газета байрами ўтказилди. Район «Коммунист» газета редакциясининг коллективи ўз ўқувчилари билан учрашди. Газета редактори Каримжон Мавлонов редакция фаолияти, режалари тўғрисида гапирди. Газетада кейинги пайтларда материаллар савияси анча яхшиланди, янги рубрикалар очилди, ошкоралик кучайди, маънавий масалаларга бағишланган, меҳнаткашларнинг турмуш шароитини яхшилашга қаратилган мақолалар тез-тез чоп этилмоқда. Учрашувда жангчи-шоир Назармат, ёзувчи Зоҳир Аълам, «Ўзбекистон адабиёти ва санъати» газетасининг ходимлари — Ё. Хўжамбердиев, А. Жўраев, Б. Эгамқулов, А. Ҳайдаров қатнашдилар.

Газета байрамида шеърхонлик бўлди, бадиий ҳаваскорлар концерт бердилар, полвонлар беллашдилар, фото ва китоблар кўргазмалари намойиш қилинди.

ЭРТАГА САМАРҚАНДДА МУЗИКАШУНОСЛАРНИНГ III ХАЛҚАРО СИМПОЗИУМИ ОЧИЛАДИ

Отаназар МАТЕҚУБОВ

АНЪАНА ВА МЕРОС

МУЗИКА ДОИМО ИНСОН ҚАЛБИДАГИ самимият, садоқат ва дўстликни мустаҳкамлаш рамзи бўлиб келган. «Куй, қўшиқ тилга кирганда, замбараклар сукут сақлайди», — дейдилар. Бугунги кунда бу сўзлар бутун инсоният қалбидаги айни муддаодир.

Ҳар беш йилда музикашуносларнинг Халқаро Самарқанд анжумани ЮНЕСКО қошида «Миллий музика кенгаши» деб юритиладиган махсус ташкилот томонидан ўтказилади. Совет Иттифоқи Миллий музика комитети ана шу халқаро уюшманинг энг обрўли аъзоларидан бири.

Миллий музика кенгашининг асосий мақсади — турли халқларнинг музика анъаналарини ўрганиш ҳамда ўзаро алоқаларни мустаҳкамлашга қаратилган. Миллий музика кенгаши фаолиятида ривожланиб бораётган мамлакатлар музика маданиятининг юксалишига ёрдам кўрсатиш, уларнинг маданий меросини тарғиб этиш масалалари алоҳида ўрин тутади.

Самарқанд анжуманининг маданий, илмий ҳамда сиёсий обрўйи жуда баланд. Дунёнинг йирик санъат арбоблари, атоқли олимлар ва созандалар бу симпозиумларда қатнашишни, унда бўладиган чинакам илмий музокараларда иштирок этишни, энг муҳими, бизнинг диёримизда турли миллатлар музика маданиятининг гуллаб-яшнаётганлигини ва анъаналарнинг ўзаро таъсир кўрсатиб, бойиб бораётганини кузатишни хуш кўрадилар.

Симпозиумнинг асосий тортиш кучини Шарқ халқларининг бой музика мероси ташкил қилади. Ҳинд, афғон, эрон, ўзбек, тожик, озарбойжон ва бошқа Шарқ халқларининг қадим музикаси фақат ўтмиш мероси эмас, балки бугунги кунда ўз бадиий-эстетик аҳамиятини йўқотмасдан замонавий жараёнга катта таъсир ўтказаётган жонли анъаналардир. Бизнинг фан-техника революцияси, атом, космос асримизда ҳам бу музика анъаналарининг ҳаётбахш кучи камайгани йўқ. Аксинча уларга қизиқиш йил сайин кучайиб бормоқда.

Ворисийлик ва унинг негизида ҳосил бўладиган анъана — санъатнинг туб ва азалий қонунлари. Ворисийлик — санъат жараёнидаги босқичларнинг узвий боғланиши, анъаналар ривожланиши учун муҳим замин. Ворисийликсиз анъана бўлмайди.

Бу анъаналарнинг ҳар бири ўзаро кўплаб робиталар билан боғланган. Уларнинг мажмуи эса айрим халқнинг, мамлакатнинг музика маданияти ҳақида тасаввур беради. Масалан, ўзбек совет музикаси деганда биз жуда кўп анъаналарни кўз олдимизга келтирамиз: халқ музикаси — фольклор, анъанавий классик музика — мақомлар, бадиий ҳаваскорлик, эстрада музикаси, опера санъати, симфоник музика ва бошқалар... Булар ҳаммаси узун рўйхатни ташкил қилади, ҳар бири ўзгача, мустақил ва бир-бирига таъсир кўрсатувчи, бир-бирини бойитувчи анъаналардир.

Совет Иттифоқи шарқ республикаларида музика маданиятининг атрофлича ривожланиши, бир томондан, қадимий музика меросининг янги мазмун билан бойиши, иккинчи томондан, Европа маданиятида юзага келган ақидаларнинг миллий музика заминида ўзлаштирилиши тараққий этиб бораётган кўплаб хорижий мамлакатлар учун ёрқин мисолдир.

Бундан ташқари, айнан ана шу — анъаналарнинг ривожланиш масаласи, Ғарб ва Шарқ музикаларининг муносабатлари муаммоси борасида ижодий баҳслар, ғоявий тўқнашувлар ҳали ҳам тўла бартараф этилгани йўқ. Айрим буржуа тадқиқотчилари анъаналарнинг «софлигини сақлаш», уларнинг миллий хусусиятларининг «йўқолиб кетмаслиги» ниқоби остида, бир-биридан ажратиш ва шу йўл билан қарама-қарши қўйиш фикрларини илгари сурмоқдалар. Совет олимлари ва ижодкорларининг ниятлари бутунлай бошқача.

СИМПОЗИУМДА МУҲОКАМА ҚИЛИНАДИГАН масалаларни учга ажратиш мумкин. Улар замонавий музика жараёнининг амалий, илмий ва ижодий жиҳатлари билан боғлиқ.

Амалий томондан ҳал қилинадиган муаммолар Шарқ халқлари музика анъаналарини ҳозирги замонда давом эттириш, ривожлантириш ва келгуси авлодларга етказиш масалаларига тегишли. Эндиликда анъаналарнинг ривожланиши учун музика бойликларини тўплаш, нотага олиш, ноёб ижролар битилган магнит ёзувларини яратиш кифоя бўлмай қолди. Музика тараққиёти йўлида энг жонли куч бўлган ёш авлод созандаларини тарбиялаш, уларда ўз халқининг мероси ва ўзга халқларнинг музика маданиятига нисбатан меҳру муҳаббат, эътиқод уйғотиш кўндаланг масала бўлиб чиқмоқда.

Ўтмишда музикамиз оғзаки равишда кичик гуруҳлар доирасида устоздан шогирдга ўтиб келган. Ҳозирги шароитда асосан билим даргоҳларида ўргатилади. Бу икки услубнинг ҳам шаклан, ҳам мазмунан фарқи катта. Ўқув муассасаларида музика ўрганиш методикаси анъанавий музиканинг туб хусусиятларини инобатга олишга, замонавий техника воситаларидан унумли фойдаланишга ундайди.

Масаланинг муҳим томони анъанавий музиканинг оғзаки ривожланиши жараёни билан боғлиқ. Маълумки, кўпчилик Шарқ мамлакатларида музиканинг жуда мураккаб профессионал турлари қадимдан жорий қилиниб келинмоқда. Мақомлар, ҳинд рагалари, эрон ва озарбойжон дастгоҳлари, араб навбалари ана шу профессионал музиканинг энг олий наврлари деса бўлади. Бу тоифадаги музика санъатини ўзлаштириш, маромига етказиб ижро этиш катта маҳорат, узоқ таълим-тарбия топишни тақозо қилади. Бошқача айтганда, бу юқори даражадаги профессионал музика. Аммо у оғзаки тарзда ривожланадиган профессионал музика. Демак, оғзакилик унинг ўткинчи хусусияти ёки камчилиги эмас, балки унинг туб қонуниятларидан бири. Шунинг учун ҳам совет фанида «оғзаки анъанадаги профессионал музика» деган янги тушунча мустақил ўрин олди. Бу атама халқаро миқёсда ҳам тасдиқланиб, Самарқанд симпозиумининг номига ҳам кирган.

Оғзаки жараён нота ёзувларини инкор қилмайди. Балки бир-бирини тўлдириб боради. Шарқда турли хил музика ёзувлари кўп вақтлардан буён маълум. Абу Наср Форобий, Ибн Сино рисолаларида махсус нота ёзувлари қўлланилиб, улар илмий-назарий масалаларни тушунтиришда ёрдам берган. XIII асрда яшаган атоқли олим Сафиуддин Урмавий уд сози учун махсус ёзув ишлаб, унда куй ва ашулаларни ёзиб қолдирган. Ниҳоят XIX асрда Хоразм созандалари шоир ва музикашунос Комил Хоразмий раҳбарлигида алоҳида «танбур чизиғи» деб номланган нота системасини тузиб, Хоразм мақомларини тўла матнини ёзганлар.

Лекин шуни айтиш керакки, мазкур ёзувларнинг ҳаммаси, мазкур куй ва ашулалардан хабардор бўлган созандалар учун асарларнинг тузилиши, таркибий томонларини «хотирага келтириши» учун хизмат қиладиган ёрдамчи восита бўлиб хизмат қилган. Бу гапларни айтишимизга сабаб шуки, оғзаки анъанадаги профессионал музикани фақат нота ёзуви воситасида ўзлаштириш мумкин деб ўйлайдиган арбоблар Ғарбда ва, афсуски, ўзимизда ҳам учраб туради.

Ана шунга кўра анъанавий музикани ўзлаштиришда икки (оғзаки ва ёзма) йўналишни бирлаштирувчи мураккаб услуб юзага келади. Совет Иттифоқининг музика билим юртларида, консерваторияларида анъанавий музика ўқитишда шу асосда тегишли методикалар ишланмоқда.

Айрим давлатларда эса бу икки йўналиш ажратилган. Масалан, Хитойда, Эронда ва Мисрда икки хил услубдаги консерваториялар мавжуд. Уларнинг бири миллий музика, иккинчиси Европача музика соҳасидаги мутахассисларни тайёрлайди. Бизнингча, бундай бир томонламалик ёш мутахассисларни замонавий музика жараёнидан чеклаб, кўп нарсалардан маҳрум қилади. Чунки бевосита ҳаётда, амалда бу оқимлар аллақачон ҳамкорлик қила бошлаган ва тобора яқинлашиб бормоқда.

Масаланинг илмий томонига келсак, аввало шуни айтиш керакки, Шарқ музика маданиятининг илмий мероси жуда бой.

Масалан, Урмавий, Форобий, Нишопурий, Мароғий, Ибн Сино, Жомий... Булар яратган музика меросининг ўзи бир олам. Афсуски, бу улкан олимларнинг музикавий рисолалари замонавий талабларга жавоб берадиган ҳолда ҳали ўзбек, рус ва бошқа совет халқларининг тилларига қарийб таржима қилинмаган. Музика илмига оид юзлаб нодир қўлёзмалар дунёнинг турли кутубхоналарида, илмий муассасалар фондларида, айрим шахсларнинг қўлида тарқоқ ҳолда ётибди. Бу бой меросни ўрганиш ва уни замонавий илм-фан, маданият хизматига қаратиш учун тегишли мутахассислар керак, албатта. Бу ишда халқаро ҳамкорликнинг аҳамияти жуда катта. Бу мерос жуда кўп халқлар ва умуман инсоният маданиятининг хазинасидир.

ҲАМКОРЛИК ФАҚАТГИНА ТАРИХНИ ЎРГАНИШНИ ЭМАС, балки замонавий муаммолар, бугунги кунда долзарб бўлган масалаларни ўртоқлашишда ҳам зарур. Ҳозирги кунда Шарқ олимларининг ўзи, Европа, Америка тадқиқотчилари томонидан Шарқ халқлари музикасининг тарихи, эстетик ва назарий асосларига бағишланган кенг илмий изланишлар олиб бормоқда.

Анъанавий Шарқ музикасини атрофлича ўрганишда Совет Иттифоқининг музикашунослиги олдинги сафларда турмоқда. Хусусан, бизнинг республикамиз бунинг ёрқин далили бўлиши мумкин. Ўзбекистонда нашр қилинган Ю. Ражабий, М Юсупов, Ф. Кароматовнинг музика меросимизнинг намуналари ёзилган кўп жилдли китоблари, Ф. Кароматов, И. Ражабов, Т. Визго, Т. Ғафурбеков, С. Галицкая ва бошқаларнинг илмий монографиялари музика маданиятимизнинг анъаналарини ўрганишдаги фикримизнинг далилларидир.

Самарқанд симпозиумидек йирик илмий анжуманларда одатда замонавий музикашуносликнинг ривожланиш масалалари юзасидан турли ғоявий негизлардан келиб чиқувчи баҳслар ҳам бўлиб ўтади. Сўнгги йилларда ана шундай қизғин муҳокама қилинаётган муаммолардан бири Шарқ музикасининг моҳиятини тушуниш билан боғлиқ. Шарқ музикасини том маънода бир овозли деб тушуниш ўринли эмас. Оддий мисол. Дутор куйлари икки торда ижро этилади, танбур ва бошқа шунга ўхшаш чолғуларда 2-3 тор қўшилиб жаранглайди. Демак, бу куйларни қатъий маънода бир овозли музика деб бўлмайди. Аммо дуторнинг торларида мустақил оҳанг йўллари чалинмасдан, бир бутун куй ижро этилади. Буни, одатда, монодик (яъни, бир куй) ёки музиканинг монодик тафаккур услуби, дейдилар. Монодиянинг кўп овозли полифония ёки гомафон — гармоник музика услубидан фарқли ўлароқ ўзига хос ички хусусиятлари мавжуд. Ана шу хусусиятларни тушунишда баъзан қарама-қарши мулоҳазалар юзага келди. Бу албатта масаланинг қандай қўйилиши ва олимнинг қайси ғоявий асосда туришига боғлиқ. Кўп овозли ва монодик (яъни, Ғарб ва Шарқ) музикани бир-биридан узоқлаштириш ниятидагилар уларнинг хусусиятларини қарама-қарши қўйишга интилади. Бу икки музика услубининг негизлари бир эканлигини, улар бир-бирини тўлдиришга, бойитишга қодир эканлигининг тарафдорлари, музика тафаккурларининг ички хусусиятларини аниқлаш билан бирга, уларни умумлаштирувчи омилларни ҳам очишга ҳаракат қилади. Бу масалаларга ёндашиш баъзан илмий-ижодий доирадан чиқиб, ғоявий-сиёсий қарашларга бориб тақалади.

СУРАТДА: музикашуносларнинг 1983 йили Самарқандда бўлиб ўтган II халқаро симпозиуми қатнашчиларидан бир гуруҳи.

Шу маънода, опера санъатида симфоник музиканинг тараққиётида, камер музика ва бошқа соҳаларнинг ривожланишида шубҳасиз ютуқларимиз бор.

Масалан, таниқли композитор Мутал Бурҳонов яратган хор асарлари, романслари бунинг ёрқин мисоли бўлиши мумкин. Улардаги чинакам халқчиллик, миллий оҳанглар, Шарқ музикасининг ўзига хос жилолари, қиёфаси ва шу билан бирга, замонавийлик руҳи билан суғорилган садоланиш, ҳис-туйғулар тингловчини қайси миллатга мансуб бўлишидан, қай тилда гапиришидан қатъи назар бефарқ қолдирмайди.

Мутал Бурҳоновнинг 50-йилларда хор учун қайта ишлаган халқ қўшиқлари Совет Шарқи республикаларининг музика тарихида ёрқин воқеа бўлган эди. Дастлаб Мутал Бурҳонов «Қора сочим» («Тановар»), «Ганжи қора боғ», тожикча «Сари кўҳи баланд», уйғурча «Сайра», қорақалпоқча «Бибигул» каби халқ қўшиқларини замонавий хор воситалари билан безаб, жозиба ва салобатли садоланадиган янги асарлар яратган эди. Ҳозирги кунда бу асарлар совет хор санъатининг классик намуналари қаторидан ўрин олган.

Яқинда композитор узоқ йиллар давомида ишлаб келаётган «Алишер Навоий» операсини тугатди. Асар Ўзбекистон Композиторлар союзида ҳамкасблари орасида зўр қизиқиш билан қабул қилинди.

Симфоник музика соҳасида ёрқин мисол сифатида таниқли озарбойжон композитори Фикрат Амиров ижодини мисол келтириш мумкин. Композитор 50-йилларда оркестр учун яратган «Шур», «Курд авшори», «Гулистон Баёти-Шероз» симфоник муғомлари ҳам халқаро эътибор топиб, совет музика маданиятига ёрқин ва шиддатли оқим бўлиб кириб келди.

МАҚОМ ВА СИМФОНИК ТАФАККУРЛАРНИ уйғунлаштириш кейинги вақтларда янада кенг ривож олди. Озарбойжон, Ўзбекистон, Тожикистонда Фикрат Амиров ишини давом эттирувчи янги-янги ижодкорлар пайдо бўлди.

Тожикистонда Толиб Шоҳидий, Феруз Баҳор, Дамир Дўстмуҳамедов, Аъзам Солиев каби истеъдодли ёшлар ўз миллий мероси ва замонавий музика удумларини ижодий пайваста қилиш борасида изланишлар олиб бормоқдалар.

Республикамиз композиторлари орасида эса симфоник музикани анъанавий ижоднинг турли соҳалари билан боғлаётганлар қаторида Икром Акбаров, Сулаймон Юдаков, Рашид Ҳамроев, Сайфи Жалил, Тўлқин Қурбонов, Мирсодиқ Тожиев, Мирхалил Маҳмудов, Мустафо Бафоев ва бошқаларнинг номларини айтиш мумкин.

Анъана ва замонавийлик мавзуи фақат хор ёки симфоник жанрларда эмас, балки замонавий музиканинг бошқа соҳаларига ҳам дадил кириб бормоқда. Бу ҳол айниқса оммавий музика ривожланишида тез ва атрофлича жорий қилинмоқда. Узоққа бормасдан машҳур «Ялла» ансамблини олиб кўрайлик. Иқтидорли санъаткор Форуқ Зокиров раҳбарлигида бу ижодий коллектив анъанавий ўзбек ва бошқа Шарқ халқларининг куй-қўшиқларидан илҳомланиб, ёшлар қалбига ҳамоҳанг замонавий ашулалар яратмоқда. Ансамблнинг довруғи бутун Иттифоқимиз ва ҳаттоки, чет элларда ҳам маълум. Бу ҳам анъаналар янги ҳаётининг бир кўриниши...

Анъана фақат ўтмиш маҳсули эмас, балки ҳозирги замон ва келажакнинг ҳам ёрқин йўлидир. Бу хазинадан турли халқлар баҳраманд бўлса, у ўз хизматини шунча яхши бажарган бўлади.

САМАРҚАНД АНЖУМАНИ халқлар дўстлиги, ҳамкорлиги, тинч-тотув яшаш гарови бўлган ана шу маънавий хазинани янада бойитиш борасидаги янги қадам бўлишидан умидвормиз.

ҚАРДОШЛАРИМИЗ КИНО САНЪАТИ

Республикамизда ўтадиган Украина ССР адабиёти ва санъати кунлари давомида концертлар, спектакллар ва адабий учрашувлар билан биргаликда кинематографчилар томонидан суратга олинган, бадиий, ҳужжатли ва мультипликацион фильмлар ҳам намойиш этилади. Бу кунларда кўрсатиладиган асарлар аввало мавзуининг актуаллиги билан ажралиб туради. «Чернобиль. Машаққатли ҳафталар хроникаси» ҳужжатли фильми шундай киноленталарнинг биридир. Маълумки, Чернобилда содир бўлган фожеа ҳақида бир неча ҳужжатли фильм суратга олинди. Уларнинг ичида бу асар алоҳида ажралиб туради. Чунки унда содир бўлган воқеа ҳақида эмас, балки ҳалокат оқибатларини тугатиш, совет кишиларининг фидокорлиги ҳақида ҳикоя қилинади. Жанубий сахалинлик бульдозерчи Николай Кантарев ҳалокат содир бўлганини эшитиши билан биринчилар қаторида Чернобилга отланади. У фильмдаги қаҳрамонлардан биттаси, холос...

Кишиларимизнинг дўстлиги, садоқати, ватанпарварлиги ҳақида ҳикоя қилувчи бу картина режиссёри В. Шевченко Тбилисида бўлган XX Бутуниттифоқ кинофестивалида (вафотидан сўнг) «Жасорати учун» мукофоти билан тақдирланди. Фильм яқинда Москвада бўлиб ўтган XV Халқаро кинофестивалда ҳам совриндор картиналар қаторидан ўрин олди.

Адабиёт ва санъат байрамида А. Довженко номидаги ва «Одесса» киностудияларида суратга олинган бадиий фильмлар намойиш этилади. «Ёлғиз аёл танишмоқчи», «Товушларда жаранглаган хотира», «Тўй айбланади», «Киринг», «Қадрдоним — онажоним» киноасарлари шулар жумласидандир.

Р. БЕРДИЕВ

Суратда: «Ёлғиз аёл танишмоқчи» фильмидан кадр

«САРГАРДОНЛИК»

Акс садо

Газетанинг шу йилги 18 сентябрь сонида эълон қилинган «Саргардонлик» мақоласини ҳаяжон билан ўқидим. Редакция муҳим муаммога ўз вақтида эътибор бериб тўғри қилган. Ҳақиқатан ҳам халқ амалий санъати усталарининг иш шароити ва ижодий фаолиятига деярли эътибор берилмаяпти. Газетада кўтарилган муаммолар тўғри, аммо айбдор шахслар исм-фамилияси кўрсатилмабди. Мен бу оворагарчиликнинг бош айбдори — республика Бадиий фондининг директори Зафар Ҳакимов деб биламан. У халқ амалий санъати усталарининг иш шароити, ижодий фаолияти, турмуш тарзи билан яқиндан танишиш, мавжуд муаммоларни ҳал қилиш ўрнига уч-тўртта корхонани бирлаштириш фикрини асоссиз равишда илгари суриб келяпти. 1986 йилнинг ноябрь ойида бўлиб ўтган Ўзбекистон ССР Бадиий фонди правлениесининг йиғилишида усталар шундай фикр билдирган эдилар: «Корхоналарни бирлаштириш масаласини илгари суришдан аввал жой ва моддий-техника базасини яратиш керак. Моддий-техника базаси яратилган тақдирда ҳам тўртта корхонани, яъни «Рассом» комбинатини, Тошкент ҳайкалтарошлик ва монументал санъат комбинатини, «Усто» бирлашмасини ва Тошкент Бадиий тажриба санъати комбинатларини эмас, балки Тошкент шаҳрида иккита турдош бўлган бирлашмалар ташкил қилиш лозим. Шунда халқ амалий санъати характеридаги икки корхона алоҳида ва тасвирий санъат характеридаги бошқа икки корхона алоҳида бирлаштирилса мақсадга мувофиқ бўлади». Бироқ фонд раҳбарлари бу фикрларни инобатга олмадилар. Хуллас, раҳбарларга боғлиқ муаммолар анчагина. Агар улар қимматли вақтларини Ўзбекистон ССР Рассомлар союзи йиғилишларида шунчаки томошабин бўлиб ўтириш билан ўтказмай, юқорида келтирилган долзарб муаммоларни ҳал қилишга сарфласалар, Бадиий фонд ва халқ амалий санъати усталарининг аҳволи бу даражада ёмонлашиб кетмасди.

Биз, усталар газетада кўтарилган муаммолар ва танқидий фикрлар республика Рассомлар союзи ва Бадиий фонд раҳбарлари томонидан ижобий ҳал этилади, деб ўйлаймиз.

М. МАМАЖОНОВ,
кулол-рассом

СУРАТЛАРДА: Бухоро манзаралари.

С. МАҲКАМОВ фотолари

ШАҲАР ЁРДАМГА МУҲТОЖ

Бухоро тарихий ёдгорликлари билан оламга танилган шаҳарлардан биридир. Такрорланмас гўзалликка эга бўлган мадрасалар, мақбаралар, миноралар, савдо расталари, карвонсаройлар, турли турар-жой ва жамоат биноларининг нодир намуналарини томоша қилиш иштиёқи ер юзидаги миллионлаб кишиларни бу кўҳна шаҳарга етаклайди.

Афсуски, вақт ёдгорликларга ўзининг бешафқат ҳукмини ўтказмоқда, яъни улар вайрон бўляпти. Бу ҳол таъмирлаш ишлари, аллақачон, 20-йиллардаёқ бошланганига қарамай юз бермоқда. Энг ачинарлиси шундаки, белгиланган ишлар етарли даражада маъсулият билан амалга оширилмаяпти. Тўрт йилдан буён Баҳоваддин ансамблидаги Азизхон хонақосининг саройи жиҳозланмай келяпти. Саррафон ҳаммомини тиклаш юзасидан белгиланган ишлар тўхтаб қолган. XIV асрда қурилган Сайфуддин Баҳорзий мақбарасида бошланган ишлар ҳам ярим йўлда қолиб кетди.

Таъмирлаш ишлари нима учун бунчалик секин ва сифатсиз олиб борилаётганини текшириш мақсадида Ўзбекистон ССР маданий ва тарихий ёдгорликларни сақлаш жамияти махсус комиссия тузди. Унга таниқли тарихчилар, санъатшунослар, архитектор ва рассомлар аъзо бўлиб кирдилар.

Текширув ёдгорликларнинг бугунги ачинарли ҳолатга тушиб қолаётгани бир қанча сабабларга боғлиқлигини кўрсатди. Бухоронинг Эски шаҳар қисмида канализация ва водопроводнинг йўқлиги, 30-йилларда ўтказилган водопровод каналларининг носоз ҳолати ташвишлидир. Занглаган қувурлардан сизиб чиқаётган сувдан тупроқ намланиб, бинолар мустаҳкамлигига путур етмоқда.

Ёдгорликларнинг вайрон бўлишига сўнгги йилларда Бухоро атрофида суғориладиган майдонларнинг кенгайиши ҳам таъсир кўрсатяпти. Таркиби минерал тузлар билан тўйинган сувнинг кўпайиши натижасида пойдеворлар, деворлар емирилмоқда. Мутахассисларнинг фикрича, бу ҳолатдан чиқишнинг ягона йўли — дренаж тармоқларини ётқизишдир. Акс ҳолда шаҳарнинг бетакрор тарихий ёдгорликларини сақлаб қолиш янада оғир муаммога айланиши турган гап.

Бухородаги ёдгорликлар тикланишининг суслигига комиссия аъзоларининг фикрича, таъмирловчиларнинг лойиҳа қарорларига қарамай ўзгартишлари ва хоҳишларига кўра ишлаётганликлари ҳамда ишни ниҳоятда паст сифат билан олиб бораётганликлари сабаб бўлмоқда. Бу ёдгорликларнинг умрбоқийлигига салбий таъсир кўрсатиб, уларнинг янада тез бузилишига олиб келади. Кўҳна Арк ён деворининг бир қисми яқинда цемент қоришмаси ва арматура каркасининг сифатсизлиги натижасида талафот кўрди. Ишнинг бундай кўчишида Бухоро махсус илмий-реставрация ишлаб чиқариш устахонаси таъмирловчиларининг ҳам айби бор.

Лойиҳа авторлари — С. Литвинов, Я. Арадовский ва Я. Цепенюк бу вақтда қаерда эдилар? Ахир, авторларнинг усталар билан ҳамкорлиги ниҳоятда зарур-ку? Буни ҳеч ким рад қилмайди-ку?

Ўзбекистон ССР маданий ва тарихий ёдгорликларни сақлаш жамияти Бухоронинг анъанавий турар-жой фондлари, соддароқ қилиб айтганда, музей-қўриқхонанинг муҳофазаланаётган зонасидаги пахса деворли турар-жой бинолари ҳақида ҳам ғамхўрлик қилиш зарурлигини таъкидлади. Бу уйлар одамлар кўзи олдида нураб, ёғин-сочиндан вайрон бўлмоқда. Шаҳарликлар ўзларининг бор имкониятларини ишга солиб биноларни илк ҳолатига келтиришга астойдил ҳаракат қилмоқдалар, бироқ қурилиш хомашёларининг етишмаслиги ишнинг олға силжишига тўсиқ бўляпти.

Баҳор ёғинларидан гувалалар тушиб, деворлар нураб, тошлар ювилиб кетган. Натижада уйлар ночор кўринишга келиб қолган. Бу уйлар Бухоронинг бебаҳо ёдгорликларни комплекс таъмирлашга халақит бермоқда.

Хўш, нима қилиш керак?

Бу ҳолатдан чиқишнинг ягона йўли — ишни яхши ташкил қилишда. Аввало, қайси турар-жой биноларини сақлаб қолиш, қайсиларини кўчиришни ҳам аниқлаш керак. Уйларнинг эгаларига қурилиш материалларини топишда ёрдам бериш, аҳолини таъмирлаш ишларига фаол иштирок қилишга даъват этиш ҳам муҳимдир.

Бухоронинг тарихий биноларини сақлаш кўп жиҳатдан таъмирловчи усталарнинг маҳоратига ҳам боғлиқ. Сомонийлар мақбараси, Минораи Калон, Мағоки Аттор мачити, Абдул-Азизхон мадрасаси юксак савияда таъмирланганлиги шундан дарак беради. А. Бобомуродов, А. Саломов, А. Қурбонов ва бошқа усталар 50- ва 70-йиллар Бухоро таъмирловчилар мактабининг энг яхши анъаналарини давом эттирмоқдалар.

Лекин кейинги йилларда таъмирловчиларнинг ишларида лойиҳа қарорларидан четлашиш, умрбоқий бўлмаган қурилиш-жиҳозлаш материалларидан фойдаланиш, бебаҳо ёдгорликларни тиклашда нозик дидликни йўқотиш ҳоллари юз бермоқда. Маҳоратли усталар етишмайди, республика «Меъмор» ишлаб чиқариш бирлашмасидагилар ёш кадрларни тайёрлашга, таъмирловчи ва инженер-техниклар савиясини оширишга жиддий эътибор бермаётирлар. Маблағ етарли даражада ажратилмаётгани туфайли эса халқимизнинг нодир ёдгорликлари йўқолиб бормоқда. «Меъмор» бирлашмаси ҳануз замонавий ишлаб чиқариш базасига эга эмас. Ангрендаги керамика ва қадимий намунадаги ғиштларни ишлаб чиқарадиган завод қурилиши ҳақида қабул қилинган қарор ҳамон кучга киргани йўқ. Тўғри, Бухорода косибчилик корхонаси ишга тушган. Лекин унинг маҳсулотлари замонавий механизмларсиз, мос келмайдиган хомашёсиз қандай ишлаб чиқарилаётгани ҳам таажжубли. XIV аср ёдгорлиги Буён Қулихон мақбарасидаги ачинарли аҳвол ҳақида ҳам гапириб ўтмоқчиман. Ёдгорликдан беш метр нарида (қўриқланаётган зона бўлишига қарамай) қурилган темирйўл шахобчасидан кетма-кет юк поездлари ўтиб туради. 70-йилларнинг ўрталарида ғилдиракларнинг рельсларга урилиши, доимий тебраниш натижасида мақбара гумбазининг бир қисми қулаб тушди, деворлар авария ҳолатида деформацияланди. 1970 йили республика Министрлар Советининг темир йўлни бебаҳо ёдгорликлар — Буён Қулихон ва Сайфуддин Баҳорзий мақбараларидан узоққа кўчириш ҳақидаги қарори чиқди. Лекин темир йўл составлари ҳамон бу ерни тарк этмаяпти. Боз устига мақбара ва турар-жой, бинолари оралиғидаги ерлар шаҳар ахлатхонасига айланган. Ахир, бу ёдгорликларга, ота-боболаримизга, қолаверса, уларни зиёрат қилиш учун келган меҳнаткашларга нисбатан ҳурматсизлик эмасми?

Ўзбекистон ССР Маданий ва тарихий ёдгорликларни сақлаш жамиятининг махсус комиссияси Бухоро шаҳри музей-қўриқхонасининг ҳозирги аҳволини текшириб чиқиб, уни қониқарсиз, деб баҳолади. Ўтмиш ёдгорликларини таъмирлаш ишлари жуда суст олиб борилмоқда. Давлат аҳамиятига эга бўлган ноёб хазиналарни асраб қолишнинг зарур чораларини қўллаш лозим. Бу хайрли ишни амалга оширишда Тбилиси, Суздаль, Рига ва Таллин шаҳарларининг комплекс таъмирланиши ҳақидаги махсус давлат қарорлари намуна бўла олади. Бугунги кунда бу шаҳарлар гуллаб-яшнамоқда. Худди шундай ёрдамни кўҳна Бухоро ҳам кутмоқда.

В. ЗАГРЯДСКИЙ,
Республика Маданий ва тарихий ёдгорликларни сақлаш жамиятининг пропаганда бўлими бошлиғи

санъат оламида

ТЕАТР АРБОБЛАРИ СОЮЗИДА

Ўзбекистон ССР Театр арбоблари союзининг конференцияси бўлиб ўтди. Ижодий союз правлениесининг раиси, СССР халқ артисти Б. Қориева «Ўзбекистон ССР Театр арбоблари союзи ишларининг ташкилий съезддан кейинги илк якунлари» мавзуида доклад қилди. Докладда республикамиз театрларида қайта қуриш ва жадаллаштириш жараёнининг суръати ҳақида батафсил тўхталиб ўтилди. Муҳокама этилаётган масала юзасидан Ўзбекистон ССР халқ артистлари — Т. Қурбонов, Б. Матчонов, республика маданият министри Ў. Умарбеков, санъатшунослик кандидати Т. Йўлдошев, А. Н. Островский номидаги Тошкент давлат Театр ва рассомлик санъати институтининг катта ўқитувчиси И. Гринберг, ижодий союзнинг Самарқанд область бўлими масъул секретари Б. Исломов ва бошқалар фикр-мулоҳазаларини билдирдилар.

Конференцияда Ўзбекистон ССР Театр арбоблари союзининг устави тасдиқланди.

КОРЕЯ ХОРЕОГРАФЛАРИ ТОШКЕНТДА

Республикамизда меҳмон бўлиб турган Корея Халқ Демократик республикаси Хореографлар союзи делегацияси Ўзбекистон ССР Театр арбоблари союзида қабул қилинди. Делегация бошлиғи — Корея Хореографлар союзи раисининг ўринбосари Пак Кен Сир, Пхеньян музика-хореография институтининг рақсларини ёзиб олиш бўлими мудири У Хан Соб, Корея Адабиёт ва санъат арбоблари уюшмаси марказий Комитетининг масъул ходими Ким Сон Хи Ўзбекистон театр усталари билан учрашиб, суҳбатлашдилар.

Корея хореографлари бир неча кундирки, республикамиз билан танишмоқдалар. Улар Алишер Навоий номидаги Ўзбекистон ССР Давлат академик Катта театрида, Муқимий номидаги республика музикали театрида, республика хореография билим юртида, Тошкент область Коммунистик районидаги «Ўзбекистон» колхозида меҳмон бўлдилар. Улар «Лотос» ва «Чен-чун» корейс ҳаваскорлик ансамблларининг ижодий режалари билан танишдилар.

СУЛТОН ҚЎҚОНБЕКОВ

Таниқли қўшиқчи шоир Султон Қўқонбеков бевақт вафот этди.

У 1927 йили Тошкент шаҳрида туғилди. 1950 йилда Тошкент Давлат педагогика институтини битириб, республикамизнинг турли областларида муаллимлик қилди. 40 йиллик ижодий фаолиятида кўплаб баркамол қўшиқлар яратиб, халқимиз ҳурматига сазовор бўлди. Унинг «Ўйнаб ўтинг, шаббодалар», «Сой бўйида», «Васлинг кутиб», «Севгига ким бўлмас дучор», «Чаманда танҳо» каби қўшиқлари қўшиқчилигимизнинг яхши намуналаридир.

С. Қўқонбеков «Чинорнинг барглари», «Довон», «Меҳр», «Беғубор бўстон» сингари ўнга яқин шеърий тўпламлар муаллифидир. Унинг «Ўғлимга мактублар» достони халқимиз ичида машҳур.

Шоир С. Қўқонбеков хотираси дўстлари қалбида ҳамиша сақланади.

БИР ГУРУҲ ЎРТОҚЛАРИ

КИТОБ ХАЛҚЛАРНИ ЯҚИНЛАШТИРАДИ

Мамлакатимизда ўтаётган Ҳиндистон фестивалининг программасидан халқларимизни ўзаро бир-бирининг ҳаёти, маданияти, адабиёти ва санъати билан яқиндан таништиришга мўлжалланган кўплаб тадбирлар ўрин олган. Яқинда Тошкентда очилган «Китоб халқларни яқинлаштиради» мавзуидаги кўргазма ҳам шулардан бири бўлди. Маълумки, Ҳиндистон кўптилли давлат. Шунинг учун кўргазмага кейинги уч йил ичида тамил, урду, ҳинд, каннада каби ўнлаб тилларда нашр этилган 3 мингдан ортиқ китоб қўйилган. Экспозиция тематик жиҳатдан ҳам ранг-баранг. Унда ижтимоий ва гуманитар фанларга, табиатшунослик, медицина, техника, бадиий адабиёт, ҳинд санъатига, болалар ва ўсмирларга оид адабиётлар, умумий таълимга доир китоблар мавжуд. Айниқса, Ҳиндистоннинг озодлиги ва тараққиёти учун кураш олиб борган М. Ганди, Ж. Неру, И. Ганди каби халқ йўлбошчилари, давлат арбобларининг асарлари кўргазманинг асосини ташкил қилади. Бадиий адабиётлар орасида Р. Тагор, П. Чанд, К. Чандр, С. Пхай, К. Мунший ва бошқа адибларнинг асарлари муносиб ўрин эгаллаган.

Кўргазмада Совет Иттифоқи ва Ҳиндистон, Ҳиндистон ва Ўзбекистон ўртасидаги ҳамкорлик муносабатларини акс эттирувчи адабиётларга кенг ўрин ажратилган. Ҳозирги пайтда Ҳиндистоннинг кўплаб шаҳарларида мамлакатимизнинг китоб марказлари очилган. 1000дан ортиқ номдаги ҳинд адибларининг китоблари эса Советлар мамлакатида 35 тилда 40 миллион нусхада чоп этилган.

— Китоб халқларни ўзаро яқинлаштиришда, ҳаёти, санъати, маданияти, орзу-интилишлари билан таништиришда асосий воситадир. Шунинг учун бу кўргазмада бутун Ҳиндистон аксини топган деса бўлади, — деди кўргазма очилишида қатнашган Ҳиндистоннинг СССРдаги муваққат ишлар вакили Прим Будовар. — Демак, бу кўргазма халқларимиз ўртасида дўстлик алоқаларини мустаҳкамлашга муносиб ҳисса қўшади. Икки давлатнинг ноширлик соҳасидаги ҳамкорликлари келгусида ҳам давом этади. Масалан, 1995 йилгача СССР ва Ҳиндистонда 20 томдан иборат антологиялар чоп қилиш мўлжаланаётгани ҳам қувончлидир...

— Кейинги йилларда республикамиз нашриётларида ҳинд адибларининг 100дан ортиқ номдаги асарлари миллионлаб нусхада нашр қилинди, — деди кўргазма очилиши муносабати билан ўтказилган матбуот конференциясида республика Нашриёт, полиграфия ва китоб савдоси ишлари Давлат комитетининг раиси С. Қурбонов. — Айни пайтда ҳинд тилида ҳам ўзбек ижодкорларининг кўплаб асарлари чоп қилинди. Ноширларнинг узоқ муддатли ҳамкорликлари давом этади.

СУРАТДА: кўргазма залида.

ЎЗБЕКИСТОН НАМОЙИШ ҚИЛАДИ

Совет Иттифоқи билан Венгрия ўртасидаги ўзаро дўстлик муносабатларини мустаҳкамлашда Совет Ўзбекистони ҳам катта мавқе тутади. Республикамизда ишлаб чиқарилган кўплаб маҳсулотлар Венгрия завод ва фабрикаларига, халқига етказиб берилади. Баъзи корхоналар ўртасида ҳамкорлик ўрнатилган. Шунинг учун ҳам Будапештдаги кенг истеъмол моллари халқаро кузги ярмаркасида мамлакатимиз номидан республикамиз вакиллари қатнашдилар.

Айниқса, ярмарка доирасида ўтказилган «Совет Ўзбекистони куни» муваффақиятли ўтди. Республикамиз ҳаёти тўғрисида тасаввур берувчи фотокўргазма, халқ усталарининг нодир буюмлари, амалий санъат ва ўзбек миллий керамикаси намуналари, озиқ-овқат саноатининг янги турлари венгриялик томошабинлар диққатини жалб қилди.

«Шодлик» ашула ва рақс ансамбли группасининг чиқишлари ҳам ярмарка қатнашчиларида катта қизиқиш уйғотди, ўзбек санъатининг бугунги ютуқларини намоён қилди. Тошкент Модалар уйининг рассомлари томонидан тайёрланган «Мода театри» музикали программаси республикамизнинг маданий ҳаёти ҳақида етарлича тасаввур берди.

Будапештдаги Совет фани ва маданияти уйида ярмаркада қатнашаётган журналистлар ва меҳмонлар учун матбуот конференцияси ўтказилди. Унда республикамизда қайта қуриш жараёнида амалга оширилаётган ишлар хусусида Совет Ўзбекистони делегацияси раҳбарлари сўзлаб бердилар. Хуллас, республикамизнинг Будапешт ярмаркасида иштирок этиши унинг ютуқларини яна бир карра намойиш қилди.

Гога ҲИДОЯТОВ, тарих фанлари доктори, профессор

ҒАФУР ҒУЛОМ АМЕРИКА ҚЎШМА ШТАТЛАРИДА

1984 йилнинг май ойида АҚШнинг Юта штатидаги Бригҳамянг университетида одатдан ташқари бир лекцияни тинглашга муяссар бўлдим. Профессор Давид Монтгомери университетнинг баскетбол залида ўзбек шоири Ҳамид Олимжоннинг ижоди тўғрисида лекция ўқиди. 14 минг кишини сиғдирадиган бу улкан залдаги лекцияда университет раҳбарлиги, ўқитувчилар, аспирантлар ва студентлар иштирок этдилар.

Профессорнинг атоқли ўзбек шоири ижодига бағишланган маърузаси катта диққат-эътибор билан тингланди. Лекция тугагач, шубҳасиз, Д. Монтгомеридан америкалик студентлар ва профессорларни Америкадан олис бир юртдаги шоир ижоди нега бунчалик қизиқтириб қолгани сабабини сўрадим. Профессор менга: «Бунинг сабаби, биринчидан, АҚШда ҳозирги пайтда сизнинг мамлакатингизга қизиқиш ортиб бораётганида, — деди. — Биз узоқ вақтлар бир-биримиздан ажралган ҳолда яшаб келдик. Бир-биримиз ҳақимизда яхши тасаввурга эга эмас ҳам эдик, эндиликда аҳвол ўзгара бошлади. Иккинчидан эса, ўзбек халқининг шеърияти — гўзал шеърият, у жаҳон адабиётида улкан воқеадир. Шунинг учун мен келажак илмий қизиқишларим доирасини белгилашда ўзимни ўзбек шеъриятини ўрганишга бағишладим».

Д. Монтгомери Ўзбекистонда бир неча марта бўлган. У 1982-1983 йиллари Тошкентда, Олой бозорига яқин жойда, Энгельс кўчасида хотини билан 10 ой яшаб, Ҳамид Олимжон ҳамда бошқа ўзбек шоирларининг ҳаётий ва ижодий йўлини ўрганди. Эр-хотин Монтгомерилар Америкага қайтгач, улар оиласида ўғил дунёга келганда исмини Эмери деб қўйдилар. Давиднинг тушунтиришича, Эмери — ўзбекчага таржима қилганда Шербўта номини англатар экан.

АҚШда ҳозирги пайтда 20 жилдлик Совет адабиёти комуси нашр қилинмоқда. Д. Монтгомери ҳам ўзбек шоирларига бағишланган мақолаларни тайёрловчи муаллифлардан бири сифатида шу катта ишга жалб этилган. Бундай нашрнинг рўёбга чиқиши Америка илмий-маданий ҳаётида ғоят улкан воқеадир. Бу ҳодиса бизнинг мамлакатларимиз орасидаги муносабатларда катта силжишлар юз бераётганини билдиради. Эълон қилинаётган мақолаларнинг руҳи ҳам диққатга сазовордир. Ҳозиргача АҚШда ўзбек адабиётини ўрганиш амалда Колумбия университетида 1984 йилдан буён Ўрта Осиё тадқиқот марказини бошқариб келаётган профессор Э. Аллвортнинг монополияси эди. Унинг ишларида ўзбек адабиёти шеърият ва бадиий наср тилига кўчирилган партиявий кўрсатмалар тарзида талқин этилар, шоирлар ва ёзувчиларнинг ўзлари эса партия топшириқларини кўр-кўрона бажарувчилар тарзида кўрсатиларди.

Д. Монтгомерининг газетхонлар эътиборига ҳавола этилаётган атоқли ўзбек шоири ва адабиётшунос олими Ғафур Ғулом ижодига бағишланган мақоласи комуснинг VIII жилдида босилган. Комуснинг мазкур жилди 1987 йили Академик нашриёт — «Академик Интернэшнл Пресс»да чиққан. Бу катта маданий ҳодиса Америка адабиётида ўзбек совет адабиётини баҳолашда янги йўналиш пайдо бўлганининг далилидир. Бу йўналишнинг намояндалари америка ва халқаро китобхонларга (мазкур энциклопедия кенг мутахассислар доираси ва бутун дунёдаги адабиёт мухлисларига мўлжалланган.) ўзбек адибларининг ҳаётий ва ижодий йўлларини мумкин қадар холис баҳолаб тақдим этишга интилмоқдалар. Назаримда, мақола, айрим жузъий камчиликларига қарамасдан, чет эллик ўқувчиларга ўзбек совет адабиётининг, унинг тарихининг тўғри манзарасини гавдалантириб беради.

Д. Монтгомерининг Ғафур Ғулом ҳақидаги мақоласи Америкада ҳам Совет Иттифоқи, совет кишиларининг турмуш ва тафаккур тарзи, мамлакатимиз тарихи ва унинг ҳозирги аҳволи борасида ошкоралик бошланганидан гувоҳлик беради. Шу билан бирга, бу каби мақолалар илмий-тадқиқот ишларида ҳам қайта қуриш бошланганлигини кўрсатади. Бундай холис, хайрли ишлар Америка халқи мамлакатимиз тўғрисида бор ҳақиқатни билиб олишида муҳим аҳамият касб этади.

Мен Д. Монтгомери мақоласини инглизчадан рус тилига таржима қилдим. Мазкур мақола бироз қисқартирилган ҳолда эътиборингизга ҳавола этилмоқда.

ҒАФУР ҒУЛОМ

Ғулом, Ғафур (русча вариациялари — Гулям, Гафур; Гулямов, Гафур Гулямович) (1903—1966), ўзбек шоири, ҳикоялар автори, сатирик, адабий танқидчи ва олим. Ғулом ўзбек совет адабиёти тараққиётида шеъриятга янгиликлар олиб кириб, улкан хизмат кўрсатди. У замонавий ўзбек ҳикоячилиги ва сатирасининг ташаббускорларидан бири ўлароқ ўзбек адабий ташкилотларида раҳбарлик мавқеларини эгаллаб келди. Унинг шеърияти ва насри улкан даражада буюк ижтимоий, иқтисодий ва сиёсий ўзгаришларни акс эттирди... Адиб истеъдодининг юксалган ва ғоят маҳсулдор бўлган даври 1930- йиллар билан 1950-йиллар ўртасида кечди. Ғулом ўзбек ёзувчиларининг биринчи авлодининг атоқли вакилидир...

... Ғуломнинг отаси ўзбек ва тожик классик адабиётини мутолаа қилган, шеърлар ёзган ва рус тилини билган. Ғуломовлар хонадонида Муқимий (1850 — 1903), Фурқат (1859 — 1909), Асирий (1864 — 1916), Хислат (1880 — 1916) ва бошқа машҳур шоирлар, хаттотлар тез-тез бўлиб, ўз асарларини ўқиганлар, адабий баҳслар олиб борганлар. Оилада таълим-тарбияга нисбатан илғор қарашлар ҳукм сурган, натижада 1910 йили етти ёшли Ғафур дунёвий программадаги жадидлар мактабида ўқий бошлайди...

Кейинги, Ўрта Осиёда совет назорати ўрнатилган 10 йил мобайнида Ғафур Ғулом Тошкентда халқ маорифи системаси тараққиётида фаол қатнашди... 20-йилларнинг охирида у Мукаррамга уйланди ва улар тўрт фарзанд кўрдилар.

Ғулом адабий фаолиятининг ибтидоси унинг муаллим ва халқ маорифи ходими сифатида иш бошлаган даврига тўғри келади. 1923 йилнинг аввалида у етимлар ҳақидаги «Феликс болалари» поэмаси ҳамда илк эълон қилинган поэмаси «Гўзаллик нимада!» асарини ёзди. Ҳар иккала поэмада Совет ҳокимияти даврида яратилган янги имкониятлар, айниқса ёшлар учун яратилган имкониятлар тўғрисида сўзланади. Бу даврдан кейин Ғулом кўпроқ насрга мурожаат этди, унинг юмористик ҳикоялари ва сатирик фельетонлари 1925 йилдан кулги журнали «Муштум»да пайдо бўла бошлади...

Ғуломнинг 30-йиллар шеъриятининг катта қисми Ўзбекистон ва Совет Иттифоқининг иқтисодий, ижтимоий ва сиёсий ўзгаришларини қўллаб-қувватлашга қаратилган эди. Унинг шеърий шакллари анъанавий ўзбек моделларидан кескин фарқ қиларди, аксарият шеърларида XIX аср рус шеъриятининг Пушкин, замонавий шоирлардан Маяковский сингари шоирлар томонидан қўлланган шакллардан иборат олар эди. Унинг поэмалари қишлоқ хўжалиги тараққиёти ва индустрлаштириш мавзулари билан боғланган бўлиб, улар «Кўкан» (1930), «Олқиш», «Қалбларнинг можароси», «Сельмашнинг бир дегрез шоири», «Турксиб йўлларида» (1930), «Нефть», «Нон» (1931) ва «Тўқимачилик комбинати ва Миср эҳромлари» (1935) каби номланган эди. «Биз сеники, сен бизники, биз биттамиз» поэмасида Коммунистик партия билан ўзбек халқи ўртасида бирлик зарурлиги ғояси олға сурилади. 1930-йилларнинг охирида «Ўртоқ Сталинга» поэмаси пайдо бўлди...

Ғафур Ғуломнинг 30-йилларда ёзилган қисқа ҳикоялари ва новеллалари унинг ўзбек ҳаётининг ўлкани модернизация қилиш мақсадларига мос келмаган томонларига бўлган юмористик ва сатирик муносабатини давом эттирди.

Бу ҳикоялар халқда кенг тарқалган Насриддин Афанди латифаларини эслатувчи кутилмаган вазиятлар тасвирига бойдир. Дастлабки ҳикояларнинг аксарияти 1932 йили чоп этилган «Кулги ҳикоялар» тўпламига киритилган. Улар орасида «Ҳийлаи шаърий» (1930), «Соялар» (1930), «Ким айбдор!» (1932), «Чўтир хотиннинг толеи» (1933), «Тирилган мурда» (1934), «Ёдгор» (1936) асарларини таъкидлаб кўрсатиш мумкин. Болалар образлари Ғафур Ғулом прозасида катта ўрин тутади. Муайян даражада улар янги жамиятнинг рамзлари каби намоён бўладилар... Болалар ҳақидаги ҳикоялардан энг машҳури «Шум бола» (1936) асаридир. Унда бир болакайнинг саргузаштлари тасвирланган. Уни Марк Твеннинг Том Сойери билан қиёслаш мумкин.

Ғулом журналист сифатида ўзбек жамияти ва адабиётига бағишланган кўплаб мақолалар, ҳикоялар ёзди....

30-йилларда Ғулом ўзбек адабий ташкилотлари тараққиётида фаол иштирок этди... Масалан, бухоролик ёш адиб Султон Жўра (1910 — 1943) Ғуломнинг қўллаб-қувватлаши шарофатида бутун республикада асарларини эълон қила бошлади. 1934 йили Ғулом совет ёзувчиларининг Биринчи съезди делегати бўлди.

30-йиллар ўрталарига келиб, ўзбек адабий жамияти фракцияларга бўлиниб кетди. Бу йиллардаги сиёсий, мафкуравий, шахсий ва генерацион келишмовчиликлар, рақобат адабий ҳаётга раҳна солди. Ўша даврдаги даврий матбуот танқидбозлик билан тўлиб кетди, адабий йиғилишлар шафқатсиз мунозаралар майдонига айланди....

... 1939 йилнинг январида у ва яна тўрт ўзбек адиби Совет Иттифоқининг орденлари билан мукофотланди... 1941 йили Ғулом Коммунистик партия сафига кирди.

Қайта тузилган Ўзбекистон Ёзувчилар союзи олдида турган биринчи даражали вазифалар — ўзбек адабий жамиятида мўътадил ахлоқий шароитни тиклаш, рус адабий доиралари билан янада жипс алоқалар ўрнатиш, яқинлашиб келаётгани яққол сезилиб қолган уруш арафасида ватанпарварлик руҳини кучайтириш ва ҳукуматни қўллаб-қувватлашдан иборат эди...

Иккинчи жаҳон уруши даврида Ғулом барча ўзбек ёзувчилари билан биргаликда ўз бадиий истеъдодини фашизмга қарши курашга сафарбар этди. У ўзини «шеърият солдати», Ватан ҳимоясига камарбаста деб эълон қилди. Шоирнинг асосий иши шеър ёзиш бўлди; унинг эътиборга сазовор поэмаларидан «Халқ отланди», «Кузатиш», «Соғиниш», «Бизнинг кўчада ҳам байрам бўлажак», «Енгамиз» кабиларни кўрсатиш мумкин. Айниқса «Сен етим эмассан» ва «Мен яҳудий» шеърлари ғоят машҳур бўлиб кетди. Бу асарларда у граждан аҳолининг изтиробларига хайрихоҳлик билан ўз муносабатини билдирди. Уруш йилларидаги ана шу ва бошқа шеърлар 1943 йили алоҳида тўплам тарзида «Мен Шарқдан келаётирман» номида босилиб чиқди. Мазкур китоб учун Ғулом 1946 йили Сталин мукофоти билан тақдирланди. 1942 йили совет солдатларига қарата ёзилиб, жуда машҳур бўлиб кетган поэтик «Ўзбек халқидан Улуғ Ватан уруши жангчиларига хат»ни ёзишда иштирок этди. Уруш пайтида у ватанпарварлик руҳидаги «Шерали» операсининг либреттосини ёзишда ҳам қатнашди. Ғулом уруш бошланганда Тошкентга эвакуация қилинган кўплаб рус ва бошқа халқларнинг ёзувчиларига ёрдам беришда жонбозлик кўрсатди... 1943 йили Ўзбекистон Фанлар академияси ташкил топганда Ғулом унга аъзо қилиб сайланди...

Урушдан кейинги ўн йилликларда Ғулом асосан шеърият соҳасида қалам тебратди. Унинг кўпчилик шеърлари кундалик воқеалар ва замонавий, сиёсий ҳамда иқтисодий тематика билан боғлиқ эди...

...Унинг Фанлар академиясидаги иши фольклорни ўрганиш ҳамда ўзбек совет ёзувчиларининг ижоди таҳлили билан боғлиқ эди. Олим, шунингдек, совет давригача бўлган ўзбек адиблари — Бобур, Фурқат, Муқимий ва Навоий ижодини ҳам ўрганди. Айни замонда Ғулом Ёзувчилар союзининг фаолиятида муҳим мавқе эгаллаб келди... Ғуломнинг ўзбек адабиёти тараққиётига қўшган ҳиссаси 1952 йили унинг «Ҳурмат белгиси» ордени билан мукофотланиши ва Тошкентда 1953 йили эллик йиллиги тантанали равишда байрам этилиши билан нишонланди. У уч марта Ўзбекистон ССР Олий Советининг депутати қилиб сайланган эди (1955, 1959, 1963).

Эллигинчи йилларнинг ўрталарига келиб Ғуломнинг адабий ва ижтимоий фаолияти касаллиги сабабли сезиларли даражада сусайди, бироқ шу ўн йилликнинг охирида яна фаоллашди.

Ғулом умрининг сўнгги йилларида замонавий мавзуларда поэмалар ёзишда давом этди. У бугунги адабиёт ҳақида вақтли матбуот учун мақолалар ёзди, Фанлар академиясида эса ўтмишдаги атоқли ўзбек адибларининг ижодига бағишланган тадқиқотлар олиб борди... 1963 йили олтмиш йиллиги муносабати билан «Меҳнат Қизил Байроқ» орденига сазовор бўлди ва унга «Ўзбекистон халқ шоири» унвони берилди.

Ғафур Ғуломнинг адабий фаолиятида жаҳон адабиёти намуналарини рус тилидан ўзбек тилига таржима қилиш катта ўрин тутади. У Горький, Лермонтов, Маяковский, Пушкин каби рус ёзувчиларини, белорус адиби Якуб Колосни, шунингдек, Шекспир, Иоганнес Бехер, Бомарше, Антол Гидаш, Лэнгстон Хюз, Нозим Ҳикмат сингари хорижий адибларни ўзбек тилига таржима қилди...

Рус тилидан

М. САЪДИНОВ таржимаси

ДИҚҚАТ: ОБУНА!

ҲАР БИР ХОНАДОНДА СУЮКЛИ

«ЁШЛИК» ЖУРНАЛИНИНГ БОШ РЕДАКТОРИ ОМОН МАТЖОН БИЛАН СУҲБАТ

Савол: Улуғ Октябрь социалистик революциясининг 70 йиллиги арафасида ҳар бир совет кишисининг юраги катта ҳаяжон, катта умидлар, режалар билан банд. Ўқувчиларимизга «Ёшлик» журнали коллективининг режалари ҳақида гапириб беришингизни истар эдим.

Жавоб: Ҳа. Улуғ сана яқин. Мамлакатимиздаги бугунги ўзгаришлар энди чинакамига ўша тарихий инқилоб магистралига тушадиганга ўхшайди Қилинган ишлар кўп. Лекин режалар ундан катта. Энг муҳими, юракда янги умид уйғонди. Бунинг рангларини «Ёшлик» журналининг кейинги йиллар сонларидан илғаса ҳам бўлади.

С: «Кейинги йиллар» калимасини ҳам ишлатдингиз. Биз унда-бунда «Сўнгги 20 йилда кўп заҳмат чеккан эдим» деган гапларни турли соҳа кишиларидан эшитиб қоляпмиз...

Ж: Албатта, бутун бошли жамият маълум бир чекинишларни бошидан кечирган даврда маълум тушкунликлар бўлиши мумкин. Бугун кўп гаплар ошкора айтиляпти. Лекин ошкоралик оғизнинг эмас — виждоннинг иши! Ўша давр «неъмат»ларидан тўлиқ фойдаланган кишилар шикоят айтсалар анча кулгили туюлади. Менга келсак, у пайтлар ёмон яшадим, деб айтолмайман. Чунки ҳар ҳолда ўз кучимга яраша курашиб яшадим. Чекинган пайтларим ҳам бўлди. Лекин, бу — кураш майдонидан чекиниш эмас, майдон ичидаги чекиниш эди, холос.

С.: Яна шу мавзуга боғлиқ гап. Кеча халқимиз улуғ ёзувчимиз. Абдулла Қаҳҳорнинг 80 йиллик тўйини нишонлади. Таассуротларингиз...

Ж: Мен у киши вафот этган 1968 йилни эслайман. Бу хабарни эшитганимиздан кейин биз—Самарқанд Давлат дорилфунунининг «Шалола» ижодий уюшмасининг аъзолари бир дақиқалик сукут сақлаган эдик, у кишини ёдлаб. Буни бизга биров ўргатган ҳам эмас эди ва нега бундай қилдинглар, деб ҳеч ким айб ҳам қўйгани йўқ. Кечаги юбилей тантаналаридан мен ўзим учун бир қанча хулосалар чиқариб олдим. Албатта, бу хулосаларнинг нечуклигини вақт кўрсатар, аммо қуйидагиларни ўйландим:

«Ўтган кунлар»ни, «Алишер Навоий»ни ёстиғининг тагида сақлаб ўқиган, «Улуғбек хазинаси»ни, «Юлдузли тунлар»ни суюб, синчиклаб мутолаа қилган, энг яхши шоирларининг шеърларини ёд билган халқимиз Абдулла Қаҳҳорнинг энг сара асарларини доим юрагида сақлаб келди. Уни ҳеч ким тортиб олгани йўқ, тупроққа ҳам ташлаган эмас. Халқнинг юрагидаги гавҳар ҳеч қачон тупроққа тушмайди ҳам.

Энди Абдулла Қаҳҳорнинг чинакамиға улуғвор портретини, мустақил юрагини биринчи планга чиқариб, чизиш пайти келди. Унинг боғига бир марта ҳашарга борган, бир-икки марта чой ичган бирон дастхатими, хатини олган ёки анальгин берганларнинг ҳаммасини бу табаррук сиймонинг ёнига тиқиштириш шарт эмас ва у бунга муҳтож ҳам эмас. Ахир, яхшилик таъмасиз бўлиши керак-ку!

Кимни қандай шароитда, нима учун қўллаган-қўлламаганимиз, бу — бизнинг умумий маданий ва маънавий савиямиз билан боғлиқ.

С: Бир оғиз «Ёшлик»даги ишлардан гапириб берсангиз.

Ж.: Нима деймиз, журнал ҳамманинг кўз ўнгида. Деярли бирон бир хат йўққи, «севимли журналимиз» деган сўзлар билан бошланмаган бўлса. Шу ерда биз бутун коллективимиз билан катта халқ хонадонининг аъзолари бўлиб қолганимизни, масъулиятни яхши ҳис қиламиз. Бизга ўқувчиларимиз энг азиз сирларини — туйғуларини ҳам ишонмоқдалар. Юртда ҳақиқий қаҳрамонлар кимлар, кимларнинг тақдирига қайғуриш ҳақида хабарлар бермоқдалар. Биз ҳамма масалаларни кўпчиликнинг фойдасини ўйлаб ҳал қилишимиз керак. Менинг ўзимга ҳам муҳаррир сифатида иш кўришимга тўғри келяпти. Нима қилай, гоҳ юристман, гоҳ агрономман. Адабиётшунос, медик, инженер, гидрогеолог ва ҳоказо...

С: «Ёшлик» журналида рубрикаларнинг тинмай янгиланиб, ҳозиржавоб бўлиб бораётганини ҳам шу билан шарҳлаш мумкин экан-да. Бу йилнинг ўзида «Ёшларнинг тажриба устахонаси», «Юзма-юз», «Тил сандиғи», шунингдек, ўқитувчилар мавзуига бағишланган материаллар, «Ёшлик» журнали қошида республикада биринчи марта «Ёшларнинг жамоатчилик редколлегияси» тузилиши...

Ж: Буларнинг ҳаммаси тўлалигича коллективимиз меҳнатининг самараси! Айниқса, ёшлар билан ишлаш биринчи навбатдаги вазифамиз. Сўнгги икки йилда 50 дан ортиқ ёш ижодкорни — янги номни кашф этиш ўз-ўзидан бўлгани йўқ. Ҳамма ишларимиз партия ва ҳукуматимиз бугун олдинга сурган ғояларга кўмакчи, қанот, ёрдамчи бўлишга қаратилиши керак. «Ёшлик» журнали ҳар бир хонадоннинг суюкли журнали бўлиб қолмоғи даркор.

С: Янги йилда қандай янгиликларга кўз тутсак бўлади?

Ж.: Мен маълум сабабларга кўра ҳозир сизга буни ошкор қилолмайман. Бу ҳарҳолда бизнинг сиримиз ҳам... Лекин ҳозир яқин сонларда эълон қилинишга тайёрланаётган бир-икки мавзуларни айтишим мумкин: «Элининг махсус мухбири» — Абдулла Қодирийнинг 1917 — 26 йиллардаги қизиқарли фаолияти; «Ишлаётган аёлнинг ташвишлари» — рубрикаси остида материаллар; «Сталин даври? Менинг фикрим?..» — интервью; «Бибихоним мўмиёси қаерда?» — ҳужжатли қисса; «Тахт кимдаю, тож кимда?» — Бухоро музейларидаги талон-торожликлар ҳақида фельетон ва ҳоказолар. Бу ҳали ишларнинг бошланиши, Бошқа гапларни эса журналга обуна бўлсангизлар албатта билиб оласиз.

Демак, суюкли журналингизга обуна бўлишни унутмайсизлар, деган умиддаман.

Журналнинг бир йиллик баҳоси — 6 сўм.

Муҳтарам газетхонлар, шу ўринда биз Сизга бултур «Ёшлик» журналида эълон қилинган «Бригадир нега йиғлади?» деган мақоланинг натижасини («Раиснинг дил сўзлари») ҳам ҳавола қилмоқдамиз.

РАИСНИНГ ДИЛ СЎЗЛАРИ

Хабарларинг бордир, журналимизнинг ўтган йилги октябрь ойи сонида Нурулло Отахоновнинг «Бригадир нега йиғлади?» сарлавҳали мақоласи чоп этилган, унда Фарғона область, Олтиариқ районидаги «Москва» колхозининг собиқ раиси Холбой Отабоев тақдири, республикамизда яқин йилларда авж олган салбий ҳодисалар, уларнинг илдизлари хусусида гап борган эди. Муаллиф унда Х. Отабоевнинг суд ишини ҳам ўрганиб, терговчоғи ва суд жараёнида айрим қонун бузилишлари рўй бергани, шошма-шошарлик оқибатида жиноятнинг келиб чиқиб, объектив шарт-шароитлари ҳисобга олинмагани кўрсатган эди. Ўрни келганда шуни айтишим керак: бу ва бундан олдинги мақолалар юзасидан редакция журналхонлардан юзлаб хат олди. Ҳар бир хат орқасида инсон турибди, унинг тақдири турибди. Ҳозирги пайтда ана ўша хатлар юзасидан Ўзбекистон ССР Олий суди, республика прокуратураси билан биргаликда иш олиб боряпмиз. Мана, дастлабки янгилик ҳам рўй берди: собиқ раис Х. Отабоев журналнинг аралашуви ҳамда Улуғ Октябрь байрами арафасида ҳукуматимиз қилган тантилик туфайли шу йил август ойида муддатидан анча илгари озодликка чиқди. Чиқиб, тўппа-тўғри редакциямизга келиб кўп ибратли гапларни айтиб берди.

— Аввало, эл-юрт кўзи олдида юзимни ёруғ қилиб берган «Ёшлик» редакциясига, менга далда бериб хатлар ёзган журналхонларга миннатдорлигимни етказсаларинг. Тўғрисини айтсам, мен олдин ҳам, ҳозир ҳам — ҳеч қачон ўзимни мутлақо айбсиз ҳисоблаганим йўқ. Айбим бор эди(буни судда айтганман), эҳтимол икки йил қамоқда кечган ҳаётим ўша айбим даражасига мос келар. Гарчи давлатга хиёнат қилмаган бўлсам-да, гуноҳим — виждонимга хилоф иш тутганим, яъни юқоридан берилган айрим нотўғри топшириқларга қарши қатъий тура олмаганим бўлди. Ўйлайманки, 1982 — 83 йилларда содир этилган қўшиб ёзишлар, йўқни бор қилиб кўрсатишлар бир менга эмас, ҳаммамизга ҳам катта сабоқ бўлди. Қамоқда ҳар хил одамларни кўрдим. Ҳақиқатан, оғир жиноят қилганлар у ерда ҳам виждон азобини ҳис қилмай, «Бола-чақамни ўйлаб қилганман!» дейишиб, бемалол, кўрган кунларига рози юришибди. Шу билан бирга айрим, аслида ҳалол, бевосита раҳбарларининг қийинқистови билан жиноятга шерик бўлиб қамалиб қолганлар борки, уларнинг пушаймонлари ўзгача. Бундайлар уйларига хат ёзганда. «Болаларим, бошларингни кўтариб юринглар, мен давлатнинг бир тийинини ҳам ўзлаштирмадим, виждоним олдида покман, фақат, начора, ҳаммамиз шароитнинг қулига айланиб қолган эканмиз, энди кўзим очилди, лекин сизларни ерга қаратадиган иш қилганим йўқ, ўқинглар, ҳаётга дадил ва мағрур қадам қўйинглар!» деб тайинлашарди. Ҳайриятки, шундайларнинг кўпи амнистияга тушиб, эсон-омон қутулиб чиқишяпти. Буларнинг бари бизга сабоқ бўлиши керак.

ИЛИНЖ

Соқи пиён чошгоҳдан оғганда боши оғриб уйғонди. Уйғонгандан кейин ҳам кўзғолишга ҳафсаласи бўлмай, иссиққина тўшакда гоҳ кўзини очиб, гоҳ юмиб қанча ётганини ўзи ҳам билмайди. Охирида хумори зўрлик қилиб, аранг судралиб жойидан чиқди. Соқолини олиш нари турсин, юзини ювишга ҳам эриниб бармоқларининг учини ҳўллади-да, белбоғига нари-бери артиниб ташқарига шошилди.

Ҳовлида ўзидан бўлак ҳеч зоғ қолмаган: ким ишга, ким бошқа бир юмушга тарқалишган, фақатгина яқинда кенжатойи кўчадан эргаштириб келган сержун Попук унга маъюс тикилиб турарди.

Дарвозани тамбалаб чиққан Соқи пиён кўчада тентираб бораркан, киссаларида ҳеч вақо йўқлигини билса ҳам, йўл-йўлакай уларни бир чеккадан титкилаб чиқди. Қайсидир бир чўнтагининг қайсидир бир бурчагида жилла қурса уч сўлкавой ғойибдан пайдо бўлишига ишонгиси келарди. Ҳар галгидай бу сафар ҳам истаги рўёбга чиқмади. Энди энг сўнгги илинж ўша «ўғри чўнтак»да қолди. Охири юрак ютиб, ўша чўнтакдаги бир парча кирчил латтага чандилган, йўқ ҳисобига ташлаб қўйилган эллик тийинлик тангани олиб оҳиста пайпаслаб кўрди-да, керакли дақиқада ишлатиш ўнғайроқ бўлсин учун, шимининг ён чўнтагига солиб қўйди.

«Ҳарна-да! Борига шукур! Икки кружка пиво оламан-да, юракнинг тафтини босаман...» — хаёлидан ўтказди у.

Лекин қани ўша пиво? Ҳарчанд елиб-югурмасин, бирор жойда «Сариқ сигир»ни учратиш насиб қилмади, ҳар қадамда нуқул ҳалиги «Морс», «Квас» дегандай чаккани тириштирадиган сувларга дуч келаверди.

«Номлари бирам ёқимсизки, бирам ёқимсизки... «Морс»ми-е..., «Квас»ми-е... «Пиво»-воҳ!» — хаёл суриб бораркан, чўнтагида тангани маҳкам сиқиб турган муштининг бош бармоғини «беш» дегандай кериб қўйди.

Пиводан умидини узгандан сўнг, шерик топиб ҳалигидан сипқорамиз, деган ўйда эди, бу хаёли ҳам пучга чиқди. Аввало шерик топилмади, қолаверса, арақ-вино магазинларининг қаншарига ўқловдек-ўқловдек ҳарфлар билан «Савдо 14—00 дан кейин» деб ёзилган. Шу топда кўзларига ҳалиги ёзувлар бирам совуқ кўриниб кетдики...

Зарурият Робинзонни ихтирочи қилибди, деганларидай, Соқи пиённинг ҳам караш қоплаган миясининг қайсидир дўнглигида антиқа бир фикр «йилт» этгандай бўлди. Ахтара-ахтара якка уста ишлайдиган сартарошхонани топди. Пайт пойлаб, ичкари мижоздан холи пайти сартарошхонага кирди-да, курсига ўрнашиб ўтириб олди. Уста исқирт мижозга ҳайрон бўлиб қараб, ижирғана-ижирғана бир неча бор ишлатилган лунгини қатрон боғлаган бўйнига илди. Қайишга паккини шапиллатиб урганча, қиловни оларкан, мижоздан сўради:

— Сочни ҳам қўшиб олаверайми ёки фақат соқолни сидирамизми?

Соқи пиён, яқинроқ кел, қулоғингга гапим бор, дегандай кўрсатгич бармоғини ликиллатиб имлади.

Сартарош тоифаси турли-туман миш-мишларга ўч бўлади. Маҳалланинг икир-чикир гапларидан тортиб, то умумбашарий аҳамиятга молик воқеаларгача хабардор бўлишни истасангиз, шу даргоҳга қадам ранжида қилаверасиз. Соқол олдириш эвазига тўлаган сўмингизга, ана шу янгиликлардан истаганингизча эшитиб кетаверасиз. Гап орасида сизнинг ҳам қўйнингизга устомонлик билан қўл солишни боплаб ўрнига қўйишади улар.

Ана шунақа «ноёб» мижоз учради кераг-ов, деган хаёлда уста чап қўлини қулоғига карнай қилиб, у томонга энгашди. Шу паллада Соқи пиён қалтираган қўллари билан устанинг ўнг қўлига эллик тийинликни қистираркан, «Тройной» одеколон турган томонга имлаб, илтижоли оҳангда деди:

— Устажон, жо-он устажон, шунга ярашасини оғзимга сепиб қўяқолинг...

Соқи пиён шундай, дея бошини суянчиққа қўйиб, оғзини каппондай очди.

Умри бино бўлиб, қўлига устара ушлагандан буён бунақа «ноёб» мижозни учратмаган уста ҳайратдан лол қолиб, ўзини «шилқ» этиб ўтирғичга ташлаб юборди. Бўшашган қўлидан ярим сўлкавойлик танга жаранглаб тушди-да, полнинг ёриғига кириб, кўздан йўқолди...

Муҳаммад ПИРРИЕВ

«ДЎСТЛАР»

«Биз — дўстлармиз!» — дейди у мени кўргани заҳот, юзида сохта табассум билан.

—Э, қўйсанг-чи, изимдан пайимни қирқиб юрганингни яхши биламан-ку! — дейман нафратимни яширмай зарда билан.

Тўнимни тескари кийиб олганимни кўриб, янада паст тушади: мени қучоқлайди, мушукдай суйканади, хуллас, нафратимни ўлдирарди..

Қулоғим оғирроқ бўлгани учун баландроқ гапираман. Сезаман: у кўпинча эшик ортидан пойлайди — сир ўғирлайди...

Чиқаётганимда эшикни жўраттага қаттиқ очаман, манглайига «тақ» этиб уради.

— Э, кечирасан, сенмидинг? — дейман гўё афсуслангандай.

— Ҳечқиси йўқ, — дейди у, манглайида ғурра пайдо бўлса ҳам, — сен билан бироз шахмат сурай, деб...

Қаердадир ўқиганман: «Рақибинг сенга қарши қандай курашса, сен ҳам унга қарши шундай кураш». Шу гапга амал қиламан: энди мен ҳам уни пойлашим керак. Қулоғимни перикс билан тозалаб юваман. Яхши эшитгани учун чап қулоғимни эшикка яқинлаштираман, аввал исмим, кейин — душман... пахта... сўй... деган сўзлар эшитилади. Демак: «Душманингни пахта билан сўй». «Вой, аблаҳ-эй, — дейман ичимда, — яна дўстмиш». Ногоҳ эшик «тақ!» этиб чаккамга урилади.

— Э, кечирасан, сенмидинг? — дейди «дўстим» гўё афсуслангандай.

— Ҳечқиси йўқ, — дейман чаккам ёрилган бўлса ҳам, — сен билан бироз шахмат сурай, деб...

Қўлтиқлашамиз.

«Биз — дўстлармиз!» дейди у, манглайини ушлаб. «Бўлмасам-чи!» — дейман мен, чаккамни силаб...

Абдумурод РАҲМОНОВ

НАФИ БОРМИ Ё ХАВФИ?

Ихтиёр этмоқлик ҳар дил ишқини,
Бу муҳаббат эмас, ўзга ҳавасдир.
Ҳаётда ҳавасни ва муҳаббатни
Фарқига етолса, ким ушбу басдир.

Илдиз ҲАИИРОВ
«Саккизлиги»дан

Ваъдани азм деб нархласа ким,
Мажлисни базм деб фарқласа ким,
Насрни назм деб шарҳласа ким
Талантли ё бир гапи бор-ов!

Кесакдан тошни ажратганни,
Гурунчдан мошни ажратганни,
Дўппидан бошни ажратганни
Ёзишнинг бир нафи бор-ов.

Қошиқни қошиқ деб ёзишни,
Ошиқни ошиқ деб ёзишни,
Сўнг бу шеър, қўшиқ деб ёзишни
Шеърхонларга кўп хафви бор-ов...

ҒАЛВИР

ЎЗИМ БИЛАМАН

Иккиланмай рози бўл,
Вафодор ёринг бўлай.
Доим сенга чўзиб қўл,
Ҳамдам, ҳамкоринг бўлай

Рустам ДОЛИМОВнинг
«Дилдорга» шеъридан

Чиқаман десанг тоққа,
Елкамда олиб чиқай.
Олишиб қашқир билан,
Истасанг, ғолиб чиқай.
Иккиланмай рози бўл,
Турмагин мендан чўчиб.
Овора бўлиб юрма —
Хоҳласанг, борай кўчиб.
Қийналма ҳеч ўйланиб,
Нима десанг қиламан...
(Олдин ўйланиб олай,
Кейин ўзим биламан).

Абдураззоқ ОБРЎЕВ

Абдураҳмон АКБАР

Ш А Р Т

Ойи, дўконга ўн бор,
Бор десангиз, бораман.
Бир арава ўтинни
Ёр десангиз ёраман.

Чиқиб қолса бирор иш,
Хабар бериш ё элтиш,
Бажараман бир зумда
Баҳона изламай ҳеч.

Яроқлатаман полни,
Оч қолдирмайман молни,
Ўриб келаман шўра
Тушган бўлса ҳамки кеч.

Хуллас, яхши бўламан
Юраман тоза, бегард.
...Бунинг-чун велосипед
Олиб беришингиз шарт.

Рассом Р. АҲМЕДОВ

Дилмурод ЖАББОРОВ

АЛП ЙИГИТНИНГ ИЗҲОРИ

Эшмат мулла дарвозаси
Ичкаридан доим берк.
Бир кўрганлар айтиб
юрар —
Ана кўрку, мана кўрк!
Кенжа ўғли Эгам билан
Иккаламиз ёшда тенг.
Гоҳ ҳовлида ўйнаб қолсак;
«Чиқинг — дерлар —
кўча кенг!»
Баъзи биров дарчадан,
Кириб кетар ичкари.
Кейин билсам «шифо»
истаб,
Келар экан ёш-қари.
Атай пойлаб қулоқ
солдим.
Ўқир: «олло аҳад», деб.
Тушунмадим, лек одамлар
Пул берарди «раҳмат»,
деб.
Бир кун битта
милиционер,
Уйларини сўради.
Дарчадан этдим —
балким
«Шифо» истаб келадир.
Эшмат тоға ўтирарди,
Эгилганча пул санаб.
Милиционер барча пулни,
Йиғиб олди дасталаб.
Кунлар ўтди, кун кетидан,
Гап чалинди қулоққа.
Эшмат мулла саккиз
йилга,
Кетган эмиш узоққа.
Депти: бир кун қайтиб
келсам,
Уйимга соғ-омон-эй
Тирранчанинг терисига,
Тиқар эдим сомон-эй.
Ўн саккизга тўларканман
Қайтса эсон-омон-эй.
Алп йигитнинг терисига,
Тиқиб бўпти сомон-эй.

САРТАРОШЛИК

Суҳроб ОЧИЛОВ

ҚАЧОНГАЧА?

МУҲАРРИРЛАРГА ОЧИҚ ХАТ

Ижод азоби қурсин,
Муҳаррирнинг каззоби.

Ҳурматли муҳаррир укалар!

Биринчидан, «укалар»им сизларга малол келмасин. Хатимни бу тахлит бошламоқчи эмасдим, хотин қўймади. «Укаларим», деб ёзавуринг, сиз тенги олтмишга кирган редакторнинг ўзи қолгани йўқ», деб тургани-дан кейин... Аммо ле... мен ҳам анойилардан эмасман — хотинга қўл қўйдириб олиб қўйиппан, а, бирон-бир ЧП бўлса ўзимни оқлашим керакми-йўқми? (Сабзи ўрадан сал нарироқда селапонга ўраб пишиқ ғиштнинг тагига бостириб қўйганман).

Иккинчидан, гапни айлантиришнинг ҳожати йўқ. Бир рўшнолик кўрмаган шоир дунёдан изсиз ўтиб кетаверадими? Қачон менга эътибор берасизлар? Ёки олтмишга кирсак ҳам ёш ижодкор бўлиб қолаверамизми? А, ёш ижодкор бўлсам, устимда ишлаларинг-да!

Тўғри, аввал бир-икки марта чиқардиларинг газитга, кейин... шеърларингизда дард йўқ, дейишга ўтдиларинг. Калла борми-йўқми ўзи сизларда? Бахтиёр одамда дард нима қилсин! Ўғилларимнинг бири—сартарош, бири —базада, яна бири сервисда, қизим билан хотиним савдода ишлашади. Шундай оилада дард бўлиши мумкинми? Ўзим эса умр бўйи савоб иш —бозорда дипломатик алоқаларни жўнаштириб турганман. — даллоллик қилганман. Ҳозир, қариб ҳам тинчиганим йўқ: чойхонадаги қари-қартангларга замонамизнинг гўзаллиги тўғрисида маъруза ўқийман.

Шеър керакми? Марҳамат, иккита ун халтани тўлғазиб қўйибман. Ҳикматли сўзларануви чой қутида турипти. (Бу ҳисобга неварамнинг бултур адашиб макулатурага топширворган бир яшик қиссалар кирмайди, албатта!.. Муаллими билан гаплашиб, олтинчи синфда қолдирворинг занғарни, деб илтимос қилиб қўйганман, билмадим қиладими-йўқми?) Мошин-пошин юбортириб опкетишинглар мумкин. Ҳаммаси замонавий, Ишонмасаринг, камиссия юбортириб текширишинглар мумкин...

Ҳурмат билан, умид билан «Қизил китоб»даги шоирингиз:

Улфат БАЗЗОЗ

Сергей БОРОТНИКОВ (Украина)

ВАҚТ БИЛАН ҲАМНАФАС

ДИРЕКТОРИМИЗ тараққийпарвар киши. У доимо вақт билан ҳамнафас одимламоқда, ўзи раҳбарлик қилган фирмамизнинг кундалик ишига ҳар қадамда янгиликлар киргизиб турибди. Қандайдир бир журналдан Ғарбий Европа мамлакатларининг бирида, Грециядами, Швециядами — буни ҳозир ўзи ҳам билмайди — иш вақтида тамаки чекмаганларга иш ҳақига қўшимча қилиб яна пул берилиши ҳақида мақола ўқиб қолган экан. Кейин бизга:

— Мен сизларга ҳақни ошириб беролмайман, албатта, — дейди. — Аммо тамаки чекмаганларни ишдан бир соатга эртароқ қўйвориш қўлимдан келади. Ким шундай ишлашни истаса — марҳамат!

Бошида буни директоримизнинг навбатдаги ҳазили, деб ўйладик. Умрида чекиш нималигини билмаган Иван Сидоров билан Дмитрий Халабуда ишдан оқшомги олти ўрнига соат бешдан кетиб қолгач, ҳавасимиз келди-ю, фирмамизда иш вақтида тамаки чекадиган бирор одам қолмади.

Шундан сўнг директоримиз тараққийпарварликда яна бир қадам олға кетишни зарур деб топди:

— Эрталаб ишга кеч қолмаган, тушлик овқатдан сўнг иш жойига келиб ўтирадиганларга иш кунини яна бир соатга қисқартираман,— деди.

Кейин бизда темир интизом ўрнатилди. Мана, ниҳоят фирмамиздаги ашаддий прогулчи Иванашкин билан танишиш бахтига эришдик, ҳозир уни ҳар куни иш жойида кўриб турибмиз. Йўқса, илгари касаба союзи фаоллари у туғилган кунга совғага бирор сўмдан йиғганларида ҳеч ким унга пул беришни истамаганди... «У қандай киши, биз уни кўрганимиз ҳам йўқ-ку», — дейишарди. Мана кўришди, танишишди.

Тараққиётда илғорлик яхши. Ниҳоят, директоримиз иш пайтида чойхўрлик қилмаган ва писта чақмаган одамларга беш соатлик иш куни ўрнатилсин, деб буйруқ берди. Албатта, бизга доимо чайнаб-кавшаб ўтириш одатдан воз кечиш жудаям қийин бўлса-да, бутун ихтиёримизни йиғиб, ишхонага озиқ-овқат, майда-чуйда опкелмас бўлдик. Бироз вақт ўтгач — кейин тушки танаффусдан бутунлай бўйин товладик. Эрталабки тўққиздан кундузги соат иккигача пешана тери сарф қилиб хизмат қиламизу иш тамом-вассалом, деб уйларимизга тарқаламиз. Айтгандай, ким қаерга истаса, шу ёққа кетаверади, — бу томондан кишининг ихтиёри ўзида, ҳар ким ўзига ўзи хўжайин.

Ўз-ўзидан тушунарлики, янгиликка ихлос боғлаган, тараққиётга фидокор бошлиғимиз шундай улуғвор ва эзгу ишни ярим йўлда тўхтатиб қўярмиди?! Йўқ, албатта. У ишни соддалаштиришнинг янги-янги усулларини ўйлаб топади, биз эса бир ёқадан бош чиқариб бу янгиликларни амалга оширамиз.

Директоримизнинг янги таклифи шундай бўлди: бекорга кабинетдан-кабинетга кириб юрмаган кишиларга иш соати яна бир соатга қисқартирилади.

Шундан кейин мен бошқалар билан аралашмас ва умуман ўзимни овора қилдирмаслик учун кабинетимда ичкарида бекиниб ўтирадиган одат қилдим.

Кўп вақт ўтмади, бошлиғимизнинг тамоман янги таклифи пайдо бўлди:

— Энди сафсата сотиш билан телефонни банд қилмаган кишига иш куни уч соат қилиб белгиланади.

Аниқки, шундан кейин фирмадаги барча телефонлар узиб қўйилди. Директоримизникидан ташқариси, албатта.

Энди охиргиси, эркаклар шахмат ўйнаш, радио эшитиш, кроссворд ечишни, аёллар янги харид қилган кўйлак-юбкаларини кийиб кўриш, тикиш-тепчишни бас қилгач, фирмамизда иш куни бор-йўғи бир соатликкина бўлиб қолди. Ишга келамизу жимгина жойларимизга ўтирамиз ва энг баланд меҳнат унуми билан ишлаймиз. Энди айтиш керакки, ишлар шундай тартибга солингач, шу бир соат ичида бировимизнинг ишни битирмаганимизни эслаёлмайман. Рости, соат ўнда идорамизда бирор жон қолмайди.

Мана, бугун бизда нимадир бўлаётганга ўхшайди: бошлиғимиз бир дақиқага тўхтаб туришни буюрди. Э, бунисн ҳам кўнгилли бир совға экан. Ҳаммамизни бир қилиб суратга олиш керак экан... Фирмамиз коллективи канцелярия моллари ва электр энергиясини иқтисод қилгани учун маҳаллий ҳурмат тахтасига киргизилганмиш.

Зеро, вақт билан ҳамнафас борганда ишнинг бундай бўлиши аллақачон маълум. Ана шундай.

Украин тилидан Абдулла КАЛИ таржимаси

ДЎСТЛАРИМИЗ КУЛГИСИ

Алесь ЯКИМОВИЧ (Белоруссия)

БАДМАСТ БЎРИ

Ишониш қийин бўлган бу воқеани менга бир овчи сўзлаб берган. Тўғри, овчиларнинг ҳикояларини ҳеч ким жиддий қабул қилмайди, аммо бу воқеани чин ҳақиқат, деб ҳисоблаш мумкин. Нима учун? Биринчидан, ҳикоя қилиб берган одам — менинг энг яқин танишим, у мени лақиллатмайди. Иккинчидан, ҳатто ашаддий овчи ҳам бунақасини ўйлаб топиши амри маҳол.

Хуллас, гап бундай. Ч. қишлоғида Параска хола яшарди. Унинг қиёфасию хулқини тасвирлаб ўтирмаймиз, фақат учига чиққан самогончи эканлигини айтиб қўя қоламиз. Хола бу соҳага анча-мунча янгиликлар киритди, уларни бир қоп пулга пуллади. Яна ҳамиша қўлга тушишдан қутулиб қоларди. Чунки у ароқни уйда эмас, ўрмонда пиширарди: у ўзининг қўлбола корхонаси билан шунақанги бўри уясига тиқилиб олгандики, милиция у ёқда турсин, ҳатто искабтопар ҳам тополмасди.

Лекин кўза кунда эмас, кунида синади. Параска хола билан ҳам кунларнинг бирида шундай аҳвол юз берди.

Нақ биз ҳикоя қилмоқчи бўлган кунимизда у ўзининг спирт-ароқ заводига алоҳида брага — хонаки пиво келтирди. Бутун теварак-атрофдаги самогончиларнинг биронтаси ҳам бу хонаки пивони ёмонлашга журъат этолмасди. Унда ун ҳам, картошка ҳам, ачитқию исли шира ҳам, қисқаси, Параска холанинг бой фантазияси нимани раво кўрган бўлса, ҳаммаси бор эди. Бу хонаки пивонинг ҳиди шунақаям анқирдики, лофсиз айтиш мумкинки, бир километр наридаги жонзотнинг ҳаммаси сўлиш олиб, аксиришга тушди.

Параска хола биринчи навбатда шоша-пиша чўян қозонни топган-тутгани билан тўлдирди, кейин уни оловга қўйди, хулласи калом, ўзига хос спирт корхонасини ишга туширди. Чўян қозонда бир пастда хонаки пиво қайнади, орадан кўп ўтмай хола ўз маҳсулотининг биринчи навини махсус мосламадан ҳўплаб кўрди. «Оҳ-оҳ, зўр-зўр», — деди у томоғини тақиллатиб.

Хамиртоғорадаги брага маромига етиб қайнаб, кўпик боғлади. Ана шунда Параска хола ундан нечта яримталикни сузиб олиш мумкинлигини чамалаб кўрди. Кейин ўз ҳисоб-китобидан мамнун ҳолда оловга ўтин ташлади-да, яна шох-шабба ғамлаб келгани кетди.

Яқинроқдаги қуруқ шох-шаббалар аллақачон тугаганди. Тимохов тепалигига боришдан ўзга чора қолмади: у ўша ерда кимдир саржин тайёрлаб қўйганини кўрганди.

Параска хола Тимохов тепалигидан бир қучоқ ўтин олиб изига қайтди. Узоқдан хилват ўчоғи атрофида кимдир ғимирлаётганини кўрди-ю... хола жойида тахта бўлиб қотиб қолди. Юраги қинидан чиқиб кетай деди. Наҳотки битта-яримта изига тушган бўлса? Мумкин эмас! Биринчи йил ризқини тераётгани йўқ-ку бу ердан! Синчиклаб тикилиб қаради, нимани кўрди денг: унинг ароқ корхонасида бўри хўжайин бўлиб олибди. Яна орик-тирик, кулранг, юнглари ҳурпайган бўри оч ёввойи чўчқага ўхшаб, хамиртоғора атрофида гир айланяпти.

— Вой! — Ўзини йўқотиб қўйган Параска холанинг қўлидан ўтинлар тушиб кетди.

Бу орада бўри лабини ялаб, шошилмай-нетмай ўз йўлига кетди.

Параска хола жонҳолатда корхонасига югуриб бориб қарасаки... ҳамиртоғорадаги браганинг нақ ярми йўқ, биринчи чиққан самогондан эса бир томчи ҳам қолмабди!..

Параска хола: «Ҳаром қотгур, ер ютгур, қирилиб кетгур!» деб бўрини қарғаганча, ҳўнграб йиғлаб юборди. У хасис аёл эди, шундай бўлгач, хўжалигидаги бунақанги зарарга чидаши осон эмасди.

Лекин қўлидан нимаям келарди? Параска хола ўзича йиғлади-сиқтади, оҳ-воҳ қилди, кейин қайтадан яна иш бошлади.

Бўри, турган гапки, Параска холанинг қарғаши билан ҳаром ўлганиям йўқ, уни ер ютганиям йўқ. Аксинча кайфияти яхшиланди. Гарчи у хамиртоғорадаги ғаройиб браганинг сал кам ярмини симирган бўлсаям, очлик ҳали ҳам уни қийнарди. У қишлоқ кўчаларидаю ичкари ҳовлиларда гўштнинг таъми оғзида қоладиган чўчқачалар югуриб юришини эслади. Нима ҳам деб бўлади: айтишларича, маст одамга дарё ҳам тўпиғигача чиқмайдигандек кўринар экан. Бўри чайқалганча, қишлоқ томон йўртиб кетди.

У даладан шундай дадил югуриб борардики, кўрган одам уни бўри деб ўйламасди. Қишлоққа етиб боргач, у тўхтади. Борган сари кайфи ошиб кетаётган бўлсаям, ҳарқалай биринчи ҳовлининг омборчасида, яқингинада чўчқачаларнинг чийиллагани эшитилиб турганини хотирлади. Пастак девордан сакраб ўтди. Лекин худди шунда ҳаммаси расво бўлди: калласи айланиб, кўз олди қоронғилашди. Ҳовли ўртасига узала тушиб ётиб олди. Бир-икки ўрнидан туришга уриниб, кўрганди, на калласи, на оёқ-қўли унга бўйсунди.

Кўп ўтмай уй эгаси — Мирон бува ташқарига чиқди. У ҳовли ўртасида ётган бўрини кўриб, ажабланди: бу ерда қаердан пайдо бўлиб қолди овчарка ит? Бобо қўшниларининг биронтасида ит борлигини эшитмаганди. Кейин бирдан эсига овчарка итни милицияда кўргани тушди.

Мирон бобо хуштак чалиб чақирганди, бўриириллаб тишларининг оқини кўрсатди.

«Овчарка касал бўлиб қолган шекилли? — кўнглидан ўтказди кўзи хира Мирон бува. — Милицияга хабар қилиш керак. Олиб кетишсин...»

Мирон бува кўча эшикни беркитиб, милицияга йўл олди.

У ерга борганда эса, маълум бўлдики, милиция овчаркаси уйда турибди, бунинг устига Мирон бува уни кўздан синчиклаб ўтказганда, ҳовлисида ётган итга мутлақо ўхшамаслиги маълум бўлди.

Милицияхонадагилар ҳам янги овчарка билан қизиқиб қолишди. Воқеа юз берган жойга Мирон бува билан бирга милиция катта сержанти Максим Ермак шошилинч етиб келди. Максимнинг келишига сабаб, у махсус курсларда ўқиган ва хизматдаги итлар билан шуғуллангани учун овчаркаларнинг фарқига бора оларди... Катта сержант нотаниш овчаркага кўз ташладию Мирон бувага қўлини силкай бошлади:

—Яқинлашма! Яқинлашма!..

Кейин тўппочасини қинидан чиқарди...

Катта сержант ўзи ўлдирган бўрига яқинлашганда, унинг димоғига ўткир самогон ҳиди урилди... Ана ҳодиса-ю, мана ҳодиса. Катта сержант шу пайтгача бунақа ҳодисага дуч келмаганди. «Бўри самогонни қаердан топганикин! — ўйланиб қолди катта сержант. — Ҳозироқ бўрининг доимий қароргоҳига бориб, текширув ўтказиш керак!» — деган қарорга келди кейин.

Кўп ўтмай милицияхонадагилар овчарка ҳамроҳлигида из қувиб, бадмаст бўрининг доимий қароргоҳига йўл олишди.

Кейин ўша ердан, бўри инидан, бўрининг маст бўлишига сабабчи аёлни — ҳикоямиз қаҳрамонини осонгина топиб олишди...

Ч. қишлоғидаги учига чиққан самогончи Параска хола охир-оқибатда мана шундай қилиб қўлга тушганди.

Русчадан Абдумажид ШОМИРЗАЕВ таржимаси

ЖУМА КУНЛАРИ ЧИҚАДИ
БАҲОСИ 10 ТИЙИН

ЎЗБЕКИСТОН АДАБИЁТИ ва САНЪАТИ

«ЛИТЕРАТУРА И ИСКУССТВО УЗБЕКИСТАНА»
Орган Союза писателей Узбекской ССР и Министерства культуры Узбекской ССР
Издается на узбекском языке

Бош редактор: Одил ЁҚУБОВ
Редколлегия: Улмас АКРАМОВА, Рамз БОБОЖОН, Мирсодиқ ТОЖИЕВ, Анвар МУҲАММАДЖОНОВ, Асқад МУХТОР, Абдулла ОРИПОВ, Жавлон УМАРБЕКОВ, Сора ЭШОНТЎРАЕВА, Лазиз ҚАЮМОВ, Тўлапберган ҚАЙИПБЕРГАНОВ, Анатолий ҚОБУЛОВ, Тўлқиной ҚОДИРОВА, Пиримқул ҚОДИРОВ, Иброҳим ҒАФУРОВ (бош редактор ўринбосари), Маматқул ҲАЗРАТҚУЛОВ (масъул секретарь), Комил ЯШИН.

РЕДАКЦИЯ АДРЕСИ: Тошкент — 700083, Ленинград кўчаси, 32.
ТЕЛЕФОНЛАР: бош редактор — 33-52-91, 32-57-42; бош редактор ўринбосари — 33-43-65, 32-54-66; масъул секретарь — 33-49-93; секретариат — 32-58-49. БЎЛИМЛАР: ижтимоий-сиёсий — 32-56-50; танқид ва адабиётшунослик — 32-55-98; поэзия ва проза — 32-55-78; санъат — 32-56-48, 32-54-56; хатлар ва оммавий ишлар — 32-56-49; сатира ва юмор — 32-54-71.

Редакцияга келган қўлёзма ва суратлар авторларига қайтарилмайди. Ҳикоялар уч интервалда 14 бет, очерк ва мақолалар 12 бетдан ошмаслиги керак.

Р — 14095 Ўзбекистон Компартияси Марказий Комитети нашриётининг Меҳнат Қизил Байроқ орденли босмахонаси. Тошкент шаҳри. Индекс 64593. В. 3150. 1 2 3 4 5 6 7 8 9 11 12